

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSELEN GÜÇLER VE ULUSLARARASI YARDIM
MİMARİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Yüksek Lisans Tezi

Anıl ÇETİNTOPRAK

Ankara, 2026

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSELEN GÜÇLER VE ULUSLARARASI YARDIM
MİMARİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Yüksek Lisans Tezi

Anıl ÇETİNTOPRAK

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU

Ankara, 2026

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSELEN GÜÇLER VE ULUSLARARASI YARDIM
MİMARİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. Sezai ÖZÇELİK**
- 2- Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU**
- 3- Dr. Öğr. Üyesi Ferhat DURMAZ**

Tez Savunması Tarihi

30.06.2026

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU danışmanlığında hazırladığım “**Yükselen Güçler ve Uluslararası Yardım Mimarisinin Dönüşümü (Ankara, 2026)**” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

01.07.2026

Anıl ÇETİNTOPRAK

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: TARİHSEL VE KAVRAMSAL BAĞLAM- YÜKSELEN GÜÇLER VE YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILDA ULUSLARARASI SİSTEM.....	8
<i>I. Yükselen Güçler ve Batı-sonrası Uluslararası İlişkiler</i>	<i>9</i>
<i>II. Küresel Rekabet ve Güç</i>	<i>12</i>
a. Yirmi Birinci Yüzyılda Çok Boyutlu Rekabet	12
b. Uluslararası İlişkiler’de Güç Kavramını Yeniden Düşünmek.....	25
<i>III. Dış Politika Aracı Olarak Yardımlar ve Yardımların Politik Ekonomisi</i>	<i>35</i>
a. İnsani ve Ahlaki Yükümlülükler, Tarihsel Borç ve Dayanışma Söylemi	38
b. Siyasal, Ekonomik ve Stratejik Çıkarlar	41
c. Küresel Hedefler ve Uluslararası Normlar	46
<i>Bölüm Değerlendirmesi: Küresel Rekabet Alanı Olarak Dış Yardımlar</i>	<i>48</i>
İKİNCİ BÖLÜM: GELENEKSEL YARDIM REJİMİNDE YAPISAL GÜÇ	51
<i>I. Politik Ekonomi Tarihinin Bir Uzantısı olarak Yardım Mimarisinin Tarihsel Serüveni: Yapısal Üstünlüğün Doğuşu.....</i>	<i>53</i>
<i>II. Kurumsal Sütunlar: Finans ve Bilgi Yapısının Tekelleşmesi.....</i>	<i>58</i>
a. Bretton Woods Kurumları: Bilgi Bankası ve Koşullu Borç Fonu.....	59

b.	BM Sistemi ve Avrupa Birliği: Yardımın Normatif ve İnsani Yüzü	64
c.	Ulusal Ajanslar: Yapısal Gücün Uygulayıcı ve Dönüştürücü Kurumları	69
III.	<i>Normatif Yapı: Disipline Edici Güç Olarak Yardım İlkeleri</i>	<i>72</i>
a.	Liberal Uluslararası Düzenin Meta Normları	73
b.	Yardım Normları: Teknik Rasyonalite ve Siyaseti Gizleme Araçları	75
	Değerlendirme: Batılı Yardım Normlarındaki Güç Yapısı	77
IV.	<i>Kalkınma Yardımları Komitesi (Development Assistance Committee, DAC): Bilgi</i>	
	<i>Yapısı Üzerindeki Otorite</i>	<i>81</i>
a.	Resmi Kalkınma Yardımının Sınırları ve Terminolojisi Üzerinde Kurumsal Güç .	83
b.	OECD-DAC Sisteminin Araçları ve Uygulama Çerçevesi	88
	Değerlendirme: DAC Merkezli Geleneksel Mimaride Yapısal Güç	92
	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YÜKSELEN GÜÇLER VE ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ	95
I.	<i>Yükselen Donörler ve Güney-Güney İşbirliği</i>	<i>95</i>
II.	<i>Güney-Güney İşbirliği'nin Söylemsel ve Normatif Yapısı</i>	<i>98</i>
a.	Yatay Kimlik İnşası: Eşit Ortaklık, Yatay İşbirliği ve Dayanışma	99
b.	Koşulluluğa Direniş: Egemenlik, İç İşlerine Karışmama ve Koşulsuzluk	101
c.	Çıkarları Meşrulaştırma: Karşılıklı Fayda, Talep Odaklılık ve Yerel Sahipliği....	104
	Değerlendirme: Karşı-Üretimsel Güç İnşası Olarak İşbirliği Normları	107
III.	<i>Uygulama Biçimleri ve Pratikler: Krediler, Hibeler, Teknik Yardım ve Uygulama</i>	
	<i>Yaklaşımları</i>	<i>109</i>

a.	Finansal Araçlar ve Teknik İş Birliği Mekanizmaları.....	109
b.	Sektörel Öncelikler: Yükselen Donör Ortaklıklarında Altyapı, Üretim Sektörleri ve Doğal Kaynaklar	115
c.	Proje Yönetimi ve Ekonomik Koşulluluk: Yeni Bir Yapısal Asimetri	119
IV.	<i>Kurumlar ve Mekanizmalar: Yükselen Donör İş Birliğinde Ulusal Ajanslar ve Yeni Çok Taraflı Platformlar.....</i>	<i>123</i>
a.	Ulusal Yardım Ajansları ve Koordinasyon Organları.....	124
b.	Yeni Çok Taraflı Platformlar ve Güney-Güney Kurum İnşası	127
	Değerlendirme: Yükselen Güçlerin Karşı Kurumsal Güç İnşası.....	132
	DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ULUSLARARASI YARDIM MİMARİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ	135
I.	<i>Epistemolojik Boyut</i>	<i>137</i>
II.	<i>Normatif ve Söylemsel Boyut.....</i>	<i>140</i>
III.	<i>Politika Boyutu.....</i>	<i>143</i>
IV.	<i>Kurumsal Boyut</i>	<i>147</i>
	<i>Dönüşümün Değerlendirmesi</i>	<i>150</i>
	SONUÇ.....	153
	KAYNAKÇA.....	158
	ÖZET.....	166
	ABSTRACT.....	167

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIIB	Asya Altyapı Yatırım Bankası (Asian Infrastructure Investment Bank)
BM	Birleşmiş Milletler
BRIC	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
CRA	İhtiyat Rezervi Düzenlemesi (Contingent Reserve Arrangement)
DAC	Kalkınma Yardımı Komitesi (Development Assistance Committee)
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım (Foreign Direct Investment)
G20	Yirmi Grubu
G7	Yedi Grubu
GGİ	Güney-Güney İşbirliği
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NDB	Yeni Kalkınma Bankası (New Development Bank)
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development)
RKY	Resmi Kalkınma Yardımı (Official Development Assistance)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	Şanghay İşbirliği Örgütü
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistemde köklü bir dönüşüm yaşanmış, Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde şekillenen liberal uluslararası düzen, siyasal, ekonomik ve normatif boyutlarıyla küresel ölçekte hakimiyet kazanmıştır. Bu dönemde Batı merkezli kurumlar, normlar ve yönetim anlayışları evrensel geçerliliğe sahip olarak sunulmuş; kalkınma, demokrasi ve piyasa ekonomisi kavramları uluslararası siyasetin temel referans noktaları haline gelmiştir. Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistem, ABD ve müttefiklerinin domine ettiği, NATO ve Avrupa Birliği'nin genişlediği, Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulduğu ve liberal demokratik ideallerin küresel ölçekte yayıldığı tek kutuplu ve Batı merkezli bir görünüm kazanmıştır.

Ancak 2000'li yıllarla birlikte gelişmekte olan birçok ülke yüksek ekonomik büyüme ivmesi yakalamış ve bölgesel güçler etkinliklerini artırmaya başlamıştır. Küresel güç dengelerinde yaşanan bu değişim, söz konusu düzenin sürdürülebilirliğine ilişkin tartışmaları derinleştirmiştir. Özellikle Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya ve Güney Afrika gibi yükselen güçlerin ekonomik, siyasi ve diplomatik kapasitelerini artırmaları, uluslararası sistemin daha çoğulcu ve çok kutuplu bir yapıya evrilmesine zemin hazırlamıştır. Ekonomik yükseliş, yükselen güçlerin en belirgin özelliklerinden biridir. Bu ülkeler, yüksek büyüme oranları ve artan üretim kapasiteleri sayesinde küresel ekonomideki paylarını genişletmiş, bu durum dış politikada daha iddialı ve özerk stratejiler izleyebilmelerinin maddi temelini oluşturmuştur.

Yükselen güçler genel olarak, uluslararası sistemde ekonomik, siyasi, askeri ve diplomatik kapasitelerini hızla artırarak mevcut güç hiyerarşisinde daha üst bir konuma ilerleyen devletleri ifade etmektedir. Bu ülkeler, sahip oldukları büyüme performansı, artan ticaret ve yatırım hacimleri, genişleyen dış politika araçları ve uluslararası

platformlardaki görünürlükleri sayesinde hem bölgesel hem de küresel düzeyde daha fazla etki ve söz hakkı arayışındadır.

Yükselen güçlerin artan nüfuzu, küresel güç mücadelesinin yalnızca tek bir alanda değil; güvenlik, ticaret, finans, teknoloji, enerji, uluslararası kurumlar ve norm üretimi gibi çok sayıda birbiriyle ilişkili alanda eş zamanlı olarak yürütüldüğünü göstermektedir. Günümüzde büyük ve yükselen güçler, askeri kapasite veya ekonomik büyüklük kadar; uluslararası kurumların şekillendirilmesi, küresel normların belirlenmesi ve kalkınma söylemlerinin yeniden tanımlanması üzerinden de nüfuz mücadelesi yürütmektedir. Bu çerçevede; siyaset ve kalkınma gibi birçok alanda Batı dışı sesler daha belirgin bir şekilde yükselerek kurumlar, normlar ve bilgi üretimi gibi alanlardaki Batı merkezilik tartışılmaya başlamıştır.

Yükselen güçler, ekonomik gücün sağladığı imkanla kalkınma işbirliği, yatırım, ticaret ve finansman gibi alanlarda da daha görünür aktörler haline gelmişler, uzun süre Batılı donörlerin tekelinde bulunan kalkınma yardımı alanında bir çoğullaşma yaşanmıştır. Kalkınma işbirliği bağlamında yükselen donörler olarak anılmaya başlayan bu aktörlerin kalkınma yardımı faaliyetlerine yönelmesi; bir yandan kendi ekonomik, siyasal ve jeopolitik çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik önemli bir dış politika aracı olarak işlev görmektedir. Diğer yandan ise bu faaliyetlerin Batılı donörlerden farklı söylem, yöntem ve kurumsal pratikler üzerinden yürütülmesi, yerleşik Batılı kalkınma paradigmasını sorgulayan; kalkınmanın nasıl tanımlanacağına, hangi normlar ve kurumlar üzerinden yürütüleceğine ilişkin ideolojik ve paradigmatic bir rekabetin de ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Çin başta olmak üzere yükselen donörler, kalkınma işbirliğini Batı merkezli resmi kalkınma yardımı rejimlerinden farklı olarak Güney–Güney İşbirliği, koşulsuzluk ve karşılıklı fayda ilkeleri temelinde tanımlamakta; altyapı finansmanı ve kredi mekanizmaları yoluyla mevcut mimaride uzun süredir ihmal edilen

alanlara yönelmektedir. Bu söylem ve politikalar, Batılı yardım mimarisinin normatif ve kurumsal temelleriyle doğrudan karşı karşıya gelmektedir.

Bu durum literatürde, yükselen güçlerin kalkınma faaliyetlerinin mevcut liberal yardım düzenine alternatif ve potansiyel olarak yıpratıcı bir mimari mi inşa ettiği, yoksa bu düzeni tamamlayıcı ve kalkınma çabalarına katkı sağlayan bir rol mü oynadığı sorusunu gündeme getirmiştir.¹ Bazı eleştirel yazarlar özellikle Çin'in otoriter ve yolsuzluk olan rejimleri desteklediğini ileri sürerek bu faaliyetleri "haydut yardım" olarak nitelendirmektedir.² Bunun yanında OECD-DAC paradigması dışında sağlanan bu finansmanların; yardım etkinliğini zayıflattığını, şeffaflık ve hesap verebilirlik standartlarını aşırdığını, Çin kredilerinin alıcı ülkeleri borç bağımlılığına sürükleyen bir "borç tuzağı diplomasisi" yarattığını savunulmaktadır.³ Buna karşılık daha ılımlı değerlendirmeler, yükselen güçlerin kalkınma işbirliğinin mevcut mimariyi bütünüyle dışlayan bir alternatiften ziyade, kalkınma anlayışını ve finansman araçlarını çoğullaştıran ve katkı sunan bir etki yarattığını ileri sürmektedir.⁴ Bu bağlamda bir taraftan kalkınma deneyimlerinin aktarılması ve teknik işbirliği faaliyetleri ile yükselen donörlerin alıcı ülkelere katkısı "farklılaştırılmış sorumluluklar" anlayışı ve "tamamlayıcılık" olarak vurgulanırken, diğer taraftan Batı ülkelerinden bazı yazarların kullandığı borç tuzağı diplomasisi, haydut yardım ve emperyalizm gibi ifadelerle olumsuz olarak etiketlenmektedir.

¹ C. Six, "The rise of postcolonial states as donors: A challenge to the development paradigm?", *Third World Quarterly*, C. 30, S. 6, 2009, s. 1103–1121, doi:10.1080/01436590903037366

² M. Naím, "Rogue Aid", *Foreign Policy*, S. 159, 2007, s. 95-96; A. Dreher ve A. Fuchs. "Rogue Aid? An Empirical Analysis of China's Aid Allocation." *The Canadian Journal of Economics / Revue Canadienne d'Economique* 48, no. 3, 2015, s. 988–1023.

³ N. Woods, "Whose aid? Whose influence? China, emerging donors and the silent revolution in development assistance", *International Affairs*, C. 84, S. 6, 2008, s. 1205–1221.

⁴ F. Quadir, "Rising donors and the new narrative of 'South-South' cooperation: What prospects for changing the landscape of development assistance programmes?", *Third World Quarterly*, C. 34, S. 2, 2013, s. 321–338, doi:10.1080/01436597.2013.775788.

Dolayısıyla günümüzde kalkınma yardımı alanı, hem jeopolitik ve ekonomik çıkarların çatıştığı bir politika alanı, hem de kalkınma paradigması, normlar, kurumlar ve söylemler üzerinden yürüyen daha derin bir mücadele alanı haline gelmiştir. Bu ikili karakter, geleneksel ve yükselen donörlerin diyalektik bir etkileşim içine girerek politika, söylem, kurumsal çerçeve gibi farklı boyutlarda konumlanma ve uyarlama çabalarını beraberinde getirmiştir.

Bu tezin temel amacı, yükselen güçlerin kalkınma yardımı ve kalkınma işbirliği alanına artan katılımının, Batılı yardım mimarisi üzerindeki etkilerini çok boyutlu bir çerçevede analiz etmektir. Çalışma, kalkınma yardımlarını yalnızca devletlerin çıkarlarını yansıtan bir dış politika aracı olarak ele almakla yetinmeyip, aynı zamanda bu alandaki normatif, kurumsal ve paradigmatik rekabeti görünür kılmayı hedeflemektedir.

Bu çerçevede tez, yükselen donörlerin kalkınma işbirliği pratiklerinin Batılı donörlerle salt çıkar çatışması temelinde mi, yoksa kalkınmanın tanımı, yöntemi ve kurumsal düzeni üzerinden daha derin bir ideolojik ve normatif rekabet şeklinde mi geliştiğini sorgulamaktadır. Aynı zamanda Batılı donörlerin, bu yeni rekabet ortamında kendi yardım politikalarını nasıl yeniden konumlandırıdıkları ve hangi alanlarda uyarlamaya gittikleri de analiz edilmektedir.

Bu doğrultuda tezin temel araştırma sorusu şu şekilde formüle edilmektedir:

Uluslararası sistemin dönüşümü ve küresel güç mücadelesinin uluslararası yardım mimarisine yansımaları nasıldır?

Bu ana soruya bağlı olarak tez, şu alt sorulara yanıt aramaktadır:

- Yükselen güçler uluslararası sistemde nasıl bir konum edinmektedir?

- Yükselen güçlerin kalkınma yardımı alanına artan katılımı, Batılı yardım mimarisiyle yalnızca çıkar temelli bir rekabet mi yaratmakta, yoksa kalkınma paradigması, normlar ve kurumsal düzen üzerinden daha kapsamlı bir ideolojik ve paradigmatik bir yapısal güç mücadelesi midir?
- Yükselen donörlerin kalkınma işbirliği söylem ve pratikleri Batılı kalkınma paradigmasıyla hangi açılardan örtüşmekte, hangi açılardan onu zorlamaktadır?
- Kalkınma yardımı alanı, günümüzde çıkar temelli jeopolitik rekabet ile normatif ve ideolojik rekabetin nasıl iç içe geçtiği bir politika alanı haline gelmiştir?
- Batılı yardım mimarisi bu gelişmelere nasıl tepki vermekte, aralarındaki etkileşim küresel kalkınma paradigmasında nasıl bir dönüşüm yaratmaktadır?

Çalışmada, öncelikle yükselen güç kavramı ve bu aktörlerin uluslararası sistemdeki konumları ele alınmakta; ardından geleneksel dış yardım mimarisinin tarihsel gelişimi, normatif yapısı ve uygulama biçimleri analiz edilmektedir. Devamında, yükselen güçlerin kalkınma işbirliği faaliyetleri Güney-Güney İşbirliği modeli çerçevesinde değerlendirilmekte ve son olarak bu süreçlerin uluslararası kalkınma işbirliği mimarisinde yol açtığı dönüşüm tartışılmaktadır. Bu çerçevede tez, yükselen güçlerin yalnızca mevcut düzenin “kural uygulayıcıları” değil, giderek artan biçimde “kural koyucu” aktörler haline geldiği, yani bir yapısal güç inşa süreci gerçekleştirdikleri argümanını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Çalışma, anlatısal-betimsel nitelikte, literatür temelli eleştirel bir analiz olarak tasarlanmıştır. Çalışmada kalkınma, kalkınma işbirliği ve yardım politikalarına ilişkin akademik literatür, uluslararası kuruluşların politika belgeleri, başlıca yaklaşımlar,

kavramlar ve politika yönelimleri tarihsel bağlamları içinde ele alınmış, geleneksel ve yükselen aktörler arasındaki güç asimetrisi yapısal güç teorileri merkeze alınarak karşılaştırmalı ve eleştirel bir şekilde analiz edilmiştir.

Çalışma, kalkınma yardımlarını yalnızca devletlerin çıkarlarını yansıtan teknik politika araçları olarak değil, aynı zamanda küresel güç ilişkilerinin ve rekabetin iç içe geçtiği bir alan olarak ele almaktadır. Bu nedenle çalışma, tek bir kuramsal yaklaşıma dayanmaktan ziyade, kalkınma paradigması, yardım ve çıkar ilişkisi ile küresel güç dönüşümleri literatürlerini bir arada ele alan bütüncül bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bu kapsamda, kalkınma kuramlarına ilişkin eleştirel çalışmalar ile kalkınma yardımlarının politik ekonomisini inceleyen literatür karşılaştırmalı biçimde incelenmiştir.

Tematik olarak tez, üç ana alanı kapsamaktadır. İlk olarak, küresel sistemdeki güç dağılımındaki değişim ve yükselen güçlerin uluslararası sistemdeki konumu ele alınmaktadır. İkinci olarak, kalkınma yardımlarının motivasyonlarına ilişkin özgecilik ve çıkar temelli yaklaşımlar tartışılmakta; üçüncü olarak ise geleneksel Batılı donörler ile yükselen donörlerin kalkınma yardımı ve işbirliği politikaları karşılaştırmalı bir perspektifle incelenmektedir.

Bu çalışma, yöntemsel tercihleri doğrultusunda bazı sınırlılıklara sahiptir. Öncelikle tez, birincil veri toplamaya dayalı bir saha araştırması içermemekte; görüşme, anket ya da nicel veri analizi gibi ampirik yöntemler kullanılmamaktadır. Bu nedenle çalışma, kalkınma yardımı politikalarının uygulamadaki somut etkilerini ölçmeyi veya kaynak akışlarının istatistiklerini sunmayı değil, bu politikaların arkasındaki söylemsel, normatif ve kurumsal dönüşümleri analiz etmeyi amaçlamaktadır.

İkinci olarak, çalışma belirli bir donör ülke ya da yardım programının ayrıntılı vaka analizini sunmamakta; bunun yerine farklı donör yaklaşımlarının genel eğilimlerini ve politika yönelimlerini literatür ve politika belgeleri üzerinden karşılaştırmalı ve

kavramsal bir düzeyde ele almaktadır. Örnekler derinlemesine ülke incelemeleri olarak değil, literatürde öne çıkan eğilimleri temsil eden bağlamsal referanslar olarak kullanılmaktadır. Bu durum, tezde ulaşılan bulguların genellenebilirliğini sınırlamakla birlikte, çalışmanın temel amacına uygun olarak, kalkınma yardımı alanındaki yapısal ve paradigmatik dönüşümleri görünür kılmayı mümkün kılmaktadır.

Son olarak, tezde kullanılan literatür büyük ölçüde İngilizce akademik çalışmalar ve uluslararası kuruluş belgeleriyle sınırlıdır. Bu tercih, küresel kalkınma tartışmalarının hakim literatürüne erişim sağlarken, yerel ve bağlamsal bilgi üretimlerinin ayrıntılı biçimde ele alınamaması gibi bir sınırlılığı da beraberinde getirmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM: TARİHSEL VE KAVRAMSAL BAĞLAM- YÜKSELEN GÜÇLER VE YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILDA ULUSLARARASI SİSTEM

Yirmi birinci yüzyıl, yükselen güçler olarak adlandırılan bir grup büyük gelişmekte olan ülkenin nüfuzlarını artırmasıyla, küresel güç dinamiklerinde önemli bir dönüm noktasına tanıklık etmiştir. Çin, Hindistan, Brezilya ve Rusya gibi devletler; ekonomik büyüklüklerini, askeri kapasitelerini ve diplomatik hedeflerini genişleterek uluslararası sistemin önemli paydaşları haline gelmiştir. Bu yükselen güçler, dünya meselelerinde artan kaynakları ve nüfuzlarıyla orantılı olarak daha belirgin bir rol üstlenmeyi amaçlamaktadır. Bu güçlerin yükselişi, temelleri büyük ölçüde Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren Batılı güçler tarafından atılmış olan mevcut dünya düzeni hakkında temel tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Söz konusu uluslararası düzen, yaygın olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan ve daha sonra Soğuk Savaş sonrası döneme uyarlanan liberal uluslararası düzen olarak anlaşılabilir. Bu düzen; ABD ve Batı liderliği, çok taraflı kurumlar (Birleşmiş Milletler, DTÖ, Bretton Woods kurumları vb.) ve açık pazarlar, demokrasi ve belirli uluslararası davranış normları gibi liberal ilkelerle karakterize edilir. 1990'ların sonuna gelindiğinde bu düzen, ABD'nin sistemin yegane süper gücü ve koruyucusu olduğu tek kutuplu bir görünüm arz ediyordu. Ancak yeni güçlerin yükselişi, bu tek kutuplu durumu kademeli olarak aşındırarak yerini çok kutuplu eğilimlere bırakmıştır. Yükselen güçler, bölge içi nüfuzlarını genişletmişler ve uluslararası normları şekillendirmek ve kurumları reforme etmek için giderek daha fazla çaba sarf etmektedirler. Yükselen güçlerin artan ağırlığı, küresel meselelerde daha çeşitli bir liderlik yapısı için fırsatlar yaratmış; ancak aynı zamanda uluslararası siyasette daha büyük bir öngörülemezliği de beraberinde getirmiştir.

I. Yükselen Güçler ve Batı-sonrası Uluslararası İlişkiler

Yükselen güç terimi henüz tam gelişmemiş veya geleneksel olarak büyük güç olarak tanınmamış olsalar da hızlı ekonomik büyüme ve artan uluslararası nüfuz sahibi devletleri ifade eder. Bu ekonomik sıçrama, söz konusu devletlerin siyasal etkilerini ve maddi güç kapasitelerini hızla arttırmaktadır.

BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) sıklıkla en temel yükselen güçler olarak anılır. Hatta Çin ve Hindistan, demografik ve ekonomik ölçekleri nedeniyle bazıları tarafından oluşum aşamasındaki potansiyel süper güçler olarak dahi görülmektedir. Rusya bazen, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra nüfuzunu geri kazanan "yeniden yükselen" bir güç olarak tanımlanır. Bunların yanında; Türkiye, Endonezya, Meksika, Nijerya ve Suudi Arabistan gibi ülkeler de zaman zaman yükselen güçler olarak etiketlenmektedir. Bu devletler, henüz hepsinin küresel düzeyde etkisi olmasa bile, önemli bölgesel etki ve büyüyen ekonomilere sahiptir.⁵ “Geri kalanların yükselişi” (the rise of the rest) olarak da adlandırılan bu süreç, Batı'nın yüzlerce yıllık maddi ve ideolojik üstünlüğünün sona ermekte olduğuna dair güçlü bir algı yaratmaktadır.⁶

Yükselen güçlerin artan ağırlığıyla birlikte, uluslararası sistem ve dünya düzeni tartışmaları da giderek daha fazla gündeme gelmektedir.⁷ Küresel güç yoğunluğunun Batı'dan diğer coğrafyalara doğru kayması, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD öncülüğünde kurulan kurallara dayalı liberal uluslararası düzenin geleceğini tartışmaya

⁵ Z. Öniş ve M. Kutlay, "Rising Powers in a Changing Global Order: The Political Economy of Turkey in the Age of BRICS", *Third World Quarterly*, C. 34, S. 8, 2013, s. 1409-1426.

⁶ C. A. Kupchan, *No One's World: The West, The Rising Rest, and the Coming Global Turn*, Oxford, Oxford University Press, 2012.

⁷ T. Flockhart, "The coming multi-order world", *Contemporary Security Policy* C. 37, S. 1, 2016, s. 3-30.

açmıştır.⁸ Güç geçişlerini merkeze alan geleneksel realist teoriler, yükselen aktörlerin mevcut düzenle rekabetini ve olası sistemik dönüşümleri vurgularken; liberal kurumsalcı yaklaşımlar, 1945 sonrası liberal uluslararası düzenin ayırt edici özelliğinin “katılmanın görece kolay, yıkmanın ise zor” olduğunu savunarak mevcut kurumların kapsayıcılığına vurgu yapmaktadır.⁹ Bunu destekleyecek şekilde birçok yükselen güç, alternatif düzen arayışına yönelmek yerine G20, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kilit küresel kurumlara entegre olmayı tercih etmiştir. Özellikle G20, küresel finansal kriz sonrasında Çin, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika gibi yükselen güçlerin küresel ekonomik yönetim yapısına kısmen dahil olmasını sağlamıştır.

Ancak yükselen artık güçler sadece sisteme entegre olmakla kalmamakta; küresel yönetim kurumlarında daha fazla temsil hakkı talep ederek mevcut düzenin meşruiyetini ve işleyişini sorgulamaktadır.¹⁰ Bu durum, uluslararası sistemin yapısının nasıl evrileceğine ve büyük güç rekabetinin gelecekteki dünya düzenini nasıl şekillendireceğine dair kapsamlı akademik ve politik tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Bu dönüşüm süreci, uluslararası ilişkiler sözlüğünü de derinden etkilemekte; Batı-sonrası uluslararası ilişkiler, çok kutupluluk, post-liberal düzen ve post-Amerikan dünya gibi kavramlar yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.¹¹ Bunlara ek olarak, post-kolonyal perspektifler ve Küresel Güney literatürü, yükselen güçlerin uluslararası düzende tarihsel

⁸ D. Rodrik ve S. Walt, "How to Build a Better Order: Limiting Great Power Rivalry in an Anarchic World," *Foreign Affairs*, C. 101, S. 5, 2022.

⁹ G. J. Ikenberry, "The Rise of China and the Future of the West", *Foreign Affairs*, C. 87, S. 1, 2008, s. 23-37.

¹⁰ T. Flockhart, "The coming multi-order world", *Contemporary Security Policy* C. 37, S. 1, 2016, s. 3-30.

¹¹ Z. Öniş ve M. Kutlay, "The New Age of Hybridity and Clash of Norms: China, BRICS, and Challenges of Global Governance in a Postliberal International Order", *Alternatives: Global, Local, Political*, 2020, 123-142; F. Zakaria, "The Future of American Power: How America Can Survive the Rise of the Rest," *Foreign Affairs* 87, no. 3, 2008, 18-43.

eşitsizliklere ve Batı merkezli normatif ve kurumsal yapılara meydan okuyan yönlerini öne çıkararak, daha adil ve kapsayıcı bir düzen çağrısını gündeme getirmektedir.

Bu bağlamda uluslararası ilişkilerin genel anlamıyla çoğulcu, çok merkezli, çok kültürlü ve çok normlu bir yapıya doğru evrilmekte olduğu değerlendirilmektedir. Fareed Zakaria, mevcut durumu salt Amerikan karşıtı bir dünya olarak değil, gücün ve yönlendirmenin artık birçok farklı merkezden geldiği bir "post-Amerikan dünya" olarak tanımlamaktadır.¹² Diğer yandan, bazı yazarlar mevcut dönemi, tek bir paradigmanın hakim olmadığı, birbiriyle rekabet eden normların bir arada yaşadığı bir "post-liberal hibritlik çağı" olarak nitelendirmektedir.¹³ Klasik çok kutupluluk kavramı bile bu yeni dönemin karmaşıklığını açıklamada yetersiz kalmakta; bunun yerine, çok sayıda aktörün, fikrin ve yönetim katmanının iç içe geçtiği "çok katmanlı" (multiplex) bir dünya veya farklı kimlik ve değerlere sahip bölgesel düzenlerin bir arada bulunduğu "çok-düzenli" (multi-order) bir sistem tasavvuru öne çıkmaktadır.¹⁴

Bu çerçevede Batı-sonrası uluslararası ilişkiler söylemi; siyasal ve ekonomik gücün ötesinde kurumlar, normlar, değerler, tarih anlatısı ve epistemoloji gibi birçok alanda Batı-merkezciliğin kırılmasında ortaklaşmaktadır. Örneğin; kapsamlı bir Batı-dışı Uluslararası İlişkiler literatürü geliştirilmeye başlanmıştır.¹⁵ Paralel şekilde birçok yazar; post-Westphalian düzen, Batı-dışı normlar, yerel değerler ve normların öne çıktığı bir çok merkezlilik (polycentrism) arayışı içerisindeyler.¹⁶ Özellikle Çin medeniyetinin tarihsel

¹² Zakaria, a.g.m.

¹³ Z. Öniş ve M. Kutlay, "The New Age of Hybridity and Clash of Norms: China, BRICS, and Challenges of Global Governance in a Postliberal International Order", *Alternatives: Global, Local, Political*, 2020, 123-142.

¹⁴ Flockhart, a.g.m.

¹⁵ A. Acharya, "Global International Relations (IR) and Regional Worlds: A New Agenda for International Studies", *International Studies Quarterly*, C. 58, S. 4, 2014, s. 647-659.

¹⁶ G. Shani, "Toward a Post-Western IR: The 'Umma,' 'Khalsa Panth,' and Critical International Relations Theory," *International Studies Review* 10, no. 4, 2008, 722-734; A. Zarakol, "Rethinking International Order," *Ethics & International Affairs* 38, no. 2, 2024, 200-208; C. Wunderlich, "Blinded by Delight? A Plea for De-Moralising the Scholarship on Norm Entrepreneurs", *European Review of*

kavramları Batı'ya alternatif olarak öne çıkarılmaktadır.¹⁷ Tüm bu teorik adımlar, sadece uluslararası ilişkilerin değil, bizatihi dünyanın nasıl algılandığını baştan aşağı yeniden tanımlamaktadır.

Özetle, literatür geniş bir düşünce yelpazesi sunmaktadır. Batı-sonrası uluslararası ilişkiler kavramı olarak oldukça geniş olsa da yükselen güçler bağlamında liberal düzenin zayıflama ihtimali, çok kültürlülük, çoklu normlar ve daha adil yönetim gibi birçok alanla ilişkilidir. Endişeler arasında, Batı tarafından belirlenen insan hakları ve demokrasi normlarının zayıflaması ve bunların yerine daha Vestfalyan veya otoriter dostu bir dizi normun geçmesi yer almaktadır.

II. Küresel Rekabet ve Güç

a. Yirmi Birinci Yüzyılda Çok Boyutlu Rekabet

Yükselen güçlerin uluslararası sistemde artan görünürlüğü ve etkisi, küresel güç mücadelesinin yalnızca askeri ya da ekonomik kapasitenin ötesinde, çok katmanlı ve çok boyutlu bir şekilde yürütüldüğünü göstermektedir. Bu rekabet, bir yandan askeri, siyasi, jeopolitik ve ekonomik kapasitelere dayalı maddi ve stratejik çıkar çatışmaları üzerinden yürürken; diğer yandan normlar, kurumlar ve yapısal düzenekler aracılığıyla uluslararası düzenin nasıl işleyeceğine dair daha dolaylı fakat uzun vadede daha dönüştürücü bir mücadele boyutu içermektedir.¹⁸ Bu bağlamda yükselen güçlerle mevcut uluslararası düzen arasındaki muhtemel çatışma ve gerilim alanları; siyasal, ekonomik, stratejik vb. klasik güç unsurları, teknoloji ve ticaret savaşları, ideoloji, norm ve değer üretimi alanı

International Studies, C. 9, S. 3, s. 363-388; J. Mende, "Transcending Western Bias," *European Review of International Studies* 9, no. 3, 2022.

¹⁷ E. Höra, "Norm Entrepreneurship with Chinese Characteristics? Constructing a 'Green BRI'", *European Review of International Studies*, C. 9, S. 3, 2022, s. 458-482; R. Bunschoek ve C. Shih, "'Community of Common Destiny' as Post-Western Regionalism: Rethinking China's Belt and Road Initiative from a Confucian Perspective", *Uluslararası İlişkiler*, C. 18, S. 70, 2021, s. 85-101.

¹⁸ R. D. Blackwill ve J. M. Harris, *War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft*, Cambridge (MA), The Belknap Press of Harvard University Press, 2016.

gibi yeni güç unsurları ile uluslararası kurumlar, normlar ve kurallar ekseninde ele alınabilir. Bu alanlar birbirinden tamamen bağımsız değildir; aksine çoğu zaman iç içe geçerek yükselen güçlerin sistemle olan ilişkisini karmaşık ve dinamik bir hale getirmektedir.¹⁹

Günümüzün rekabetinin bazı özgün alanlarını;

- Ticaret savaşları-korumacılık
- Norm savaşları
- Yaptırım savaşları
- Doğal kaynak savaşları (veya diplomasisi)
- Teknoloji-veri savaşları
- Ticaret yolları ve jeoekonomi
- Küresel finansal sistem
- Uluslararası kuruluşlarda reform ve alternatif kurumsallaşma olarak sıralayabiliriz.²⁰

Bu başlıklar incelendiğinde salt askeri, siyasi ve ekonomik rekabetin ötesine geçen bir rekabet ortamı olduğu görülmektedir. Başlıklardan bazıları materyal çıkarlarla ilişkiliyken birçoğu düzenin işleyişiyle ilgili yapısal konularla ilişkilidir. Örneğin, küresel finansal sistemin ABD tarafından yönetilmesi gibi yapısal unsurlar, yaptırımlar aracılığıyla önemli bir enstrüman haline gelebilmektedir. Bu çerçevede bu alt bölümde günümüzün rekabet alanları incelenecek, ilerideki bölümlerde odaklanılacak olan yardım mimarisindeki rekabetin bu büyük resmin neresinde olduğu değerlendirilecektir.

¹⁹ F. Zakaria, "The Future of American Power: How America Can Survive the Rise of the Rest," *Foreign Affairs* 87, no. 3, 2008, 18-43.

²⁰ N. Duggan vd., "Introduction: 'The BRICS, Global Governance, and Challenges for South-South Cooperation in a Post-Western World'", *International Political Science Review*, C. 43, S. 4, 2021.

Maddi ve Stratejik Rekabet Alanları: Askeri, Siyasi, Jeopolitik ve Ekonomik Boyut

Uluslararası ilişkilerde güç mücadelesinin en temel ve belirleyici eksen, siyasi, askeri ve jeopolitik rekabettir. Uluslararası sistemde aktörler arasındaki hiyerarşi, öncelikle zorlayıcı kapasite, caydırıcılık ve stratejik konumlanma üzerinden şekillenir. Yükselen güçlerle mevcut büyük güçler arasındaki rekabetin en görünür ve doğrudan boyutu da askeri kapasite, siyasi nüfuz ve jeopolitik konumlanmaya dayalı maddi ve stratejik çıkar çatışmaları üzerinden ortaya çıkar.

Yükselen bir güç, öncelikle tarihsel, coğrafi ve ekonomik bağlara sahip oldukları yakın çevrelerinde başat aktör olmayı ve jeopolitik nüfuz alanları kurmayı hedefler. Bu durum, mevcut düzenin küresel veya bölgesel liderlerinin kurulu etki alanlarıyla kaçınılmaz olarak çatışmaktadır. Bölgesel etki alanları ve jeopolitik nüfuz mücadelesi; Doğu Avrupa, Hint-Pasifik, Orta Doğu ve Afrika gibi bölgelerde güç gösterileri ve alternatif savunma ortaklıkları olarak kendini göstermektedir.

Bu düzlemde rekabet, her zaman sıcak çatışmaya dönüşmese dahi, etki alanlarının tanımlanması, güvenlik mimarilerinin yeniden şekillendirilmesi ve stratejik bağımlılıkların yönetimi üzerinden kendini gösterir. Dolayısıyla siyasi, askeri ve jeopolitik rekabet, uluslararası ilişkilerde güç mücadelesinin hem en klasik hem de en süreklilik arz eden boyutunu oluşturmaktadır. Mevcut büyük güçler açısından bu süreç, yalnızca maddi bir güç artışı değil, aynı zamanda yerleşik güvenlik mimarisine yönelik potansiyel bir meydan okuma olarak algılanmaktadır.

Ekonomi de ülkelerin uluslararası alandaki konumunu belirleyen en önemli rekabet alanlarından biridir. Devletler, daha fazla yatırım çekmek, ihracatlarını artırmak ve ekonomik büyümelerini sürdürülebilir kılmak amacıyla sürekli bir rekabet

içerisindedir. Güçlü bir ekonomi, yalnızca vatandaşların refah seviyesini yükseltmekle kalmaz, aynı zamanda ülkenin siyasi ve stratejik etkisini de artırır.

Günümüzde ekonomik rekabet; devletlerin yalnızca refahını artıran ikincil bir alan (düşük politika konusu) değil; askeri kapasitelerini, jeopolitik nüfuzlarını ve stratejik özerkliklerini mümkün kılan en temel maddi omurgayı oluşturur. Ekonomi ile askeri güç arasında sürekli ve iki yönlü bir etkileşim söz konusudur. Bir yandan güçlü bir ekonomi; savunma harcamalarının finansmanını, askeri teknolojilerin geliştirilmesini ve lojistik altyapının kurulmasını sağlayarak askeri gücün sınırlarını doğrudan belirler. Diğer yandan askeri güç de ticaret yollarının, kritik altyapıların, enerji arzının ve deniz aşırı yatırımların güvence altına alınması suretiyle ekonomik çıkarların sürdürülebilirliğini sağlamak için kullanılır. Dolayısıyla küresel rekabetin kalbinde yer alan ekonomik mücadele; devletlerin uluslararası sistemdeki hiyerarşisini, kimin kime ne ölçüde bağımlı olacağını ve yeni küresel düzenin kurallarını kimin belirleyeceğini tayin eden nihai belirleyici konumundadır.

Ekonomik rekabet; üretim, finans ve teknolojiye üstünlük mücadelesinin yanında; doğal kaynaklar, stratejik altyapılar, bağlantısallık koridorları, ticaret yolları ve enerji altyapıları üzerinden doğrudan jeopolitik bir boyut kazanmaktadır.²¹ Ticaret ve ekonomik gücün uluslararası sistemdeki merkezi rolü nedeniyle petrol, doğalgaz, kritik madenler gibi doğal kaynaklar ve bunların taşındığı ticaret yolları, ulaştırma, enerji ve teknoloji altyapıları güç rekabetinin güncel uzantıları haline gelmiştir. Enerji arzının sürekliliği, tedarik zincirlerinin kontrolü ve fiyat ya da arz şoklarına karşı dayanıklılık oluşturma

²¹ N. Rolland, *China's Eurasian Century? Political and Strategic Implications of the Belt and Road Initiative*, Seattle/Washington, The National Bureau of Asian Research, 2017.

hedefi, yükselen güçlerin hem ekonomik kalkınma stratejileri hem de ulusal güvenlik anlayışları açısından merkezi öneme sahiptir.

Stratejik altyapılar ve bağlantısallık koridorları da, bu bütüncül rekabetin somutlaştığı alanlar olarak öne çıkmaktadır. Limanlar, demiryolları, enerji hatları, fiber optik kablolar gibi altyapılar yalnızca ekonomik değer taşımamakta; aynı zamanda askeri lojistik ve güç projeksiyonu açısından da kritik önem arz etmektedir. Bu nedenle son yıllarda giderek daha fazla gündeme gelen küresel bağlantısallık projeleri, yükselen güçler ile mevcut büyük güçler arasındaki rekabetin sert güç boyutuna temas eden jeopolitik mücadele alanlarına dönüşmektedir.²²

Son olarak teknoloji ve veri alanındaki rekabet, bu güç mücadelesinin çağdaş ve giderek merkezi bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır.²³ Yapay zeka, yarı iletkenler, kuantum teknolojileri, uzay sistemleri, siber kapasite ve büyük veri işleme altyapıları; askeri üstünlük, ekonomik rekabet gücü ve jeopolitik nüfuz açısından belirleyici hale gelmiştir.²⁴ Veri akışının kontrolü, dijital altyapıların güvenliği ve kritik teknolojilere erişim, günümüzde enerji veya hammadde kadar stratejik bir değer taşımaktadır. Bu nedenle teknoloji ve veri rekabeti, doğrudan askeri kapasiteyi, ekonomik dayanıklılığı ve jeopolitik manevra alanını şekillendiren bir sert güç bileşeni olarak işlev görmektedir.

Bu bütünlük içinde bakıldığında yükselen güçlerle mevcut büyük güçler arasındaki maddi rekabet; siyasi-askeri kapasite, ekonomik kaynaklar, bölgesel jeopolitik nüfuz, ticaret ve enerji hatları, stratejik altyapılar ile teknoloji ve veri alanlarının iç içe

²² N. Rolland, *China's Eurasian Century? Political and Strategic Implications of the Belt and Road Initiative*, Seattle/Washington, The National Bureau of Asian Research, 2017.

²³ C. Miller, *Chip War: The Fight for the World's Most Critical Technology*, New York, Simon & Schuster, 2022.

²⁴ Z. Öniş ve M. Kutlay, "The New Age of Hybridity and Clash of Norms: China, BRICS, and Challenges of Global Governance in a Postliberal International Order", *Alternatives: Global, Local, Political*, 2020.

geçtiği çok katmanlı bir güç mücadelesi olarak şekillenmektedir. Bu alanlar, yükselen güçlerin uluslararası sistemdeki konumlarını kısa ve orta vadede test ettikleri, gerilimin en somut biçimde ortaya çıktığı temel mücadele zeminlerini oluşturmaktadır.

Yapısal, Normatif ve Kurumsal Rekabet Alanları: Düzeni Şekillendirme Mücadelesi

Maddi ve stratejik rekabet alanlarının ötesinde, yükselen güçlerle mevcut uluslararası düzen arasındaki mücadelenin daha dolaylı ancak uzun vadede daha dönüştürücü boyutu; yapısal, normatif ve kurumsal düzlemde ortaya çıkmaktadır. Bu alanda güç, doğrudan zorlayıcı araçlar yoluyla değil; uluslararası sistemin hangi kurallar, normlar ve kurumsal çerçeveler içinde işleyeceğinin tanımlanması üzerinden üretilmektedir.²⁵ Yükselen güçler ile mevcut güçlerin bu bağlamdaki rekabet alanları finansal yapı, ideolojik-normatif yapı ve kurumsal yapı olarak üçe ayrılabilir.

Finansal güç ve para düzeni, günümüz uluslararası sisteminde klasik askeri ve ekonomik kapasitenin ötesine geçen, ancak doğrudan bu kapasiteyi tamamlayan stratejik bir rekabet alanı haline gelmiştir. Küresel finans mimarisinde ABD dolarının merkezi konumu, yalnızca ticaretin ve sermaye hareketlerinin teknik bir sonucu değil; aynı zamanda siyasi nüfuz ve zorlayıcı kapasite üreten yapısal bir güç kaynağıdır.²⁶ Dolar; rezerv para statüsü, uluslararası ticaretin fiyatlandırılması, enerji piyasaları ve finansal sözleşmelerde yaygın biçimde kullanılması dolayısıyla, ABD ve müttefiklerine küresel finansal akışlar üzerinde ayrıcalıklı bir denetim kapasitesi sağlamaktadır.²⁷

²⁵ S. Strange, *States and Markets*, London, Pinter Publishers, 1988.

²⁶ H. Farrell ve A. L. Newman, “Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion”, *International Security*, C. 44, S. 1, 2019, s. 42–79, doi:10.1162/ISEC_a_00351.

²⁷ C. Norrlof, *America's Global Advantage: US Hegemony and International Cooperation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

Bu yapı içerisinde yaptırımlar, askeri güç kullanımına başvurmaksızın siyasi baskı üretmenin en etkili araçlarından biri haline gelmiştir. Finansal yaptırımlar, hedef ülkelerin küresel ödeme sistemlerine erişimini kısıtlayarak, dış ticaret, yatırım ve sermaye akışlarını doğrudan etkileyebilmekte; böylece ekonomik maliyetler üzerinden siyasal davranışları şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda SWIFT gibi küresel ödeme ve mesajlaşma altyapıları, görünürde teknik ve tarafsız araçlar olmalarına rağmen, fiiliyatta küresel finansal düzenin stratejik düğüm noktaları olarak işlev görmektedir. Bir ülkenin bu tür sistemlerden dışlanması, fiilen küresel ekonomiden kısmen tecrit edilmesi anlamına gelmektedir.

Bu durum, yükselen güçler açısından finansal mimaride yapısal bir kırılma algısı yaratmaktadır. Dolar merkezli sistem, yükselen güçlerin ekonomik entegrasyonunu mümkün kılarken, aynı zamanda onları yaptırımlar, finansal baskılar ve ani likidite şokları karşısında savunmasız hale getirebilmektedir. Bu nedenle finansal alan, yükselen güçler için yalnızca ekonomik bir rekabet sahası değil, aynı zamanda egemenlik ve güvenlik meselesi olarak değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda yükselen güçler, finansal egemenlik arayışı çerçevesinde çeşitli stratejiler geliştirmektedir. Yerel para birimleriyle ticaretin teşvik edilmesi, ikili veya bölgesel takas anlaşmaları, merkez bankaları arasında swap hatlarının kurulması ve rezervlerin çeşitlendirilmesi bu stratejilerin başında gelmektedir. Bunlara ek olarak, alternatif ödeme ve finansal altyapıların geliştirilmesi de yükselen güçlerin öncelikleri arasındadır. Bölgesel ödeme sistemleri, yerel mesajlaşma ağları ve dijital ödeme çözümleri ile mevcut küresel mimariye paralel seçenekler sunarak bağımlılık azaltılmaya çalışılmaktadır.

Norm, bilgi, algı ve anlatı rekabeti; yükselen güçlerle mevcut uluslararası düzen arasındaki mücadelenin düzen tasavvuru, ideoloji ve normatif çerçeve içinde şekillenen

en kritik boyutlarından birini oluşturmaktadır.²⁸ Bu alan, doğrudan askeri ya da ekonomik zorlamaya dayanmaktan ziyade, uluslararası siyasette hangi düzen anlayışının, hangi politik ekonomi modelinin ve hangi normatif önceliklerin “meşru” kabul edileceğini belirlemeye yönelik bir mücadeleyi ifade etmektedir.

Bu bağlamda yükselen güçlerin anlatı stratejileri, öncelikle Batı merkezli liberal uluslararası düzenin normatif üstünlüğünü sorgulamaya yöneliktir. Yükselen güçler, liberal demokrasi, insan hakları vurgusu ve piyasa temelli normlar üzerine inşa edilmiş liberal uluslararası düzenin evrensel ve tek geçerli model olduğu iddiasını sorgulamakta; bu normatif çerçeve tarihsel, kültürel ve siyasal bağlamlardan kopuk olmakla eleştirilmektedir. Bu eleştiri, yalnızca normların içeriğine değil, aynı zamanda bu normların kim tarafından tanımlandığı ve hangi güç ilişkileri içinde dayatıldığı sorusuna da odaklanmaktadır. Böylece Batı’nın normatif üstünlüğünü zayıflatmakta ve alternatif düzen anlayışlarına alan açmayı amaçlanmaktadır. Bu, özellikle Küresel Güney ülkeleri nezdinde karşılık bulmakta ve yükselen güçlerin normatif çekim gücünü artırmaktadır. Bu söylemler uzun vadede uluslararası düzenin meşruiyet temelini etkileme potansiyeline sahiptir.

Norm savaşlarının önemli bir boyutu, demokratik ve otoriter kalkınma modelleri rekabeti üzerinden şekillenmektedir.²⁹ Batılı söylem; demokratik yönetim ve piyasa reformlarını sürdürülebilir kalkınmanın vazgeçilmez koşulları olarak sunarken; yükselen güçler, güçlü devlet kapasitesi, merkezi planlama ve siyasal istikrarın hızlı kalkınma açısından belirleyici olabileceğini öne çıkaran alternatif örnekleri görünür kılmaktadır. Bu karşı anlatı, kalkınmanın tek bir siyasal rejim tipiyle

²⁸ A. Acharya, *The End of American World Order*, Cambridge, Polity Press, 2014.

²⁹ Z. Öniş ve M. Kutlay, “The New Age of Hybridity and Clash of Norms: China, BRICS, and Challenges of Global Governance in a Postliberal International Order”, *Alternatives: Global, Local, Political*, 2020.

özdeşleştirilemeyeceği iddiasını güçlendirerek, liberal demokratik normların normatif üstünlüğünü sorgulayan bir zemin yaratmaktadır.

Bilgi, algı ve anlatı rekabetinin en güçlü yankı bulduğu alan ise Küresel Güney mobilizasyonudur. Yükselen güçler, tarihsel adaletsizlikler, uluslararası kurumlardaki temsil eksikliği ve kalkınma hakkı söylemleri aracılığıyla kendilerini yalnızca ulusal çıkarlarını savunan aktörler olarak değil, daha geniş bir ülke grubunun normatif sözcüleri olarak konumlandırmaktadır. Bu söylem, yükselen güçlerin normatif liderlik iddiasını güçlendirirken, mevcut düzenin meşruiyet zeminini kolektif bir kimlik üzerinden sorgulama imkanı sunmaktadır. Bu söylem, Batı merkezli düzenin normatif çerçevesini seçici, çifte standartlı ve eşitsiz olarak resmederken; yükselen güçlerin sunduğu alternatif normları daha kapsayıcı ve adil bir düzen tasavvurunun parçası olarak sunmaktadır.

Düzen tasavvuru ve ideolojinin etkisi en somut halini ise uluslararası kurumlar alanında göstermektedir. Kurumlar ve küresel yönetim perspektifi, yükselen güçlerle mevcut sistem arasındaki çatışmanın en yapısal boyutunu oluşturmaktadır.³⁰ Yükselen güçler, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, uluslararası finans kurumları ve diğer çok taraflı yapılar içerisinde temsil ve karar alma mekanizmalarının güncel güç dağılımını yansıtmadığını savunmaktadır. Bu nedenle reform talepleri, yükselen güçlerin sistemle olan ilişkilerinin merkezinde yer almaktadır. Ancak bu talepler, reformlar çoğu zaman yavaş ilerlediği veya mevcut güçler tarafından sınırlı ölçüde karşılandığı için, yükselen güçler alternatif veya paralel kurumsal yapılar oluşturmaya yönelmektedir.³¹

³⁰ M. Kahler, “Rising Powers and Global Governance: Negotiating Change in a Resilient Status Quo”, *International Affairs*, C. 89, S. 3, 2013, s. 711–729.

³¹ J. C. Morse ve R. O. Keohane, “Contested Multilateralism”, *The Review of International Organizations*, C. 9, S. 4, 2014, s. 385–412.

Yükselen güçlerin uluslararası kurumlardaki reform talepleri, esasen mevcut küresel yönetim mimarisinin güncel güç dağılımını, ekonomik ağırlıkları ve siyasal öncelikleri yeterince yansıtmadığı düşüncesine dayanmaktadır.³² Bu talepler, sistemi tümüyle yıkmaya yönelik radikal bir revizyonizmden ziyade, daha kapsayıcı, temsili ve adil bir düzen oluşturma iddiasıyla dile getirilmektedir.³³

İlk ve en merkezi talep, temsiliyet ve karar alma mekanizmalarının yeniden düzenlenmesidir. İkinci Dünya Savaşı sonrası koşullara göre şekillenmiş kurumsal yapıların günümüz demografik, ekonomik ve jeopolitik gerçekleri yansıtmadığını savunulmaktadır. Özellikle Güvenlik Konseyi’nin daimi üyelik yapısında Afrika, Latin Amerika ve Güney Asya gibi geniş bölgelerin dışlanması dolayısıyla, Hindistan ve Brezilya gibi yükselen güçler itirazlarını dile getirmektedir. Benzer şekilde, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası finansal kurumlarda oy gücü ve yönetim reformu talep edilmektedir. Bu kurumlarında oy ağırlıkları büyük ölçüde Batılı ülkelerin lehine dağılmış olduğundan, yükselen güçler küresel ekonomik büyümeye yaptıkları katkının ve dünya üretimindeki paylarının bu kurumların karar alma mekanizmalarına yeterince yansımadığını ileri sürmektedir. Bu nedenle IMF kotalarının güncellenmesi, Dünya Bankası’nda yönetici pozisyonlarının liyakat esasına göre belirlenmesi ve geleneksel ABD–Avrupa liderlik pratiğinin sona erdirilmesi talep edilmektedir. Küresel ticaret rejiminin daha esnek ve kalkınma odaklı hale getirilmesi de yükselen güçlerin önemli taleplerinden biridir. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çerçevesinde, gelişmekte olan ülkelerin tarım, sanayi ve teknoloji politikaları açısından daha fazla politika alanına sahip olması gerektiği savunulmaktadır. Bu nedenle ticaret

³² N. Duggan vd., “Introduction: ‘The BRICS, Global Governance, and Challenges for South–South Cooperation in a Post-Western World’”, *International Political Science Review*, C. 43, S. 4, 2021.

³³ Neil Renwick ve Jing Gu, “Is Development Assistance Getting Better Due to the Widening Role of Emerging Economies?”, *New Development Assistance: Emerging Economies and the New Landscape of Development Assistance* (Ed. Yijia Jing, Alvaro Mendez ve Yu Zheng), Palgrave Macmillan, 2020.

kurallarının kalkınma boyutunu güçlendirecek şekilde yeniden ele alınması talep edilmektedir.

Diğer bir reform talebi, normatif çerçevenin yeniden dengelenmesine ilişkindir. Yükselen güçler, uluslararası kurumlarda hakim olan liberal norm setinin özellikle insan hakları, demokratik yönetim ve müdahale pratikleri bağlamında seçici ve çifte standartlı biçimde uygulandığını savunmaktadır. Bu nedenle egemenlik, müdahale etmeme ve devletlerin kendi kalkınma yollarını belirleme hakkı gibi ilkelerin daha güçlü biçimde kurumsal normlara yansıtılması gerektiği ileri sürülmekte; kalkınma, ticaret ve yardım rejimlerinde koşulluluğun sınırlandırılması talep edilmektedir.³⁴ OECD-DAC merkezli kalkınma yardımı anlayışının siyasi ve normatif koşullara dayalı yapısı, yükselen güçler tarafından eleştirilmektedir. Bu eleştiriler, uluslararası kurumların kalkınmayı teknik bir süreçten ziyade ideolojik bir araç olarak kullandığı iddiasına dayanmaktadır. Yükselen güçler, kalkınma işbirliğinde eşit ortaklık, karşılıklı fayda ve ulusal önceliklere saygı ilkelerinin kurumsal çerçevede tanınmasını talep etmektedir. Bu reform çağrısı, kalkınma yönetişimini küresel güç mücadelesinin merkezi alanlarından biri haline getirmektedir.

Bu çerçevede mevcut çok taraflı kurumların fiilen sınırlı sayıda büyük gücün etkisi altında olduğu, bu durumun da küresel yönetişimi zayıflattığı ileri sürülmektedir.³⁵ Yükselen güçler, çok taraflılığın daha çoğulcu, bölgesel aktörlere açık ve farklı kalkınma modellerini tanıyan bir yapıya kavuşturulmasını savunmaktadır. Bu talep, hem sistem içi reform çabalarını hem de paralel kurumsal girişimleri birlikte meşrulaştıran bir söylemsel çerçeve sunmaktadır. Özetle yükselen güçlerin uluslararası kurumlardaki reform talepleri; temsiliyet, oy gücü, normatif denge, kalkınma anlayışı ve çok taraflılığın

³⁴ N. Duggan vd., “Introduction: ‘The BRICS, Global Governance, and Challenges for South–South Cooperation in a Post-Western World’”, *International Political Science Review*, C. 43, S. 4, 2021.

³⁵ Neil Renwick ve Jing Gu, “Is Development Assistance Getting Better Due to the Widening Role of Emerging Economies?”, *New Development Assistance: Emerging Economies and the New Landscape of Development Assistance* (Ed. Yijia Jing, Alvaro Mendez ve Yu Zheng), Palgrave Macmillan, 2020.

niteliği gibi başlıklarda yoğunlaşmaktadır. Bu yönüyle yükselen güçler, uluslararası kurumların hem eleştirmeni hem de dönüştürücü aktörleri olarak konumlanmaktadır. Ancak uluslararası finans, kalkınma ve yönetim alanlarında reform taleplerinin yavaş ilerlemesi, yükselen güçleri kendi önceliklerini yansıtan yeni paralel veya alternatif kurumların inşası yoluyla kurumsal çoğullaşmaya yöneltmiştir.³⁶ Bu strateji, mevcut kurumların yetersizliklerine karşı tamamlayıcı ve rekabetçi seçenekler üretme anlayışına dayanmaktadır.

Bu eğilim, özellikle yükselen güçlerin öncülüğünde kurulan somut kurumsal girişimlerde açık biçimde gözlemlenmektedir. Örneğin Çin'in öncülüğünde kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası (Asian Infrastructure Investment Bank, AIIB), altyapı finansmanına odaklanan kredi yapısıyla Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası'nın uzun onay süreçleri ve yoğun koşulluluk uygulamalarına alternatif bir model sunmaktadır. Benzer şekilde BRICS ülkeleri tarafından hayata geçirilen New Development Bank, kalkınma finansmanında yerel para kullanımı, daha esnek kredi koşulları ve üye ülkelerin önceliklerine daha fazla duyarlılık gibi ilkelerle mevcut Bretton Woods mimarisine tamamlayıcı ve rekabetçi bir seçenek üretmeyi amaçlamaktadır. Bu kurumlar, yalnızca yeni finansman kanalları yaratmakla kalmamakta; aynı zamanda kalkınma, risk paylaşımı ve yönetim anlayışına dair farklı normların kurumsal düzeyde test edilmesine imkan tanımaktadır.

Kurumsal çoğullaşma finans alanıyla da sınırlı değildir. Güvenlik, bölgesel işbirliği ve siyasi koordinasyon alanlarında da yükselen güçler, mevcut Batı merkezli kurumsal yapılara alternatif platformlar geliştirmektedir. Şangay İşbirliği Örgütü, güvenlik ve terörle mücadele söylemini egemenlik ve rejim istikrarı vurgusuyla

³⁶ N. Duggan vd., "Introduction: 'The BRICS, Global Governance, and Challenges for South-South Cooperation in a Post-Western World'", *International Political Science Review*, C. 43, S. 4, 2021.

birleştirerek NATO merkezli güvenlik mimarisine normatif açıdan farklı bir yaklaşım sunmaktadır. Benzer biçimde BRICS, küresel yönetişimde temsil adaletsizliği, kalkınma finansmanı ve çok taraflılığın niteliği gibi konularda kolektif bir söylem ve kurumsal zemin üretmektedir. Bu yapılar, mevcut kurumları doğrudan ikame etmekten ziyade, alternatif normlar, pratikler ve işbirliği biçimleri üzerinden uluslararası düzenin kurumsal yapısını oğullaştırmakta; böylece küresel yönetişimi tek merkezli bir mimariden, rekabetçi ve çok katmanlı bir yapıya doğru dönüştürmektedir.

Bu kurumsal çoğullaşma süreci, yükselen güçlerin koalisyonlar ve blok siyaseti aracılığıyla hareket etmeleriyle daha da güçlenmektedir. Yükselen güçler, tek tek hareket ettiklerinde sınırlı etki yaratabilecekleri alanlarda, kolektif platformlar aracılığıyla pazarlık güçlerini artırmaktadır. Bu noktada BRICS, yükselen güçlerin kurumsal ve normatif düzeyde ortak hareket edebildikleri en görünür örneklerden biridir. BRICS çatısı altında bir araya gelen ülkeler, küresel yönetişimde daha adil temsil, kalkınma finansmanında alternatif modeller ve egemenliğe dayalı işbirliği ilkelerini kolektif biçimde dile getirmektedir. Koalisyon siyasetinin bir diğer önemli boyutu, G20 gibi platformlar üzerinden yürütülen gündem belirleme faaliyetleridir. G20, yükselen glere küresel ekonomik yönetişimin merkezinde yer alma imkanı sunarken, bu ülkelerin kriz yönetimi, kalkınma finansmanı, borç hafifletme ve küresel eşitsizlik gibi konuları uluslararası gündeme taşımasına olanak tanımaktadır. Bu platformda yükselen güçler, yalnızca mevcut kurallara uyum sağlayan aktörler olarak değil, aynı zamanda gündemi şekillendiren ve normatif öncelikleri yeniden tanımlayan aktörler olarak konumlanmaktadır.

Bunun yanı sıra yükselen güçler, Birleşmiş Milletler sistemi içinde blok oy davranışı ve koordineli tutumlar sergileyerek kurumsal mücadeleyi derinleştirmektedir. Özellikle kalkınma, yaptırımlar, müdahale ve insan hakları gibi konularda benzer

normatif hassasiyetlere sahip ülkelerin ortak hareket etmesi, mevcut normların evrenselliğine yönelik sorgulamaları artırmaktadır. Bu tür kolektif davranışlar, tekil itirazlardan ziyade yapısal bir muhalefet görüntüsü yaratarak, kurumsal düzeyde daha güçlü bir etki üretmektedir. Bu noktada Küresel Güney söylemi, yükselen güçler açısından önemli bir meşruiyet kaynağı işlevi görmektedir. Yükselen güçler, kendilerini yalnızca ulusal çıkar peşinde koşan aktörler olarak değil, tarihsel olarak dışlanmış ve yeterince temsil edilmemiş geniş bir ülke grubunun sözcüsü olarak konumlandırmaktadır. Bu söylem, kurumsal reform taleplerine ahlaki ve politik bir zemin kazandırmakta; mevcut düzenin adaletsizliklerine yönelik eleştirileri kolektif bir kimlik üzerinden güçlendirmektedir.

Sonuç olarak yükselen güçlerin mevcut sistemle muhtemel çatışma alanları askeri, ekonomik ve jeopolitik rekabet alanları kadar yapısal, ideolojik ve kurumsal alanları da kapsayan geniş bir yelpazede ele alınmalıdır.

b. Uluslararası İlişkiler’de Güç Kavramını Yeniden Düşünmek

Günümüz dünyasında ticaretten teknolojiye, kurumlardan kalkınma yardımlarına kadar uzanan bu çok boyutlu rekabet ağları, devletler arasındaki mücadelenin yalnızca askeri bir güç dengesinden ibaret olmadığını açıkça göstermektedir. Bu bağlamda, yükselen güçlerin Batı-sonrası düzene yönelik attıkları adımları ve küresel siyasetteki çok merkezli dönüşümü bütüncül bir şekilde analiz edebilmek için Uluslararası İlişkiler disiplininin en temel unsuru olan güç olgusunun doğasını ve işleyiş biçimlerini yeniden tanımlamak zorunludur.

Geleneksel Uluslararası İlişkiler teorileri (özellikle Neorealizm), gücü genellikle rasyonel bir devletin sahip olduğu maddi ve askeri kaynakları kullanarak karşı tarafın davranışını kasıtlı bir şekilde değiştirmesi olarak tanımlar. Bu geleneksel yaklaşım gücü,

sadece iki aktör arasındaki doğrudan bir baskı veya etki mekanizması, yani ilişkisel (relational) ve araçsal (instrumental) bir kapasite olarak görür. Ancak gücü yalnızca kasıtlı eylemler ve anlık maddi kaynak aktarımı üzerinden okuyan bu dar ilişkisel bakış açısı, aktörlerin içinde hareket ettikleri yapının yarattığı görünmez kısıtlamaları ve asimetrik tahakküm biçimlerini analiz etmekte yetersiz kalmaktadır.³⁷

Bugün uluslararası sistemde yaşanan rekabet, bir devletin diğerine silah zoruyla boyun eğdirmesinden ziyade; oyunun kurallarını, finansal bağımlılık ağlarını ve meşruiyet normlarını kimin belirlediği üzerinden yürütülmektedir. Tam bu noktada, doğrudan askeri-sert müdahalelerin ötesine geçen sistemik güç veya daha geniş anlamıyla yapısal güç (structural power) analizi devreye girmektedir.³⁸ Sistemik veya yapısal güç, A aktörünün B'yi doğrudan zorlaması değil; ekonomik ve siyasal sistemin işleyiş kurallarını kendi çıkarlarına göre tasarlayabilme ve diğer aktörleri uluslararası normlar, kurumlar veya serbest piyasa rejimi aracılığıyla bu kurallara uymaya mecbur bırakabilme kapasitesidir.

Dolayısıyla, Çin, Hindistan veya Brezilya gibi yükselen güçlerin Batı-sonrası düzende alternatif kalkınma bankaları kurma, yeni dış yardım modelleri geliştirme veya Batı-dışı normları dolaşıma sokma gibi hamleleri sadece geleneksel bir ilişkisel güç mücadelesi olarak görülemez. Bu eylemler, asıl olarak Batı'nın tekelinde olan uluslararası kurumları, kredi mekanizmalarını ve neyin doğru ve meşru bilgi olduğunu belirleyen anlamlandırma sistemlerini (epistemolojiyi) dönüştürmeyi hedefleyen doğrudan bir yapısal güç rekabetidir.

³⁷ S. Guzzini, "Structural Power: The Limits of Neorealist Power Analysis", *International Organization*, C. 47, S. 3, 1993.

³⁸ Y. Bozdağlıoğlu ve Ç. Özen, "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 4, 2004, s. 59-79.

Bu bağlamda, uluslararası arenadaki asimetrik ilişkileri, kurumsal gelişmeleri, epistemolojik dayatmaları ve yükselen güçlerin nasıl meydan okuduğunu bütüncül bir şekilde analiz edebilmek için, gücün salt ilişkisel ve araçsal yüzünden öteye geçerek; aktörlerin seçenekler yelpazesini ve kimliklerini şekillendiren yapısal, kurumsal ve söylemsel boyutlarına odaklanmak elzemdir.

Susan Strange'in İlişkisel ve Yapısal Güç Kavramları

Susan Strange'in Devletler ve Piyasalar (States and Markets) adlı eseri, küresel politik ekonomideki güç değişimlerini, özellikle de yükselen güçlerin mevcut hegemonyayı nasıl zayıflattığını açıklamak için mükemmel bir kavramsal zemin sunmaktadır.³⁹ Özellikle Strange'in analizinde kullandığı ilişkisel güç (relational power) ve yapısal güç (structural power) ayrımı güç biçimlerini anlamak açısından oldukça işlevseldir.

Geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin ve realist düşünürlerin odaklandığı ilişkisel güç, en basit tabiriyle, A aktörünün B aktörüne normal şartlarda yapmayacağı bir şeyi yaptırabilme kapasitesidir. Bu güç türü, aktörler arasındaki doğrudan dayatmalara, zorlamalara veya görünür ikna çabalarına dayanır. Siyasal, askeri ve ekonomik araçları içerebilir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İsveç'e topraklarından asker geçiş izni dikte etmesi, ABD'nin Panama Kanalı üzerindeki doğrudan baskısı, yardım ve ticaret gibi asimetrik bağlantılar biçimlerinde gerçekleşebilir.⁴⁰ Yükselen güçlerin diplomatik manevralarla, ikili anlaşmalarla veya doğrudan ekonomik yardımlarla diğer devletler üzerindeki anlık nüfuzlarını artırmaları ilişkisel güç kapasitelerinin genişlediğini gösterir. Ancak Strange, küresel sistemdeki değişimi, istikrarsızlıkları ve asıl "kimin ne

³⁹ S. Strange, *States and Markets: An Introduction to International Political Economy*, London, Pinter Publishers, 1988.

⁴⁰ Strange, *States and Markets*, s. 24.

elde ettiğini" anlamak için ilişkisel gücün tek başına yetersiz kalacağını, belirleyici olanın yapısal güç olduğunu savunur.

Yapısal güç, diğer devletlerin, siyasi kurumların, şirketlerin, bilim insanlarının ve profesyonellerin içinde faaliyet göstermek zorunda kaldıkları çevreyi, şartları ve oyunun kurallarını belirleme ve şekillendirme gücüdür.⁴¹ İlişkisel güçte hedefe yönelik doğrudan bir baskı varken, yapısal güçte bir aktör diğerlerinin önündeki seçenekler yelpazesini değiştirerek onlara dolaylı ama çok daha kapsamlı bir yön verir. Yapısal gücü elinde tutan taraf, diğerlerine normalde sahip olamayacakları fırsatlar sunarak seçeneklerini genişletebilir veya sisteme uymamaları halinde büyük maliyetler ve riskler yükleyerek seçeneklerini daraltabilir; böylece diğer aktörler görünürde doğrudan bir baskı olmaksızın, kuralları koyan tarafın menfaatine uygun tercihler yapmak durumunda kalırlar.

Susan Strange'e göre yapısal güç, dünya sisteminde birbirinden bağımsız olmayan ve tıpkı dört yüzlü bir piramit gibi birbirini ayakta tutan dört temel yapı üzerinden işler. Bu dört temel yapı sırasıyla güvenlik, üretim, finans ve bilgidir. Güvenlik yapısı, insanların veya devletlerin şiddet ve ölüm tehdidine karşı korunmasını içerir; güvenliği sağlayan otorite, bunun karşılığında sistemde belirli avantajlar ve kurallar koyma gücü elde eder. Üretim yapısı, toplumda neyin, kim tarafından, hangi yöntemlerle ve kimin için üretileceğini belirleyen ve zenginliği yaratan organizasyondur. Finans yapısı, sadece paranın değil, asıl olarak kredi yaratma gücünün ve para birimlerinin değerinin kimin kontrolünde olduğunu ifade eder; modern sistemde ekonomik büyüme, yatırım seçenekleri ve satın alma gücü doğrudan bu yapıya bağlıdır. Son olarak bilgi yapısı, neyin doğru veya geçerli inanç ve bilgi olduğuna kimin karar verdiğini ve teknoloji, iletişim

⁴¹ Strange, *States and Markets*, s. 24-25.

veya bilimsel buluşlar gibi kritik bilgilere erişimi kimin kontrol ettiğini veya kime yasakladığını kapsar. Strange, bu dört yapının hiçbirinin her zaman tek başına belirleyici olmadığını, birbirleriyle sürekli bir etkileşim içinde dünya sistemini kurduklarını vurgular.

Temel yapıların bu karşılıklı etkileşimi ve yarattığı güç dengesi, sistemdeki diğer tüm spesifik alanları şekillendirir. Strange, bu alanları ikincil yapılar olarak adlandırır. İkincil yapılar tesadüfen veya salt piyasa dinamikleriyle oluşmaz; tamamen güvenlik, üretim, finans ve bilgi yapılarındaki güç dağılımının ve siyasi otoritelerin tercihlerinin birer yansıması ve türevidir. Strange'in analizinde en çok öne çıkan ikincil yapılar; ulaşım sistemleri, ticaret, enerji ve refahtır. Örneğin, devletler arası ticaret kendi başına işleyen bağımsız bir serbest piyasa kuralı değildir; ticaretin hacmi, içeriği ve kimin lehine işlediği; devletlerin güvenlik kaygıları, finansal sistemin yarattığı kredi olanakları, üretim kapasiteleri ve teknolojik bilgiye erişim düzeyleri gibi temel yapılar tarafından belirlenen bir pazarlıklar ağıdır. Benzer şekilde, küresel enerji veya deniz-hava ulaşım ağları da bu dört temel gücün dayattığı şartlara göre şekillenir. Dış yardımlar ise Strange'in kavramsal haritasında ikincil yapılardan biri olan refah yapısının bir uzantısıdır. Strange'e göre refah ve uluslararası yardım mekanizmaları, zenginlerin yoksullara salt ahlaki amaçlarla kaynak aktardığı bağımsız ve hayırsever bir pratik değildir.⁴² Aksine, refah yapısı temel yapılara eklenmiş bir araçtır; devletlerin güvenlik hedeflerini (stratejik müttefikler kazanmak), finansal ve üretimsel çıkarlarını (kendi ihracatçılarına pazar yaratmak) ve normatif üstünlüklerini yaymak için kullandıkları politik bir tahsisat sistemidir.

Susan Strange, güç ile yapılar arasında doğrudan, ontolojik ve ayrılmaz bir ilişki kurar. Strange'e göre yapılar gücün basitçe üzerinde uygulandığı pasif alanlardan ziyade

⁴² Strange, *States and Markets*, s. 292.

gücün bizzat üretildiği, tanımlandığı ve dağıtıldığı kaynakların kendisidir. Özetle; Strange'e göre güç, devletlerin elinde tuttukları ve istedikleri zaman kullandıkları bağımsız bir silah değildir. Güç, bizzat finans, üretim, güvenlik ve bilgi ağlarını kimin tasarladığı, bu ağlara kimin dahil edilip kimin dışlandığı ve bu sayede kimin kar edip kimin riskleri üstlendiği üzerinden kurulan yapısal bir tahakkümdür.

Michael Barnett ve Raymond Duvall'ın Güç Sınıflandırma Çerçevesi: Zorlayıcı, Kurumsal, Yapısal ve Üretimsel Güç

Michael Barnett ve Raymond Duvall da Uluslararası İlişkiler disiplininin güç kavramına genellikle realist ve dar bir açıyla bakmasını eleştirerek, gücün çok daha geniş, çok boyutlu ve karmaşık bir yapısı olduğunu savunurlar.⁴³ Bu bakış açısının yetersizliğini aşmak için yazarlar, gücün uluslararası politikadaki farklı biçimlerini kapsayan daha zengin bir kavramsal sınıflandırma sunarlar. Bu çerçevede güç genel olarak, "aktörlerin kendi koşullarını ve kaderlerini belirleme kapasitelerini şekillendiren etkilerin, sosyal ilişkiler içinde ve aracılığıyla üretilmesi" olarak tanımlanır. Yazarlar gücün karmaşık yapısını çözümlemek ve küresel yönetimdeki farklı güç biçimlerini ayırmak için iki temel analitik boyut kullanır:

1. Sosyal İlişkilerin Türü (Etkileşim mi, İnşa mı?): Güç, halihazırda var olan aktörlerin birbirleriyle olan doğrudan eylemleri ve etkileşimi (interaction) üzerinden mi, yoksa aktörlerin kimliklerini, çıkarlarını ve kapasitelerini birer sosyal varlık olarak var eden inşa edici süreçler (constitution) üzerinden mi işlediğidir. Etkileşimsel güç başkasının üzerinde güç (power over) uygulamayı ifade ederken, inşacı güç aktörlerin eylem kapasitelerini üreten yapabilme gücünü (power to) ifade eder.

⁴³ M. Barnett ve R. Duvall, "Power in Global Governance", *Power in Global Governance* (Ed. M. Barnett ve R. Duvall), New York, Cambridge University Press, 2005, s. 1–32.

2. *İlişkilerin Özgüllüğü (Doğrudan mı, Yaygın/Dolaylı mı?)*: Gücün işleyişi aktörler arasında anlık, nedensel, belirgin ve somut bir bağlantıya (doğrudan) mı dayandığı, yoksa kurallar, kurumlar veya söylemler gibi zaman ve mekana yayılmış, mesafeli (yaygın) bir şekilde mi olduğudur.

Bu iki boyutun kesişmesiyle yazarlar, küresel politikada gücün dört temel biçimini sınıflandırır.

1. *Zorlayıcı Güç (Compulsory Power)* – Doğrudan ve Etkileşimsel: Bir aktörün, başka bir aktörün eylemleri veya varoluş koşulları üzerinde doğrudan kontrol sağladığı güç biçimidir. Geleneksel realistlerin odaklandığı "A'nın B'ye normalde yapmayacağı bir şeyi yaptırması" tanımı bu kategoriye girer. İlle de kasıtlı olmak zorunda değildir; örneğin, bir bombalama eyleminin yarattığı ve hedeflenmeyen "yan hasarlar" da güce maruz kalanlar açısından zorlayıcı gücün bir sonucudur. Sadece maddi kaynaklarla değil, sembolik ve normatif kaynaklarla da uygulanabilir. Büyük güçlerin politikaları dikte etmesi, çok uluslu şirketlerin ekonomik güçleriyle devletleri yönlendirmesi veya uluslararası sivil toplum örgütlerinin utandırma taktikleriyle devletlerin davranışlarını değiştirmesi zorlayıcı güce örnektir.

2. *Kurumsal Güç (Institutional Power)* – Yaygın ve Etkileşimsel: Aktörlerin başkaları üzerindeki kontrolünü doğrudan değil; resmi veya gayri resmi kurumlar, kurallar ve prosedürler aracılığıyla dolaylı olarak sağlamasıdır. Zorlayıcı güçte gücü uygulayan kaynakları kendi elinde tutarken, kurumsal güçte aktörler kuruma doğrudan "sahip" olmasalar bile kurumun tasarımındaki yanlışlıklar üzerinden, kendilerinden zaman ve mekan olarak uzaktaki diğer aktörlerin eylemlerini ve seçeneklerini kısıtlarlar. Kurumların gündemini kimin belirlediği, hangi kararların alınmadığı ve belirli bir uluslararası kurumda yer almanın (örneğin Dünya Ticaret Örgütü kuralları) uzun vadede kimleri "kazanan" kimleri "kaybeden" yapacağı kurumsal gücün merkezindedir.

3. *Yapısal Güç (Structural Power)* – Doğrudan ve İnşacı: Aktörlerin ne tür sosyal varlıklar olduğunu ve sosyal kapasitelerini birbiriyle doğrudan ilişkili (içsel) olarak karşılıklı şekilde inşa eden yapılardır. Efendi-köle veya kapitalist düzendeki sermaye-emek gibi birbirini var eden, eşitsiz yapısal konumlar bunun örnekleridir. Kurumsal güçte aktörler çıkarlarını maksimize etmeye çalışırken kurum onlara "kısıtlama" getirir; yapısal güçte ise yapı, aktörün doğrudan "çıkartlarını ve kimliğini" belirler. Yapısal güç aktörlerin kendi konumlarını ve dünyayı algılayış biçimlerini o kadar derinden şekillendirir ki, dezavantajlı aktörler kendi tahakkümelerini doğal bir durum olarak kabul edebilir ve sisteme başkaldırmak yerine sistemin yeniden üretilmesine (görünürde hiçbir dış baskı olmadan) katkı sağlarlar.

4. *Üretimsel Güç (Productive Power)* – Yaygın ve İnşacı: Yapısal güç gibi inşacıdır ancak doğrudan-hiyerarşik yapılardan (sermaye-emek gibi) ziyade, geniş sistemlere ve söylemlere dayanır. Bu güç türü, anlam ve anlamlandırma sistemleri aracılığıyla, tüm sosyal öznelerin kapasitelerinin ve kimliklerinin dolaylı, geniş ve yaygın bir şekilde üretilmesidir. Neye inanıldığını, neyin "normal", neyin "doğru" veya "meşru bilgi" olduğunu ve neyin bir problem olarak kabul edileceğini belirler. Örneğin, bir devletin "uygar", diğerinin "haydut" olarak sınıflandırılması veya "kalkınma" kavramının belirli bir şekilde tanımlanarak tüm uluslararası politikaların bu söylem etrafında üretilmesi üretimsel gücün sonucudur. Hiyerarşik ikiliklere odaklanmak yerine, tüm toplumsal ilişkilerde "öznelliğin" nasıl inşa edildiğini inceler.

Yazarlar bu dörütlü sınıflandırma üzerinden, bu güç türlerinin Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi gibi spesifik küresel yönetim kurumlarında, uluslararası hukuk, çok taraflı ticaret ve küresel sivil toplumda nasıl iç içe geçtiğine dair vaka incelemeleri sunarlar.

Tezin Güç Olgusuna Yaklaşımı

Susan Strange ile Michael Barnett ve Raymond Duvall güç sınıflandırmaları temelde paralel bir anlayışa sahiptir. Strange, gücü ilişkisel ve yapısal güç olarak iki kategoriye ayırırken; Barnett ve Duvall, Strange'in yapısal güç olarak genel bir başlıkta değerlendirdiği güç unsurlarını kurumsal, yapısal ve üretimsel olarak üç başlığa ayırmaktadır. Bu tezin güç olgusuna yaklaşımı Strange'in ilişkisel ve yapısal güç ayrımı temelinde olacak, sınıflandırma bu kavramlarla yapılacaktır. Ancak yapısal güce dair analiz çerçevesinde Barnett ve Duvall'ın yapısal güç matrisindeki kurumsal, yapısal ve üretimsel boyutların derinliğinden de faydalanılacaktır.

Bu çerçevede tez, küresel kalkınma yardımları mimarisindeki hiyerarşiyi ve yükselen güçlerin bu hiyerarşiye yönelik itirazlarını analiz ederken; Susan Strange'in makro düzeydeki güç yapıları (özellikle finans ve bilgi) ile Michael Barnett ve Raymond Duvall'ın ilişkisel/inşacı güç tipolojisini bilinçli bir sentez içinde kullanmaktadır. Ancak, her iki teorik çerçevenin de "yapısal güç" (structural power) kavramına yükledikleri ontolojik anlamlar birbirinden farklıdır. Strange yapısal gücü; küresel sistemdeki diğer aktörlerin içinde faaliyet göstermek zorunda olduğu oyunun kurallarını, finansal ve bilgi ağlarını belirleme kapasitesi olarak makro bir çerçevede tanımlar. Buna karşılık Barnett ve Duvall, yapısal gücü çok daha spesifik, aktörlerin kimliklerini doğrudan ve karşılıklı olarak inşa eden (sermaye-emek ilişkisi gibi) eşitsiz mikro sosyal konumlar olarak ele alır.

Olası bir kavramsal karmaşanın önüne geçmek adına bu çalışmada, küresel yardım hiyerarşisinin makro omurgası ve sistemin genel kuralları analiz edilirken yalnızca Susan Strange'in "yapısal güç" tanımı merkeze alınacak; Barnett ve Duvall'ın matrisindeki "yapısal güç" terimi spesifik olarak kullanılmayacaktır.

Ancak, Strange'in işaret ettiği bu makro-yapısal gücün sahada nasıl işlediğini, Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) gibi yapılar üzerinden nasıl meşrulaştırıldığını ve Küresel Güney'in buna nasıl direndiğini derinlemesine analiz edebilmek için, Barnett ve Duvall'ın "kurumsal güç" (institutional power) ve "üretimsel güç" (productive power) kavramları temel analitik araçlar olarak kullanılmaya devam edilecektir. İlerleyen bölümlerde bu kavramlar, metne mekanik teorik etiketler olarak iliştilirilmeyecek; aksine, ampirik olguların içerisine entegre edilecektir. Örneğin, yardımlardaki şartlılık mekanizmalarının ve RKY tanımlarının alıcı devletlerin hareket alanını nasıl daralttığı (kurumsal güç) veya "iyi yönetim" ya da "Güney-Güney dayanışması" gibi söylemlerin aktörlerin kimliklerini ve neyin meşru bilgi olduğunu nasıl inşa ettiği (üretimsel güç) doğrudan kurumların ve pratiklerin analizi üzerinden gösterilecektir. Böylelikle bu tez, hem Strange'in makro düzeydeki yapısal-sistemik analizindeki sadeliğinden faydalanacak hem de Barnett ve Duvall'ın sunduğu kurumsal ve söylemsel eleştiri derinliğini koruyacaktır.

Tezdeki ikinci teorik sınırlandırma, Strange'in "Bilgi Yapısı" (Knowledge Structure) ile Barnett ve Duvall'ın "Üretimsel Gücü" (Productive Power) arasındaki ilişkinin kurulmasıdır. Strange bilgi yapısını, neyin inanıldığı ve bilindiği ile bu bilgilerin hangi kanallarla iletilindiğini, kimin bu bilgiye erişiminin olup kimin dışlandığını belirleyen bir güç olarak daha çok maddi ve sistemik bir çerçevede tanımlar. Barnett ve Duvall ise üretimsel gücü; bilginin kimin elinde olduğundan ziyade, söylemlerin ve anlam sistemlerinin, aktörlerin bizzat "öznelliklerini" (subjectivities) ve neyin doğru ve meşru olduğunu nasıl ürettiğiyle ilgilenen daha dağınık (diffuse) bir söylemsel inşa süreci olarak tanımlar. Bu tezde bu iki kavram birbirinin tamamlayıcısı olarak ele alınmıştır. Örneğin, Batılı geleneksel donörler, Strange'in işaret ettiği "bilgi ve uzmanlık kanallarını" (raporlar, veri tabanları, izleme mekanizmaları) tekelinde tutarken; bu tekelin içerisinden Barnett ve Duvall'ın işaret ettiği üretimsel gücü kullanarak alıcı devletleri "riskli/kırılgan

lkeler", kendilerini ise "medeni donörler" olarak damgalayan yeni öznellikler (söylemler) inşa etmektedir.

Son olarak, iki teoninin gücün kontrol edilebilirliğine dair varsayımları bu tezde dengelenmitir. Strange, yapısal gücün arkasında genellikle ABD gibi hegemon devletlerin iradesini ve onların kendi ulusal çıkarları için bu yapıyı kullanma eğilimini görme eğilimindedir; yani yapısal gücün arkasında net bir fail vardır. Buna karşılık Barnett ve Duvall, üretimsel ve yapısal gücün tek bir aktörün tam kontrolünde olmayan, faillerin kendi eylemlerini aan "dağınık" (diffuse) sosyal süreçler olduğunu savunur. Bu tez, her iki yaklaşımı sentezleyerek orta bir yol benimsemektedir. Küresel yardım sisteminde gerek DAC gibi Batılı kurumlar gerekse Güney-Güney İşbirliği çatısı altındaki yükselen güçler (Çin, Hindistan, Brezilya vb.) maddi kapasitelerini ve kurumsal mekanizmalarını son derece rasyonel ve stratejik bir biçimde kullanırlar. Ancak Batı liberalizmi veya Güney-Güney İşbirliği'nin kullandıkları söylemler zamanla o aktörlerin doğrudan kontrolünü açarak sistemin bütününe sirayet eden ve tüm aktörleri etkileyen kendi başına da bağımsız birer üretimsel güce dönüşmektedir.

III. Dış Politika Aracı Olarak Yardımlar ve Yardımların Politik Ekonomisi

Devletler; amaçlarına ulaşmak, sahip oldukları değerleri korumak veya hayata geçirmek, çıkarlarını savunmak ve bunları yaparken diğer devletleri belirli davranışlara yöneltmek veya olası eylemlerden caydırmak için çeşitli araç ve eylemlere başvururlar. Devletlerin uluslararası nitelikli hedeflerini gerçekleştirirken kullandıkları bu araç, yöntem ve yolların tümüne dış politika araçları adı verilmektedir. Bu araçları:

- siyasi etki araçları,
- ekonomik etki araçları,
- askeri etki araçları ve

- karma müdahale araçları olarak sıralamak mümkündür.⁴⁴

Bu sınıflandırmada bahsedilen ekonomik etki araçları; boykot, ambargo, abluka ve dış yardım olarak dört başlık altında toplanabilir. Bu anlamıyla dış yardım, devletlerin dış politika hedeflerini gerçekleştirmede kullandığı ekonomik etki araçlarından biridir.

Çeşitli devletlerin kurumları, uluslararası örgütler ve akademisyenler farklı dış yardım tanımı yapmıştır. Bu anlamda dış yardım, anlamı ve sınırları konusunda genel bir uzlaşma olmayan, farklı devlet ve organizasyonlar tarafından farklı şekillerde tanımlanabilen belirsiz bir kavramı ifade etmektedir.⁴⁵ Bunun yanında kapsayıcı bir tanım yapmak mümkündür. Dış yardımlar; bir devlet veya uluslararası kuruluş tarafından, başka bir devlet veya uluslararası kuruluş; iktisadi ve sosyal kalkınmayı teşvik, demokrasi ve insan haklarında iyileşme, sosyal eşitlik, acil durumlarda ihtiyaçları karşılama ve benzeri amaçlarla verilen bağışlar, krediler ve borçların tümü olarak tanımlanabilir. Genel olarak değerlendirildiğinde dış yardımlar; proje ve program kredileri, bağlı krediler, hibeler, finansal yardımlar, teknik yardımlar, gıda yardımları, sağlık ve sosyal hizmetler, askeri yardımlar, insani müdahaleler, koşullu yardımlar ve acil durum yardımları gibi farklı yardım türlerini bünyesinde barındırmaktadır.⁴⁶

Dış yardımda, bir donör ülkenin yardım ilişkisine dönüştürülebilecek bir güce veya imkana sahip olması gerekmektedir. Örneğin bir ülkenin alıcı ülkelere dağıtmak isteyeceği büyük oranda tarımsal fazlaya sahip olması, alıcı ülkenin de sunulan ürünün

⁴⁴ F. Sönmezoğlu, *Uluslararası politika ve dış politika analizi*, Filiz Kitabevi, 1995.

⁴⁵ J. M. Healey, *The economics of aid*, Routledge, 1971.

⁴⁶ G. Saray, *Dış yardımlar: Türkiye örneği*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı, 2014.

ek bir kaynak sağlayacağını algılaması, sonuçta her iki tarafın da elle tutulur fayda beklentisi ile başlayan bir ilişki olabilir.⁴⁷

Uluslararası İlişkiler'in Realizm teorisini benimseyen yazarlar dış yardımlara güç ve ulusal çıkar temelinde bakmaktadır. Realist düşüncenin önemli temsilcilerinden olan Morgenthau'ya göre; ulusal çıkar bağlamında devletlerin gücü maksimize etmede dış yardımları bir dış politika aracı olarak kullanmaları son derece doğal bir davranıştır. Hatta bu bakış açısında insani temelli yardımlar dahi politik bir işlev üstlenebilir ve gücü maksimize etmenin bir aracı olabilir. Zaten en yoksul olana yardım, eski sömürge devletlerine yardım, baskı altındaki demokratik rejimlere yardım gibi tanımlamalar da dış yardımların uygulanabilmesini ve bu şekilde politik çıkarın maksimize edilmesini sağlayacak araçlardır.⁴⁸ Bu bağlamda, dış yardım faaliyetleri genellikle insani ve ahlaki söylemlerle gerçekleştirilir. Ancak yardımlar birçok siyasal, ekonomik ve toplumsal faktör ile de ilişkilidir. Literatürde yer alan birçok çalışma donör ülkenin siyasal, ekonomik ve güvenlik çıkarlarının yardımların güdüleyicisi olduğunu ortaya koymuştur.

Kalkınma yardımlarının tahsisi, çeşitli siyasal, ekonomik ve toplumsal faktörler ile şekillenmektedir.⁴⁹ Literatüre göre kalkınma yardımlarının belirlenmesi ve uygulanması sürecinde donör devletlerin farklı motivasyon kaynakları bulunabilmektedir.⁵⁰ Donörlerin kalkınma yardımları tahsisindeki temel motifler;

- insanilik ve ahlaki yükümlülükler
- siyasal ve stratejik çıkarlar

⁴⁷ G. Evans ve J. Newnham, *Uluslararası ilişkiler sözlüğü*, çev. H. A. Utku, GÖKKUBBE, 2007 (orij. basım 1998).

⁴⁸ H. Morgenthau, *Politics among nations: The struggle for power and peace*, Alfred A. Knopf, 1948.

⁴⁹ A. Chong ve M. Gradstein, "What determines foreign aid? The donors' perspective", *Journal of Development Economics*, C. 87, S. 1, 2008, s. 1–13, doi:10.1016/j.jdeveco.2007.08.001.

⁵⁰ A. Alesina ve D. Dollar, "Who gives foreign aid to whom and why?", *Journal of Economic Growth*, C. 5, S. 1, 2000, s. 33–63.

- ekonomik çıkarlar
- tarihsel ve kültürel bağlar
- güvenlik öncelikleri
- kurumsal ve bürokratik faktörler
- küresel hedefler olarak kabaca şematize edilebilir.

a. İnsani ve Ahlaki Yükümlülükler, Tarihsel Borç ve Dayanışma Söylemi

Kalkınma yardımlarında donörler genellikle yoksulluğu azaltma ve dayanışma gibi insani ve ahlaki söylemler benimserler. Burada doğrudan bir çıkar gözetmeksizin donör ülkelerin alıcı ülkelerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarına cevap veren özgeci bir yaklaşımı söz konusudur.⁵¹ Birçok ülke; hayırsever söylem ile diğer ülkelere yardım politikası izler.

İnsani ve ahlaki söylemler, sömürgelerin kalkınmasına yönelik başlatılan erken girişimlerden itibaren benimsenmektedir. Sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla sömürgecilerin eski sömürgeleriyle egemen eşitlik çerçevesinde kurdukları yeni ilişki biçiminde kalkınma yardım faaliyetlerine daha fazla yer verilmiştir. Bu dönemde yapılan yardımlarda, sömürgecilerin sömürgelere karşı borçlu olduğu belirtilerek insani ve ahlaki söylemler yoğun olarak kullanılmıştır.

Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Küresel Güney'de yaşanan insani krizler kamuoyunda yankı uyandırmıştır. Donör ülkelerin vatandaşları hükümetlerinin böyle konularda aktif politika izlemesini takdir ederler.⁵² Böylelikle hükümetler, uluslararası arenada prestijini artırırken iç politikada da hükümetin güçlü bir liderlik gösterdiği

⁵¹ J. D. Sachs, *The end of poverty*, Penguin Press, 2005.

⁵² S. M. Murshed, "Strategic interaction, aid effectiveness and the formation of aid policies in donor nations", *Journal of Economic Development*, C. 28, 2003, s. 189–203.

imajını pekiştirebilir. Hükümetler, uluslararası yardım kararlarını alırken iç siyasi dengeleri ve seçmen tabanlarını göz önünde bulundurur. Bu bakımdan, yardım politikaları iç politik çıkarlarla uyumlu olmasını gerektirir.⁵³ Politikacılar, belirli seçmen gruplarının çıkarlarını korumak ve desteğini kazanmak için yardım programlarını kullanabilirler. Bu çıkar ve lobi grupları çeşitli ekonomik sektörlerden oluşabileceği gibi etnik, dini ve benzeri gruplardan da oluşabilir. Ancak, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde yardımlar için ayrılan harcamalar halk nazarında olumsuz değerlendirilebilir. Donör ülkelerin keskin ekonomik düşüşler yaşaması yardım akışları üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olmasına rağmen, alıcıların büyük krizler yaşadığı durumlarda olumsuz ekonomik durum yardımların sağlanmasına etki etmemektedir.⁵⁴ Seçmenler yardımları ulusal çıkarlarla ilişkilendirmeyip bir tür hayırseverlik olarak algıladıkları ve gerçek parasal değerini abarttıkları için siyasetçilere eleştiriler getirirler.⁵⁵

Birçok yazar eski sömürge bağlarının yardım sağlanmasında güçlü bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir.⁵⁶ Becker, Fransa ve Birleşik Krallık örnekleri üzerinden yaptığı araştırmada sömürgeci güçlerin eski sömürgelere diğer ülkelere göre daha fazla iki taraflı yardım sağladığını kanıtlamıştır.⁵⁷ Ancak yardımın, sömürge dönemlerinde gelişen siyasi nüfuz ve ekonomik ilişkileri sürdürmeye hizmet ettiği yaygın olarak ileri sürülmektedir.⁵⁸

Donör ile alıcı arasındaki etnik, kültürel, dilsel ve dinsel yakınlık kalkınma işbirliğinin kurulmasında etkilidir. Örneğin Brezilya Afrika'daki eski Portekiz

⁵³ T. Heinrich, Y. Kobayashi ve K. A. Bryant, “Public opinion and foreign aid cuts in economic crises”, *World Development*, C. 77, 2016, s. 66–79.

⁵⁴ E. Dabla-Norris, C. Minoiu ve L.-F. Zanna, “Business cycle fluctuations, large macroeconomic shocks, and development aid”, *World Development*, C. 69, 2015, s. 44–61, doi:10.1016/j.worlddev.2013.12.019.

⁵⁵ Heinrich vd., a.g.m.

⁵⁶ J. C. Berthélemy ve A. Tichit, a.g.m.; R. G. Rajan ve A. Subramanian, a.g.m.

⁵⁷ B. Becker, “Colonial legacies in international aid: Policy priorities and actor constellations”, C. Schmitt (ed.), *From colonialism to international aid: Global dynamics of social policy*, Palgrave Macmillan, 2020, s. 161–185.

⁵⁸ A. Alesina ve D. Dollar, a.g.m.; J. C. Berthélemy ve A. Tichit, a.g.m.; A. Fuchs, A. Dreher ve P. Nunnenkamp, a.g.m.

sömürgelerine daha fazla odaklanmaktadır.⁵⁹ Çeşitli yazarlar, kalkınma yardımı faaliyetleri yoluyla desteklenen kültürel ve dilsel bağların önemine dikkat çekmişlerdir.⁶⁰ Dil ve kültürün desteklenmesi alıcı ülkede donör ülke lehine olumlu bir algılamaya imkan vererek diğer ekonomik ve siyasi çıkarlara imkan sağlayabilmektedir. Ayrıca dini bağlar, Arap donörlerin ortaya çıkışıyla özel bir önem kazanmıştır. Gerçekten de, Arap donörler çoğunlukla diğer Arap ya da Müslüman ülkelere yardımları yönlendirmektedir.⁶¹

İnsani ve ahlaki perspektif, dünya üzerindeki çeşitli kültürler içinde genel olarak herkes tarafından kabul görebilecek normları barındırdığı için bu tür söylemler birçok yardım faaliyetinin dış yüzünde kullanılır. Ancak; insani ve ahlaki perspektif, evrensel olarak kabul görmemektedir. Çünkü realist bakış açısında hükümetlerin ya da kişilerin başkalarına yardım etme zorunluluğu yoktur. Hobbes'un herkesin öncelikle kendi çıkarını düşüneceği savı, duyguları olan insanlar için belki bazen geçerli olmayabilir ancak rasyonel bir organizma olan devlet için geçerli olmalıdır. Çünkü uluslararası ilişkiler güç ve ulusal çıkara dayalıdır. Bu nedenle realizm bakış açısını benimseyen yazarlar devletlerin yalnızca insani ve ahlaki saiklerle yardım yaptığını kabul etmezler ve arkasında çeşitli çıkarların olduğunu savunurlar. İnsani ve ahlaki motiflerin yalnızca küçük bir donör grubunun asıl güdüleyicisi olduğu değerlendirilmekte, özellikle İskandinav ülkelerinin kalkınma yardımı faaliyetleriyle ilişkilendirilmektedir.⁶²

Degnbol-Martinussen ve Engberg-Pedersen "human internationalism" (insani uluslararasılık) kavramı ile donör ülkelerin yaptıkları yardımlardan uzun vadede fayda

⁵⁹ E. Anderson, "Aid fragmentation and donor transaction costs", *Economics Letters*, C. 117, 2012, s. 799–802, doi:10.1016/j.econlet.2012.08.034.

⁶⁰ F. Pacquement, "How development assistance from France and the United Kingdom has evolved: Fifty years on from decolonisation", *International Development Policy*, 2010.

⁶¹ J. Walz ve V. Ramachandran, *Brave new world: A literature review of emerging donors and the changing nature of foreign assistance* (Center for Global Development Working Paper No. 273), 2011.

⁶² J. C. Berthélemy, "Aid allocation: Comparing donors' behaviours", *Swedish Economic Policy Review*, C. 13, S. 2, 2006, s. 75–109.

sağladıkları konusunu ele almaktadır.⁶³ Yazarlar, ahlaki argümanların çeşitli çıkar arayışlarıyla harmanlandığını savunmaktadır. Özellikle yardımların ekonomik bağları giderek güçlendirdiği, donör ülkelerin geçmişte yaptıkları yardımlar sayesinde gelecekte kendilerine ekonomik fayda sağladıkları vurgulanmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, uluslararası yardımlar sadece alıcı ülkelerin yararına değil, aynı zamanda donör ülkelerin de ekonomik ve stratejik çıkarlarına hizmet etmektedir. Ayrıca yazarlara göre, bu tür yardımlar küresel ekonomik bölgelerin karşılıklı bağımlılığı nedeniyle uzun vadede hem donör hem de alıcı ülkelerin yararına olacak şekilde gerçekleştirilir. Aynı yazarlar, Birleşmiş Milletler aracılığıyla yönlendirilen yardımların daha çok ahlaki ve insani güdülerle ilişkili olduğunu, ikili yardımların ise daha çok donörlerin kendi çıkarlarına hizmet ettiğini belirtmişlerdir. Degnbol-Martinussen ve Engberg-Pedersen, özellikle Fransa ve Birleşik Krallık'ta, hükümetlerin eski sömürgelere yardım etme konusunda kamuoyundan destek sağlamak için ahlaki bir yükümlülük vurgusu yaptığını, ancak gayri resmi olarak ticari motivasyonların, örneğin kaynaklara ve pazarlara ayrıcalıklı erişimin de mevcut olabileceğini belirtmişlerdir.⁶⁴

b. Siyasal, Ekonomik ve Stratejik Çıkarlar

Kalkınma yardımlarının, siyasi ve stratejik hedefleri gerçekleştirmek üzere bir dış politika aracı olarak kullanılabildiği yönünde genel bir kabul vardır. Donör ülkeler; kendi ideolojilerini benimsetmek, ittifaklar kurmak, çeşitli konularda ve platformlarda politika koalisyonları oluşturmak, yumuşak güç, siyasi nüfuz ve prestijini yükseltmek gibi saiklerle kalkınma yardımı politikaları geliştirebilirler.

⁶³ J. Degnbol-Martinussen ve P. Engberg-Pedersen, *Aid: Understanding international development cooperation*, Zed Books, 2005.

⁶⁴ Degnbol-Martinussen ve Engberg-Pedersen, a.g.e.

En erken ve tipik örneklerden olan Marshall Yardımları'yla, savaş sonrası yıkılmış durumda olan Avrupa'nın yeniden inşasına yönelik ekonomik anlayışın yanı sıra yararlanıcıları Sovyetler Birliği'nin etki alanından çıkarma ve Batı ideolojisini benimsemeleri hedeflenmiştir.⁶⁵ Aynı şekilde Sovyetler Birliği de çeşitli ülkelerde kendi ideolojisini benimseyen rejimler kurulmasını sağlamak adına çeşitli coğrafyalara yardımlar sağlamıştır. Bu anlamda kalkınma yardımları Soğuk Savaş süresince siyasi ve stratejik çıkarlar gözetilerek önemli bir araç olarak kullanılmıştır.

Siyasi açıdan yardımlar yalnızca alıcılar üzerinde değil, aynı zamanda donör topluluğu içinde de nüfuz ve prestiji güçlendirmenin bir aracı olarak görülmektedir. Bu tür bir motivasyon, çeşitli bölgesel veya küresel politikaların bir parçası olabilir. Degnbol-Martinussen ve Engberg-Pedersen'e göre, çok sayıda yardım, politik ve ulusal güvenlik çıkarlarıyla bağlantılı önceliklere dayanarak sağlanmıştır.⁶⁶ Sachs'a göre, kamuoyu da dış politika hedeflerine ulaşmak için böyle bir kararın gerekli görüldüğü durumlarda yardım vermeye karar veren politikacıları desteklemektedir.⁶⁷

Siyasi motivasyonlarla sağlanan yardımların kalkınmaya etkisi ve alıcıların aranan niteliklere uygunluğu konusu oldukça tartışmalıdır. Riddell'a göre, özellikle en büyük donörlerin yardımı her zaman kendi ulusal ve kısa vadeli siyasi çıkarlarından etkilenir.⁶⁸ Bu yüzden donörler siyasi sebeplerle zaten verilecek olan yardımların mümkün olduğunca kalkınma için etkili olmasına çalışır. Bazı çalışmalara göre donörlerin siyasi ve stratejik düşünceleri, alıcıların ihtiyaçları veya iyi yönetişime üstün

⁶⁵ A.g.e.

⁶⁶ A.g.e.

⁶⁷ Sachs, a.g.e.

⁶⁸ R. C. Riddell, "Does foreign aid really work? An updated assessment", *Political Economy – Development: International Development Efforts & Strategies eJournal*, 2014.

gelmektedir.⁶⁹ Eski sömürgeler ve siyasi açıdan müttefik olan ülkeler, ekonomik olarak daha iyi durumda olan veya daha az yolsuzlukla mücadele eden ülkelere daha fazla yardım almaktadır.⁷⁰

Ayrıca, belirli ülkelerin komşu coğrafi alanlarda yardım faaliyetlerinin geliştirilmesine spesifik ulusal çıkarların etkili olduğu belirtilmelidir. Bunlara, Japonya, Yeni Zelanda, Avustralya ve Doğu Avrupalı donörler örnek olarak gösterilebilir.⁷¹ Sömürge bağlarından ayrı olarak geçmişteki ittifaklar veya belirli çatışmalardaki konumlanmayla ilgili olan tarihi bağlantılar da bir yakınlık faktörü olabilir.⁷²

Donör ülkelerin kalkınma yardımı sağlama sürecindeki en temel motivasyonlardan bir diğerinin ekonomik çıkar arayışları olduğu birçok yazar tarafından belirtilmektedir.⁷³ Degnbol-Martinussen ve Engberg-Pedersen, ekonomik ve ticari çıkarların donörlerin resmi söylemlerinde yaygın olmamasına rağmen, aslında en önemli motivasyonlardan olduğunu belirtmektedir.⁷⁴ Hatta Berthélemy, donörlerin pazarlara ve doğal kaynaklara erişim, ticari fayda sağlama gibi ekonomik çıkarlar arayışlarının en önde gelen saik olduğunu, kalkınma saiklerine veya jeopolitik çıkarlar gibi diğer unsurlara üstün geldiğini belirtmektedir.⁷⁵

⁶⁹ A. Alesina ve D. Dollar, “Who gives foreign aid to whom and why?”, *Journal of Economic Growth*, C. 5, S. 1, 2000, s. 33–63; R. G. Rajan ve A. Subramanian, “Aid and growth: What does the cross-country evidence really show?”, *The Review of Economics and Statistics*, C. 90, S. 4, 2008, s. 643–665.

⁷⁰ A. Alesina ve D. Dollar, “Who gives foreign aid to whom and why?”, *Journal of Economic Growth*, C. 5, S. 1, 2000, s. 33–63.

⁷¹ P. Francisco, S. B. Moreira ve J. Caiado, “Identifying differences and similarities between donors regarding the long-term allocation of official development assistance”, *Development Studies Research*, C. 8, S. 1, 2021, s. 181–198, doi:10.1080/21665095.2021.1954965.

⁷² A. Alesina ve D. Dollar, a.g.m.

⁷³ R. C. Riddell, “Does foreign aid really work? An updated assessment”, *Political Economy – Development: International Development Efforts & Strategies eJournal*, 2014; J. C. Berthélemy ve A. Tichit, “Bilateral donors’ aid allocation decisions—A three-dimensional panel analysis”, *International Review of Economics and Finance*, C. 13, S. 3, 2004, s. 253–274, doi:10.1016/j.iref.2003.11.004.

⁷⁴ J. Degnbol-Martinussen ve P. Engberg-Pedersen, *Aid: Understanding international development cooperation*, Zed Books, 2005.

⁷⁵ J. C. Berthélemy, “Aid allocation: Comparing donors’ behaviours”, *Swedish Economic Policy Review*, C. 13, S. 2, 2006, s. 75–109.

Hükümetler, yardım politikalarına kamuoyu desteği sağlamak amacıyla ticaret için yardım stratejisi kullanmaktadır. Bu stratejide sağlanan yardımın donör ülkenin ekonomisine olumlu etkisi hedeflenmektedir. Donör ülke kamuoyu ve sektörleri, sağlanan yardımların geri dönüşleri ile fayda sağlandığını düşünerek yardım tahsisine karşı olumlu bir yaklaşım sahibi olmaktadır. Bu çerçevede yardım; ticaret ve yatırım akışlarını artırmanın bir yolu olarak görülmektedir. Yardım, finanse edilecek mal veya hizmetlerin donör ülkeden satın alınması gerektiren bağlı yardım yoluyla doğrudan olarak veya alıcı ülkeler üzerinde daha fazla iş fırsatını kolaylaştırarak ekonomik çıkarlara hizmet edebilir. Donörler ve alıcılar arasında önemli ticari bağlantıların varlığı yardımların yoğunluğuyla paralellik göstermektedir. Aslında, yardımın ticari ilişkilerin hem nedeni hem de sonucu olduğu ileri sürülebilir. Donörlerin ticari bağlantıları olan ülkelere daha fazla yardım sağlaması veya yardım sağladığı ülkelerle daha fazla ticari bağ geliştirebilmesi iki yönlü olarak ele alınmaktadır. Berthélemy; ticari ilişkilerin öneminin arttığını ve iki taraflı yardımın donörlerin üretim açısından karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malları ithal eden alıcılara sağlanarak donörlerin orantısız bir şekilde fayda sağladığını tespit etmiştir.⁷⁶ Bunun yanında aksi görüşler de vardır; Fuchs, Dreher ve Nunnenkamp, yardımın ticaret ve yatırım akışlarından büyük ölçüde bağımsız olduğunu sonucuna varmıştır.⁷⁷

Güvenlikçi bakış açısıyla bakıldığında yardım, özellikle terörizm, yasadışı madde ticareti veya düzensiz göç tehditleri karşısında donörlerin ulusal güvenliğini sağlamanın bir aracı olarak kullanılmaktadır. Bazı bölgelerdeki kalkınma yardımlarında siyasi ve jeopolitik istikrarı sağlama, göç ve terör örgütleriyle mücadele etme gibi güvenlik

⁷⁶ J. C. Berthélemy, “Aid allocation: Comparing donors’ behaviours”, *Swedish Economic Policy Review*, C. 13, S. 2, 2006, s. 75–109.

⁷⁷ A. Fuchs, A. Dreher ve P. Nunnenkamp, “Determinants of donor generosity: A survey of the aid budget literature”, *World Development*, C. 56, 2014, s. 172–199.

meseleleri temel saiktir.⁷⁸ Bu, siyasi etkiyi arayışının ötesinde, donörün kendisini belli alıcılardan kaynaklanan tehditlere karşı koruma stratejisidir. 2001 sonrası Teröre Karşı Savaş'ta güvenlik saikleriyle sağlanan yardımlarda yoğun bir artış olmuştur.

Güvenlikçi yaklaşıma bir örnek olarak; Degnbol-Martinussen ve Engberg-Pedersen, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin, Afrika ve Orta Doğu'dan gelen düzensiz göç ve mülteci akışını azaltmanın bir yolu olarak kalkınma yardımına özel bir önem verdiklerini ve ABD'nin ise yardımları uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığıyla mücadeleyle ilişkilendirdiğini belirtmektedir.⁷⁹ Sachs, gelişmekte olan ülkelerdeki aşırı yoksulluk ve başarısız devletlerin bölgesel ve küresel istikrarı bozacağı için donörlerin güvenliğiyle ilgili olduğunu ileri sürmüştür. Ekonomik kalkınmaya yönelik desteğin aynı zamanda ulusal güvenliği de desteklediği argümanı stratejik güvenlik değerlendirmelerinde yaygınlaşmaktadır.⁸⁰

Yardım politikalarının belirlenip uygulanmasında siyasi, ekonomik ve benzeri çıkar arayışlarının etkili olduğu gerçeğinden hareketle donör ülkelerin yardım sağlamadan sorumlu kurumsal yapılarının farklı çıkarları yansıtabileceği değerlendirilmektedir. Örneğin; Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı veya bağımsız bir ajans farklı gündem ve hedeflerle politikaları planlayıp uygulayabileceği düşünülmektedir. 2013 yılında Avustralya ve Kanada hükümetleri, yardım ajanslarını dışişleri ve uluslararası ticaret bakanlıklarıyla birleştirme kararı almıştır. Bu adım, yardım uygulayıcıları ve gözlemciler tarafından eleştirilmiş, birleştirilmiş yardım ajanslarının, yardım tahsisinde alıcı ülkelerin ihtiyaçlarına daha az duyarlı olacağı ve bunun yerine dış politika ve ticaret çıkarlarına daha fazla odaklanacağı düşünülmüştür. Yardım ajanslarının

⁷⁸ A. Dreher, V. Lang ve B. Reinsberg, "Aid effectiveness and donor motives", *World Development*, C. 176, 2024, doi:10.1016/j.worlddev.2023.106501.

⁷⁹ J. Degnbol-Martinussen ve P. Engberg-Pedersen, *Aid: Understanding international development cooperation*, Zed Books, 2005.

⁸⁰ Sachs, a.g.e.

dışışleri veya uluslararası ticaret bakanlıklarıyla birleşmesi, yardımların dağıtılmasında jeopolitik ve ticari çıkarların öne çıkabileceği endişesini doğurmuştur.

Cardwell ve Ghazalian, yardım kuruluşunun bağımsızlığının kalkınma yardımları politikalarına etkisini incelediği araştırmada DAC üyesi 22 ülkenin 1995-2012 arasındaki yardım taahhütlerini inceleyerek kurumsal yapıların bağımsız olup olmamasının politika üzerinde etkisini analiz etmiştir. Bağımsız yardım ajanslarına sahip ülkelerin, yardımları daha çok alıcı ülkelerin kalkınma ihtiyaçlarına göre dağıtması, dış politika ve ticaretle daha entegre olmuş ajanslara sahip ülkelerin ise yardım tahsisini kendi dış politika ve ticari çıkarlarına göre şekillendirme eğiliminde olabileceği varsayımı ile yapılan araştırmada, alıcı ülkelerle olan sömürge bağları ve ticari ilişkiler ile donör ülke kuruluşunun bağımsız olup olmaması incelenmiştir.⁸¹ Araştırma sonucunda; yardım ajansı bağımsızlığının, ikili yardım tahsisi kararlarını önemli ölçüde değiştirmedeği sonucuna ulaşılmıştır. Hem bağımsız hem de dış politikayla daha entegre olmuş ajanslar, yardımları hem alıcı ülke ihtiyaçlarına hem de donör ülke çıkarlarına göre dağıtmaktadır. Yardım tahsisinde esas belirleyici faktör, yardım ajansının bağımsızlığı değil, donör ülkelerin genel dış politika ve ticari hedefleri olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bakımdan yardım kuruluşları ister bağımsız ya da ister bağımlı olsunlar, yardımları dağıtırken alıcı ülkelerin ihtiyaçları ve donör ülkelerin hedefleri arasında bir denge kurmaktadır.

c. Küresel Hedefler ve Uluslararası Normlar

Batı dünyasının temel değer sistemini teşkil eden liberal uluslararasıılık normları, donörlerin yardım sağlama süreçlerine çeşitli değerlendirme kriterleri ve koşulluluk ile etki etmiştir. Donör ülkelere yardımların sağlanması sürecinde alıcı ülkelerin performansları; yerel ekonomi politikaları ve göstergeleri, insan hakları,

⁸¹ R. Cardwell ve P. L. Ghazalian, “The effects of aid agency independence on bilateral aid allocation decisions”, *World Development*, 2018.

demokratikleşme, yolsuzluk ve hukukun üstünlüğü gibi değişkenlerle değerlendirilmektedir.⁸²

Alıcıların yönetim ve ekonomik politikalarının yeterliliği ve kalitesi, yardım dağıtımında önemli bir etkiye sahiptir. Alıcının demokratik değer ve sistemlerin uygulanması ile yönetim kalitesi, donör topluluğu veya çok taraflı kurumlar tarafından belirlenen belirli göstergelerle performansı değerlendirilerek yardım sağlanmaktadır. Koşulluluk olarak isimlendirilen bu durum, yardım sağlanabilmesi için alıcının belli ekonomik ve siyasal politikaları izlemesinin şart koşulmasıdır.

Yardımların sağlanmasında öne sürülen koşulların kalkınmayla ilgisi şöyle dursun, koşulluluk mekanizmasının her alıcı için aynı şekilde işleyip işlemediği konusu da oldukça tartışmalıdır. Literatürde birçok araştırma yardım koşulluluğu bileşenlerinin kalkınma yardımı sağlanması ile ilişkisini incelemiştir. Araştırmalarda, beklenen koşullar ile kalkınma yardımlarının sağlanması arasındaki ilişkinin tutarsız olduğu sonucuna varılmıştır. Örneğin; demokratikleşme, düşük yolsuzluk ve iyi yönetim gibi kriterlerin sağlanmasının daha fazla yardım çektiği doğrulanmasına rağmen birçok örnekte sömürge bağları, ekonomik ve stratejik çıkarlar sebebiyle sapmalar olduğu görülmüştür.⁸³ Kısacası koşulluk, her örnekte aynı şekilde işlememekte, donörler başka etmenlerle yardım sağlayabilmektedir. Benzer şekilde, önerilen politikalara sahip ülkelere daha fazla yardım yapıldığı belirgin değildir.⁸⁴

⁸² J. Harrigan ve C. Wang, “A new approach to the allocation of aid among developing countries: Is the USA different from the rest?”, *World Development*, C. 39, S. 8, 2011, s. 1281–1293, doi:10.1016/j.worlddev.2010.12.011; P. Guillaumont, M. McGillivray ve L. Wagner, “Performance assessment, vulnerability, human capital, and the allocation of aid among developing countries”, *World Development*, 2015.

⁸³ A. Alesina ve D. Dollar, a.g.m.; J. C. Berthélemy, “Aid allocation: Comparing donors’ behaviours”, *Swedish Economic Policy Review*, C. 13, S. 2, 2006, s. 75–109.

⁸⁴ C. Burnside ve D. Dollar, “Aid, policies, and growth”, *American Economic Review*, C. 90, S. 4, 2000, s. 847–868; F. Bickenbach, A. Mbelu ve P. Nunnenkamp, “Is foreign aid concentrated increasingly on needy and deserving recipient countries? An analysis of Theil indices, 1995–2015”, *World Development*, C. 115, 2019, s. 1–16, doi:10.1016/j.worlddev.2018.11.003.

Yardım tahsisinde ayrıca donörler, birbirlerinden ve uluslararası kurumlardan etkilenmektedir. Uluslararası kurumların alıcı ülkelere yönelik değerlendirmeleri ve kararları donör ülkelerin de karar süreçlerinde belirleyicidir.⁸⁵ Donör ülkelerde sürü davranışı olarak tabir edilen bu durum donör topluluğunun öne çıkan donörlerin tahsis politikalarından etkilenerek benzer alıcılara kalkınma yardımı sağlaması eğilimidir. Benzer şekilde, özellikle sistemik güce sahip donörlerin yardım tahsisleri diğer donörleri de etkilemektedir.⁸⁶ Bu çerçevede donör topluluğu hakim aktörlerin politikaları ile hakim normlar etrafında kalkınma yardımı sağlamaktadır.

Bölüm Değerlendirmesi: Küresel Rekabet Alanı Olarak Dış Yardımlar

Dış yardımların; yalnızca insani veya kalkınma odaklı faaliyetler olmanın ötesinde, devletlerin uluslararası sistemde nüfuz kazanmak, jeopolitik, siyasal ve ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmek için kullandıkları önemli bir dış politika enstrümanı olduğu konusunda geniş bir literatür mevcuttur. Bunun yanında yardımlar, uluslararası düzenin şekillendirilmesinde de önemli bir araç olarak işlev görmektedir. Yardım alanı; ideoloji, normlar ve değerlerin yaygınlaştırılması, uluslararası kurumlar, kalkınma bilgisi ve benzeri birçok konuyla temas eden unsurlar barındırmaktadır.

Yirmi birinci yüzyılda yükselen güçlerin uluslararası sisteme daha etkin biçimde katılmasıyla dış yardımlar yeniden stratejik bir boyut kazanmıştır. Dış yardımlar bir yandan ekonomik bağlar kurma ve siyasal nüfuz kazanma gibi amaçlar ile ilgilidir, diğer yandan uluslararası düzen, meşruiyet, normlar ve kurumlarla da ilişkilidir. Bu bağlamda dış yardımlar, farklı aktörlerin uluslararası sistem içinde rekabet ettiği bir alanların bir kesişim noktası niteliğindedir. Bu nedenle dış yardımlar, küresel siyasette yalnızca maddi

⁸⁵ J. C. Berthélemy, 2006; T. H. Stubbs, A. E. Kentikelenis ve L. P. King, “Catalyzing aid? The IMF and donor behavior in aid allocation”, *World Development*, C. 78, 2016, s. 511–528.

⁸⁶ E. Frot ve J. Santiso, “Herdin in aid allocation”, *Kyklos*, C. 64, S. 1, 2011, s. 54–74.

kaynakların değil, fikirlerin, normların ve kurumların da rekabet ettiği çok boyutlu bir alan olarak değerlendirilmelidir.

Kalkınma işbirliği ve yardım alanı, yükselen güçler için hem uluslararası sistemde konumlarını güçlendiren hem de uzun vadeli stratejik hedeflerine hizmet eden çok boyutlu bir araç niteliği taşımaktadır. Bu alan, yükselen güçlerin yalnızca ekonomik kapasiteye sahip aktörler değil, aynı zamanda küresel sorumluluk üstlenebilen ve uluslararası düzeni şekillendirebilen aktörler olarak kendilerini konumlandırmalarına imkan sağlamaktadır.

Öncelikle kalkınma işbirliği, yükselen güçler açısından uluslararası meşruiyet ve prestij kazanmanın önemli bir yoludur. Uzun yıllar boyunca kalkınma yardımları Batılı donörlerle özdeşleştirilmişken, yükselen güçlerin bu alanda görünür hale gelmeleri, küresel yönetimde “yardım alan” konumundan “yardım sağlayan” konuma geçtiklerinin sembolik bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu dönüşüm, yükselen güçlerin küresel siyasette daha eşit ve saygın aktörler olarak algılanmalarını desteklemektedir.

İkinci olarak kalkınma işbirliği, yükselen güçlerin dış politika hedeflerini gerçekleştirmede etkili bir araçtır. Yardım faaliyetleri; ikili ilişkilerin güçlendirilmesi, yeni diplomatik ortaklıklar kurulması ve uluslararası platformlarda destek sağlanması açısından işlevsel bir rol oynamaktadır. Özellikle Afrika, Asya ve Latin Amerika gibi bölgelerde yürütülen kalkınma işbirliği projeleri, yükselen güçlerin siyasi nüfuzlarını artırmalarına ve uzun vadeli ilişkiler tesis etmelerine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda kalkınma işbirliği, askeri ya da zorlayıcı araçlara başvurmadan etki üretmenin bir yolu olarak öne çıkmaktadır.

Kalkınma işbirliği ve yardım alanı aynı zamanda yükselen güçlerin ekonomik çıkarlarıyla da yakından ilişkilidir. Altyapı projeleri, enerji yatırımları, ticaret ve finansman faaliyetleri, hem alıcı ülkelerin kalkınma ihtiyaçlarına cevap vermekte hem de

yükselen güçlerin şirketlerine yeni pazarlar ve yatırım alanları açmaktadır. Bu yönüyle kalkınma işbirliği, karşılıklı fayda söylemi çerçevesinde ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesini mümkün kılmaktadır.

Bununla birlikte kalkınma işbirliği, yükselen güçler için normatif ve söylemsel bir mücadele alanıdır. Geleneksel Batılı donörlerin koşulluluk, iyi yönetim ve demokratikleşme gibi normlarına karşılık; yükselen güçler egemenlik, müdahale etmeme, eşitlik ve karşılıklılık ilkelerini ön plana çıkarmaktadır. Güney-Güney İşbirliği söylemi etrafında şekillenen bu yaklaşım, mevcut kalkınma mimarisinin hiyerarşik yapısına alternatif bir anlayış sunma iddiası taşımaktadır. Bu sayede yükselen güçler, uluslararası kalkınma normlarının yeniden tanımlanmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Son olarak kalkınma işbirliği alanı, yükselen güçlerin stratejik otonomi ve çoklu hizalanma politikalarıyla da uyumludur. Bu ülkeler, Batı merkezli kurumlara tam bağımlı olmaksızın kendi kalkınma işbirliği araçlarını geliştirerek hem alıcı ülkelerle doğrudan ilişkiler kurmakta hem de küresel sistemdeki hareket alanlarını genişletmektedir. Bu durum, yükselen güçlerin uluslararası sistemde daha bağımsız ve esnek aktörler haline gelmelerini desteklemektedir.

Özetle kalkınma işbirliği ve yardım alanı, yükselen güçler için yalnızca insani veya teknik bir faaliyet alanı değil; meşruiyet kazanma, nüfuz arttırma, siyasal ve ekonomik çıkarları ilerletme ve uluslararası düzeni dönüştürme hedeflerinin kesiştiği stratejik bir zemindir. Bu nedenle söz konusu alan, yükselen güçlerin küresel siyasetteki rolünü anlamak açısından da merkezi bir öneme sahiptir.

İKİNCİ BÖLÜM: GELENEKSEL YARDIM REJİMİNDE YAPISAL GÜÇ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında şekillenen uluslararası yardım mimarisi, yalnızca kalkınma amacıyla kaynak aktarımını düzenleyen teknik bir politika alanı değil; belirli kurallar, normlar ve kurumsal mekanizmalar aracılığıyla işleyen bütünlüklü bir yönetim rejimini ifade etmektedir.⁸⁷ Bu rejim, yardımın kimler tarafından, hangi koşullar altında ve hangi meşruiyet çerçevesi içinde sağlanacağını belirleyerek, kalkınma sürecini belirli değerler ve politika tercihleri doğrultusunda yönlendirmiştir.

Özellikle OECD Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) çerçevesinde geliştirilen tanımlar, raporlama standartları ve uygunluk kriterleri, hangi mali akışların “yardım” olarak kabul edileceğini ve hangi pratiklerin meşru sayılacağını sınırlandırmaktadır. Buna paralel olarak etkinlik, şeffaflık, iyi yönetim ve koşulluluk gibi normlar, yardımın yalnızca niceliğini değil, alıcı ülkelerin politika tercihlerini de dolaylı biçimde şekillendirmektedir. Bu yönüyle yardım rejimi, ekonomik eşitsizliklerin giderilmesine yönelik nötr bir araç olmaktan ziyade, uluslararası düzenin normatif önceliklerini ve güç ilişkilerini yansıtan yapısal bir mekanizma olarak işlev görmüştür. Dolayısıyla kalkınma yardımı ve işbirliği alanı, maddi kaynak akışının ötesinde, uluslararası sistemde düzenin nasıl kurulduğu ve meşrulaştırıldığına dair daha geniş bir güç mücadelesinin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmalıdır.

Yardımlar, Batılı aktörlerin oyunun kurallarını belirlediği bir alan olarak gelişmiştir. Bu çerçevede, kalkınma ve kalkınma yardımları konusunda bilgi, finans ve kurumlar gibi unsurlar münhasıran Batılı aktörlerin yapısal güce sahip olduğu ve küresel iktidar yapılarının sürdürüldüğü yardım mimarisinin bileşenlerini oluşturmaktadır.

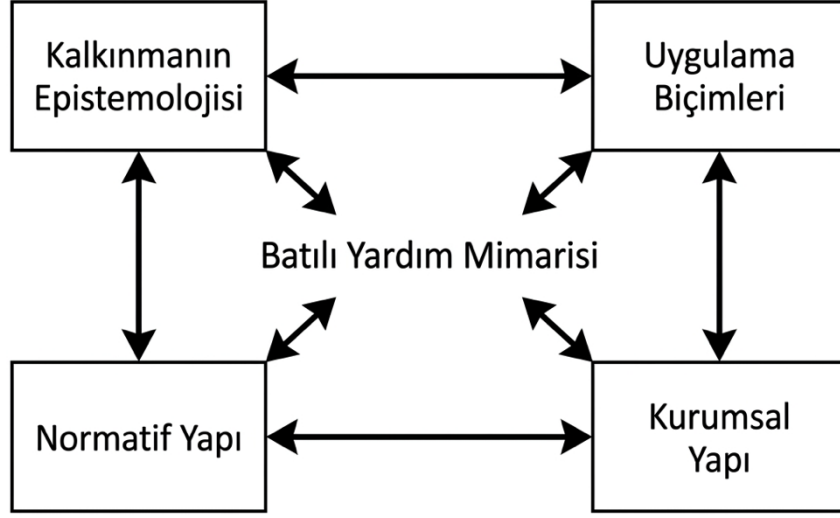
⁸⁷ J. Degenbol-Martinussen ve P. Engberg-Pedersen, *Aid: Understanding international development cooperation*, Zed Books, 2005.

Batılı yardım mimarisi; kalkınmanın epistemolojisi, normatif çerçevesi, uygulama biçimleri ve kurumsal yapısı arasındaki bütünsel ve birbirini yeniden üreten bir ilişki üzerinden işler. Öncelikle uluslararası kurumlar ve Batılı akademik çevrelerin başat rol oynadığı kalkınma paradigması, doğru kalkınma bilgisinin üretildiği düşünsel alanı oluşturur. Bu kalkınma paradigması, kalkınma bilgisi konusunda hem kurumsal hem de düşünsel olarak Batı'yı merkezileştiren bir anlayışa dayanmaktadır.

Bu kalkınma paradigması çerçevesinde belirlen kalkınmanın sağlanması için izlenecek yollar Batılı yardım mimarisi içinde güçlü bir normatif yapı ile çerçevelenir. İyi yönetim, demokrasi, insan hakları, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi normlar, kalkınma ve yardım bilgisinin ahlaki ve siyasi çerçevesini oluşturur.

Bu bilgi ve normlar, uygulamalar yoluyla somutlaştırılır. Uygulama modaliteleri, kalkınma bilgisini pratikte uygulanabilir hale getirirken aynı zamanda normatif beklentileri uygulama gerekliliklerine dönüştürür. Yardım alan ülkelerden belirli reformları hayata geçirmeleri, raporlama ve izleme standartlarına uymaları ya da belirlenen göstergeler üzerinden performans sergilemeleri beklenir.

Son olarak Batılı yardım mimarisi, bu üç boyutu taşıyan ve sürdüren bir kurumsal yapı üzerine kuruludur. Çok taraflı kuruluşlar, ulusal donör ajansları, kalkınma bankaları ve uluslararası sivil toplum örgütleri gibi kurumlar, kalkınma bilgisinin üretildiği, normların tanımlandığı ve uygulama modalitelerinin standartlaştırıldığı başlıca alanlardır. Kurumsal yapı, yardım mimarisine süreklilik kazandırır ve sayılan diğer unsurları kullanarak belirli kalkınma anlayışının küresel ölçekte yeniden üretilmesini sağlar.

Şekil 1. Geleneksel Yardım Mimarisinin Sütunları

(Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur)

Yardım mimarisinin bu temel sütunlarından her biri Batılı aktörlerin yapısal gücünün bir yansıması olarak ele alınmalıdır. Bilginin, normların, uygulamaların ve kurumların oluşum ve işleyiş süreçleri güç ilişkilerinin doğrudan bir çıktısı ve taşıyıcısıdır. Bu çerçevede geleneksel Batı yardım rejimi bu unsurlar etrafında analiz edilecektir.

I. Politik Ekonomi Tarihinin Bir Uzantısı olarak Yardım Mimarisinin Tarihsel Serüveni: Yapısal Üstünlüğün Doğuşu

Uluslararası kalkınma işbirliği ve dış yardım faaliyetleri; küresel düzeyde siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümleri yansıtan uzun bir tarihe sahiptir. İki taraflı yardımların ilk örneklerinden çok taraflı yardım kuruluşlarının kurulmasına kadar uluslararası yardımın biçimi yüzyıllar boyunca önemli ölçüde değişmiştir. Sömürgecilik döneminden günümüze kadar yardımlar, mevcut siyasi ve ekonomik paradigmlar ve çıkarlar ile şekillenmiş; giderek daha karmaşık kurumsal, bürokratik ve normatif çerçevelere

kavuşmuştur. Bu çerçevede önemli bir dış politika aracı olan yardımlar, bir yandan her dönemde uluslararası politik ekonominin yönelimlerini yansıtırken, diğer yandan belirli bir donör ülke grubunun etkin olduğu bir güç yapısı haline gelmiştir.

Sömürge dönemi, uluslararası yardımın erken bir evresine işaret etmektedir. Britanya, Fransa ve İspanya gibi Avrupa sömürge güçleri, kolonilerdeki yatırımlarını büyük ölçüde kendi çıkarları doğrultusunda kaynak çıkarımını kolaylaştırmak ve sömürge kontrolünü sürdürmek amacıyla gerçekleştirmiştir. Örneğin, demiryolları, limanlar ve telgraf hatlarının geliştirilmesi, öncelikle sömürgecilerin ekonomik çıkarlarına hizmet etmekteydi.⁸⁸

Günümüzün modern yardım mimarisinin temelleri ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında atılmıştır. Savaşın yıkıntısı ve dekolonizasyon sürecinde yeni ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla dış yardımlar, kurumsal yapılar içerisinde ve belirli normlar, modaliteler ve pratikler çerçevesinde yürütülen faaliyetler haline gelmiştir. Kurumlar, normlar, çerçevelenmiş modaliteler ve pratikler; dış yardımları bağımsız faaliyetler olmaktan çıkarak giderek daha fazla rejim niteliğine kavuşmasına imkan sağlamıştır. Bu çerçevede İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın yeniden imar edilmesi amacıyla başlatılan ABD'nin Marshall Yardımları süreç içerisinde OECD çatısı altında kurumsallaşarak dış yardım mimarisinin merkezini oluşturmuştur. Buna Bretton Woods ikizleri, BM ajansları ve Batı Avrupa ülkelerinin yardım kuruluşları eklenerek geleneksel yardım mimarisi ortaya çıkmıştır.

⁸⁸ B. Becker, "Colonial legacies in international aid: Policy priorities and actor constellations", C. Schmitt (ed.), *From colonialism to international aid: Global dynamics of social policy*, Palgrave Macmillan, 2020, s. 161–185, doi:10.1007/978-3-030-38200-1_7.

Soğuk Savaş jeopolitiğinde dış yardımlar, siyasal, ekonomik ve ideolojik hizalanmanın önemli bir aracı konumundaydı.⁸⁹ İki kutuplu düzen içerisinde ABD ve Batılı kurumlar tarafından yönetilen günümüzün dış yardım mimarisi oluşurken Sovyetler Birliği tarafında da benzer faaliyetler yürütülüyordu. Sömürgeci güçler de bağımsızlıklarını yeni kazanan eski sömürgeleri ile yeni bir ilişki biçimi olarak dış yardımları kurguladılar.⁹⁰

1940 ve 1950’lerde kalkınma yardımı, savaş sonrası yeniden yapılandırma ve teknik yardım paradigmasına dayanıyordu. İkinci Dünya Savaşı’nın yıkıntısını yeniden inşa ile siyasal ve ekonomik istikrar temel hedefti. Merkezi planlama ve devlet müdahalesine dayalı Keynesyen ekonomi modelinin benimsendiği bu dönemde, hükümetler arası yardım akışları özellikle Avrupa başta olmak üzere çeşitli bölgelerde ekonomik ilerlemelere kayda değer katkı sağladı. IMF, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi mimarinin temel kurumsal yapısı bu dönemde oluştu.

1960 ve 1970’lerde ekonomik büyüme ve yoksullukla mücadele temaları, DAC’ın kurumsallaşması ve Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) tanımı ile birlikte sistematik hale geldi. Bu yıllar sembolik bir tarih olarak 1973’e kadar ulusal kalkınmacılık ve ithal ikameci sanayileşmenin gündem olduğu bir dönemdi. Dekolonizasyonun hızlandığı bu yıllarda başta Britanya ve Fransa olmak üzere geleneksel güçler kendi ulusal yardım çerçevelerini oluşturmaya başladılar. DAC’ın kurumsallaşması, RKY’nin sınırları ve yöntemlerinin belirlenmesi ve donör ülkelerin milli gelirlerinin %0,7’si kadar yardım sağlaması normları ile yardım mimarisi oldukça güçlü bir kurumsal ve kavramsal çerçeveye kavuştu. Bunların yanında UNCTAD ve G77 gibi forumlarda Güney

⁸⁹ A. Alesina ve D. Dollar, “Who gives foreign aid to whom and why?”, *Journal of Economic Growth*, C. 5, S. 1, 2000, s. 33–63.

⁹⁰ B. Becker, “Colonial legacies in international aid: Policy priorities and actor constellations”, C. Schmitt (ed.), *From colonialism to international aid: Global dynamics of social policy*, Palgrave Macmillan, 2020, s. 161–185, doi:10.1007/978-3-030-38200-1_7.

lkelerinin kalkınma gündemi tartışıldı. 1970’lerde yaşanan kriz, neoliberal ekonomi politikalarına sert bir dönüşü temsil etti. Paralel bir şekilde kalkınma yardımlarında da, kalkınma yolundaki ülkelerin karşı karşıya olduğu işçi hareketleri de göz önüne alınarak, sanayileşmeye dayalı büyüme yerine yoksulluğun azaltılmasını amaçlayan temel ihtiyaçlar yaklaşımı ve tarımsal kalkınma odağı benimsendi.

1980’lerde neoliberalizmin etkisiyle yapısal uyum programları, kalkınma yardımlarına derin bir koşulluluk getirdi ve devletin rolünü sınırlandırdı. Washington Uzlaşısı sonrası mali disiplin, ticaretin serbestleştirilmesi ve zelleştirme n plandaydı. Yardımlar, zelleştirme, deregülasyon gibi serbest piyasa reformları koşullarına bağlanmaya başlandı. Gerek IMF ve Dünya Bankası gibi çok taraflı kurumlar, gerekse donör devletler; yardım ve kredi imkanlarını alıcı ülkelerin yapısal reformlarıyla ilişkilendirerek koşullu hale getirdiler. Neoliberalizm, alıcı ülkelerden beklenen reformların yanı sıra ulusötesi yatırım ve sermayenin ön plana çıktığı bir dönemi başlattı.

1990’larda tek kutuplu düzene geçilmesiyle demokratikleşme, insan hakları ve iyi yönetişim normları yardımın siyasi içeriğini genişletti. Sovyetler Birliği’nin çkş, yardım önceliklerinin Post-Sovyet coğrafyaya yönelmesine ve bu coğrafyalarda demokrasi, iyi yönetişim ve insan haklarının yaygınlaştırılması hedefini beraberinde getirmiştir.⁹¹

Soğuk Savaş’ın sona ermesi siyasi ittifaklar ve güvenlik konularının geri planda kalmasına yol açarak küresel düzeyde yardımları önemli ölçüde düşürdü. 1990’lı yıllar Güney ülkelerine yardım akışının durma noktasına geldiği ve birçok ülkede insani krizlerin yaşandığı bir dönem oldu. 1990’larda yaşanan insani krizler uluslararası

⁹¹ C. Lancaster, *Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics*, Chicago: University of Chicago Press, 2007.

toplumu yeni bir eylem arayışına itti. 1990'ların sonuna doğru insan güvenliği yaklaşımı benimsenerek küresel yoksullukla mücadelenin ortak ses şeklinde ifade edildiği bir dönem başladı. Bu çerçevede yeni binyılda yoksulluğun azaltılması amacıyla Binyıl Kalkınma Hedefleri kabul edildi.

Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen Binyıl Kalkınma Hedefleri, 2015 yılına kadar yoksulluk, açlık, hastalık ve çevresel sürdürülebilirlik gibi temel küresel sorunları ele almayı amaçlayan sekiz hedef olarak ilan edilmiş olsa da birçok hedef belirlenen yıla kadar gerçekleştirilememiştir. Bu girişimin genişletilmiş bir devamı olarak 2015 yılında Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin (SKH'ler) benimsenmesi, uluslararası kalkınma işbirliği ve dış yardımlarda yeni bir dönemi başlatmıştır. 17 SKH içeriğinde, iklim değişikliği, eşitsizlik ve sürdürülebilir şehirler gibi birçok küresel sorunu kapsayan hedefler belirlenmiştir. SKH'ler, Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin devamı niteliğinde olup, söz konusu hedeflere ulaşma konusunda daha organize ve bütünsel bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamaktadır.

2000'li yıllarda bir yandan geleneksel donörler tarafından uluslararası yardım mimarisinin normatif yapısı büyük ölçüde oluşturulurken, diğer yandan sahneye yeni Güneyli donörler dahil oluyordu. Monterrey Mutabakatı (2002), Roma Uyumlaştırma Bildirgesi (2003), Paris Yardım Etkinliği Bildirgesi (2005) ve Akra Eylem Gündemi (2008) gibi forumlarda geleneksel mimarinin benimseyeceği önemli ilke ve kurallar kabul edildi. Bu gelişmeler Batı yardımının giderek daha fazla rejim niteliğine kavuşmasına imkan sağladı. Diğer taraftan bu dönemde Çin, Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika gibi yükselen donörler kalkınma işbirliği faaliyetlerinde giderek önem kazanarak uluslararası yardımlarda önemli oyuncular haline gelmiştir. Bu anlamda bir tarafta Batılı yardımın yapısal gücünü tahkim ettiği, diğer tarafta da Güneyli aktörlerin bu yapı dışında varlıklarını göstermeye başladığı bir dönem olmuştur.

2010’larda yükselen donörlerin ortaya çıkışı etkisini daha da göstermeye başladı. Busan Ortaklık Belgesi (2011), 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi (2015), Addis Ababa Eylem Gündemi (2015), TOSSD Çerçevesi (2019), Kalkınma İçin Etkin İşbirliği Küresel Ortaklığı (GPEDC), BM Kalkınma İşbirliği Forumu, Güney-Güney İşbirliği Forumları (FOCAC, IBSA, BRICS, BAPA+40) ve çok taraflı kalkınma bankaları ile uluslararası kalkınma işbirliği gündemi normatif, metodolojik ve kurumsal açıdan önemli bir dönüşüm sürecine girdi.⁹²

Genel olarak değerlendirildiğinde uluslararası yardım sömürgecilikten dekolonizasyona, Soğuk Savaş’tan tek kutuplu düzene ve Keynesyen ekonomiden neoliberalizme kadar uluslararası politik ekonominin genel eğilimleriyle doğrudan ilişkili olmuş, günün siyasi ve ekonomik ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tasarlanmıştır. Bu bağlamda 2000’li yıllara değin belirli bir grup Batı ülkesinin politika alanı olarak bu ülkelerin yapısal gücünü yansıtırken Güneyli aktörlerin alana dahil olmasıyla önemli bir değişim süreci başlamıştır.

II. Kurumsal Sütunlar: Finans ve Bilgi Yapısının Tekelleşmesi

Batılı uluslararası yardım mimarisinin kurumsal yapısı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında şekillenen liberal uluslararası düzenin üzerine inşa edilmiş, zaman içinde genişleyerek hem normatif, hem finansal, hem de operasyonel boyutlarda küresel kalkınma işbirliğinin temel altyapısını oluşturmuştur. Bu kurumsal mimari; çok taraflı kalkınma kuruluşlarını, BM sistemini, OECD-DAC gibi norm üretici mekanizmaları,

⁹² D. Williams, *International Development and Global Politics: History, Theory and Practice*, Abingdon, Routledge, 2012.

bölgesel kurumları ve ulusal kalkınma ajanslarını içeren çok katmanlı bir yapıya sahiptir.⁹³

Batılı yardım mimarisi, dağınık ve iyi niyetli örgütlerin toplamı değildir; aksine küresel zenginliğin ve bilginin kimin elinde kalacağını belirleyen kurumsal bir tahakküm ağıdır. Bu kurumlar, güçlü devletlerin doğrudan zor kullanmadan, kurallar ve prosedürler aracılığıyla alıcı devletlerin hareket alanını daralttığı birer kurumsal güç aygıtıdır. Bu kurumlar yalnızca kalkınma finansmanını örgütlemekle kalmayıp, aynı zamanda kalkınma anlayışını, yardım normlarını, koşulluluk mekanizmalarını ve uygulama modellerini biçimlendiren birer politika üretim merkezidir. Dolayısıyla Batılı yardım mimarisinin kurumsal yapısını analiz etmek, uluslararası kalkınma sistemindeki güç dağılımını, normatif öncelikleri ve uygulama pratiklerini anlamak açısından kritik önemdedir.

a. Bretton Woods Kurumları: Bilgi Bankası ve Koşullu Borç Fonu

Genellikle Bretton Woods ikizleri olarak anılan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) uluslararası kalkınma mimarisinde merkezi kurumlardır. Dünya Bankası, Batılı yardım mimarisinin en etkili kurumu olup, kalkınma finansmanının hem miktarı hem de yönü bakımından belirleyici aktördür. Dünya Bankası Grubu, modern uluslararası kalkınma mimarisinin kurumsal temelini oluşturan ve birbirini tamamlayan beş ayrı kuruluştan meydana gelmektedir.

Dünya Bankası Grubu'nu oluşturan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Finans Kurumu (IFC), Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) ve Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü için

⁹³ R. E. Wood, *From Marshall Plan to Debt Crisis: Foreign Aid and Development Choices in the World Economy*, Berkeley, University of California Press, 1986.

Uluslararası Merkez (ICSID) yoksullukla mücadele ve yapısal dönüşüm hedeflerinde farklı işlevlere sahiptir. Bu yapıda IBRD orta gelirli ülkelerin kalkınma politikalarını ve altyapısını desteklerken, IDA en yoksul ülkelere düşük faizli krediler ve hibelerle temel bir araç sunar.⁹⁴ Grubun özel sektör odaklı ayakları olan IFC ve MIGA piyasa aktörlerini ve yatırım güvenliğini güçlendirirken, ICSID ise sunduğu tahkim mekanizmasıyla küresel kalkınma mimarisinin hukuki öngörülebilirliğini tamamlar. Bu beş kurum birlikte değerlendirildiğinde Dünya Bankası Grubu, hem kamu hem özel sektör kanallarından kalkınmayı finanse eden çok katmanlı bir yapı sunmakta; yoksullukla mücadele, büyüme, yatırım güvenliği ve yapısal dönüşüm gibi hedefleri bütüncül bir çerçeve içinde birleştirmektedir.

Dünya Bankası finansman sağlayan bir kuruluş olmanın ötesinde, kalkınma bilgisinin ve normlarının üretildiği en güçlü epistemik merkezlerden biridir. Banka'nın hazırladığı politika belgeleri, ülke strateji raporları, sektörel değerlendirmeler ve kapsamlı veri tabanları, hem donör ülkelerin hem de alıcı ülkelerin kalkınma anlayışını doğrudan şekillendirir.⁹⁵ Bu nedenle Dünya Bankası, yalnızca projeler üzerinden değil, daha temel bir düzeyde kalkınmanın ne olduğuna, nasıl ölçülmesi gerektiğine ve hangi politikaların doğru kabul edildiğine dair normatif çerçeveyi belirleyen bir bilgi üretim kurumu işlevi görür. Modern kalkınma ekonomisi olarak bilinen disiplinin büyük kısmı, Dünya Bankası'nın analitik çerçevelerinden, araştırma raporlarından ve gösterge setlerinden beslenmektedir.

Uluslararası Para Fonu (IMF) ise, küresel finansal mimarinin merkezinde yer alan bir kurum olarak kalkınma alanına doğrudan mali kaynak sağlama yoluyla

⁹⁴ World Bank, International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) – Who We Are, erişim tarihi 10 Ocak 2026, <https://www.worldbank.org/en/who-we-are/ibrd>.

⁹⁵ World Bank, Research at the World Bank – What We Do, erişim tarihi 10 Ocak 2026, <https://www.worldbank.org/en/research>.

değil, makroekonomik istikrarı sağlama, mali disiplin oluşturma ve küresel finansal düzenin sürdürülmesi üzerinden etki eder. IMF'nin kalkınma mimarisindeki etkisi en belirgin biçimde Yapısal Uyum Programları üzerinden ortaya çıkmıştır. 1980'ler ve 1990'larda Fon'un kredi vermesinin şartı haline gelen bu programlar, alıcı ülkelerin ekonomi politikalarını köklü biçimde dönüştüren bir dizi koşulu içermektedir. Sıkı mali disiplin, bütçe kısıtları, kamu harcamalarının azaltılması, devletin ekonomideki rolünün daraltılması, döviz kuru rejimlerinde reform, özelleştirme, ticaret ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi gibi koşullar gelişmekte olan ülkelerin kredi ve yardımlardan yararlanabilmesinin anahtarı niteliğindeydi. Bu yönüyle IMF, kalkınma sürecini makroekonomik göstergeler çerçevesine indirgeyen ve ekonomik büyümenin piyasa mekanizmasının işleyişiyle sağlanabileceğini varsayan neoliberal paradigma ile özdeşleşmiştir.

Dünya Bankası ve IMF literatürde sıkça eleştirilmektedir. Öncelikle bu kurumların neoliberal politikaların savunucusu olarak güçlü devletlerin ve çok uluslu şirketlerin çıkarlarına hizmet ettiği ve zayıf devletlerin politika alanlarını daralttığı değerlendirilmektedir. Bilgi üretimini resmi politikalara uygun olacak şekilde seçici bir şekilde yaptığı ve neoliberal politikaları meşrulaştıracak araştırma ve projeleri desteklediği belirtilmektedir. Kurumsal olarak Neoklasik iktisat dışındaki diğer sosyal bilim disiplinlerini ve diğer iktisadi yaklaşımları dışlayan tek sesli bir yapı görünümündedir. Öyle ki, resmi söyleme uymayan yöneticiler tasfiye edilmiş ve uzman kadroları belirli üniversite çevrelerinden oluşturulmuştur. İktisat anlayışıyla kalkınma alanının giderek teknikleşmesini ve siyasal boyutlarının görünmezleşmesini sağlayan bir anti-siyaset mekanizması olarak tanımlanır.⁹⁶ Yönetim ve temsil yapısı dolayısıyla da

⁹⁶ E. Van Waeyenberge ve B. Fine, "A Knowledge Bank?", *The Political Economy of Development: The World Bank, Neoliberalism and Development Research* (Ed. B. Fine, C. Lapavistas ve J. Pincus), London: Pluto Press, 2011, s. 33.

kararlarda başta ABD olmak üzere G-7 ülkelerinin etkin olduğu ama maliyetlerin yüksek faizler ve komisyonlar yoluyla gelişmekte olan ülkeler ödetildiği hegemonik yapılar olarak değerlendirilir.

Ekonometrik modeller, gösterge temelli değerlendirmeler ve iyi yönetim, kurumsal kapasite, yoksulluğun ölçülebilir bileşenleri gibi kavramlar, Dünya Bankası'nın bilgi üretimi sayesinde küresel standartlara dönüşmüştür. Bu süreç, kalkınmanın evrensel, nötr ve teknik bir uzmanlık alanı olduğu izlenimi verse de gerçekte Batı merkezli normların evrensel kriterler olarak sunulmasına hizmet etmektedir.⁹⁷ Dünyanın farklı sosyo-ekonomik bağlamlarını tek tip modeller içinde analiz eden bu yaklaşım, Banka'yı kalkınma söyleminin hegemonik üreticisi haline getirir. Bu çerçevede Dünya Bankası, finansman sağlayan bir kuruluştan çok daha fazlasıdır; küresel kalkınma alanının bilgi altyapısını, yöntemlerini ve normatif yönelimlerini belirleyen bir epistemik otorite olarak uluslararası yardım mimarisinin merkezinde yer alır.

IMF ise kalkınma yardımı alan ülkelerde ekonomik egemenlik alanını daraltan bir aktör olarak değerlendirilmiştir. Bunun temel nedeni, IMF programlarının ulusal kalkınma stratejilerini gölgede bırakan, dışarıdan belirlenen ve çoğu zaman sosyo-ekonomik maliyetleri yüksek reformları zorunlu kılmasıdır.⁹⁸ IMF'nin koşulluluk uygulamaları, özellikle Afrika ve Latin Amerika'da derin yoksulluk, eşitsizlik, işsizlik ve kamu hizmetlerinde çöküş gibi sonuçlar doğurmuş; bu nedenle IMF, kalkınma dostu bir

⁹⁷ E. Van Waeyenberge ve B. Fine, "A Knowledge Bank?", *The Political Economy of Development: The World Bank, Neoliberalism and Development Research* (Ed. B. Fine, C. Lapavistas ve J. Pincus), London: Pluto Press, 2011, s. 29.

⁹⁸ P. Francisco, S. B. Moreira ve J. Caiado, "Identifying differences and similarities between donors regarding the long-term allocation of official development assistance", *Development Studies Research*, C. 8, S. 1, 2021, s. 181–198, doi:10.1080/21665095.2021.1954965.

kurum olmaktan ziyade uluslararası finansal sistemin istikrarını borçlu ülkelere maliyet yükleyerek sağlayan bir otorite olarak eleştirilmiştir.⁹⁹

Bretton Woods kurumları, genel olarak Batılı kalkınma ve yardım mimarisinin teknokratik, koşulluluğa dayalı ve makroekonomik yönetim odaklı ayağını temsil eder. IMF ve Dünya Bankası'nın oluşturduğu bu yapı, yalnızca finansman sağlayan kuruluşlar değil, aynı zamanda kalkınma politikalarının içeriğini, uygulanabilirliğini ve izlenmesini belirleyen normatif aktörlerdir. Bu kurumlar, kredi kullandırımı aracılığıyla ulusal ekonomik politikalara doğrudan müdahil olabilmekte; yapısal reform koşulları, borç sürdürülebilirliği analizleri, mali disiplin ilkeleri, yönetim standartları ve sektör stratejileri gibi geniş bir alanda politika çerçeveleri üretmektedir.¹⁰⁰ Bu teknokratik yönetim anlayışı, kalkınmayı büyük ölçüde uzman bilgisi, ekonometrik modeller, performans göstergeleri ve koşullu reform paketleri temelinde kurgular.¹⁰¹ Böylece kalkınma süreçleri, yerel siyasi tartışmalardan ve toplumsal önceliklerden ayrıştırılmış bir teknik mesele haline getirilir. Bu durum, kalkınma alanının depolitize edilmesi ve teknokratik hegemonyanın kurumsallaşması olarak tanımlanabilir.

Bretton Woods kurumlarının rolü, Batı'nın küresel finans yapısı üzerindeki yapısal gücünün ve uluslararası sistemdeki belirgin iktidar asimetrisinin bir yansımasıdır. IMF'deki kota ve oy ağırlığı sistemi, Dünya Bankası'nda başkanın her zaman ABD tarafından belirlenmesi gibi yapılar, bu kurumların karar alma süreçlerinde Batı'nın kurumsal üstünlüğünü pekiştirir.¹⁰² Bu nedenle IMF ve Dünya Bankası, küresel kalkınma

⁹⁹ N. Woods, *The Globalizers: The IMF, the World Bank, and Their Borrowers*, Ithaca, Cornell University Press, 2006.

¹⁰⁰ P. Francisco, S. B. Moreira ve J. Caiado, "Identifying differences and similarities between donors regarding the long-term allocation of official development assistance", *Development Studies Research*, C. 8, S. 1, 2021, s. 181–198, doi:10.1080/21665095.2021.1954965.

¹⁰¹ A. Alesina ve D. Dollar, "Who gives foreign aid to whom and why?", *Journal of Economic Growth*, C. 5, S. 1, 2000, s. 33–63.

¹⁰² J. C. Berthélemy, 2006; T. H. Stubbs, A. E. Kentikelenis ve L. P. King, "Catalyzing aid? The IMF and donor behavior in aid allocation", *World Development*, C. 78, 2016, s. 511–528.

politikalarını şekillendirmede yalnızca teknik değil, aynı zamanda siyasi bir otorite işlevi görür. Kalkınma stratejilerinin çerçevesi, yöntemleri ve başarı kriterleri büyük ölçüde bu kurumların belirlediği standartlarla uyumlu hale gelmiş; böylece kalkınma alanı küresel ölçekte Batı merkezli bir yönetim modeline bağlanmıştır.

b. BM Sistemi ve Avrupa Birliği: Yardımın Normatif ve İnsani Yüzü

Birleşmiş Milletler sistemi, küresel kalkınma mimarisinin en kapsayıcı ve evrensel çerçevesini sunan temel kurumsal yapıdır. Bretton Woods kurumlarının teknik, ekonomik koşulluluğu esas alan ve büyük ölçüde donör baskın bir yapı sergileyen yaklaşımının aksine BM, kalkınmayı insan hakları, eşitlik, sürdürülebilirlik, sosyal adalet ve çok boyutlu refah gibi evrensel normlar üzerinden tanımlar. Bu nedenle BM, yalnızca çok taraflılığın sembolik kurumu değil, aynı zamanda kalkınmanın anlamını, yönünü ve içerdiği değerleri şekillendiren güçlü bir norm üreticisidir.

BM'nin kalkınma alanındaki kurumsal yapılanması oldukça geniştir ve bu çeşitlilik, kalkınmanın yalnızca ekonomik kapasite artırımı değil, aynı zamanda toplumsal dönüşüm, insani kalkınma ve insan güvenliğiyle yakından ilişkili olduğu anlayışını yansıtır.¹⁰³

Birleşmiş Milletler sistemi içinde kalkınma ve kalkınma yardımları, Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) koordinasyonunda yürütülmekte olup, bu alanda küresel ve bölgesel düzeyde farklı yapılar görev yapmaktadır.¹⁰⁴ Küresel düzeyde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) başta olmak üzere UNICEF, WFP ve IFAD gibi fon ve programlar doğrudan kalkınma yardımı sağlarken; FAO, WHO, UNESCO ve

¹⁰³ M. Hopkins, “Human development revisited: A new UNDP report”, *World Development*, 1991.

¹⁰⁴ Bu fonların birçoğu kalkınma yardımından ziyade insani yardım sağlıyor olsa da, insani yardımlar da ileriki bölümlerde değinilecek olan Resmi Kalkınma Yardımı (RKY, ODA) kapsamı altında değerlendirilmektedir.

UNIDO gibi uzmanlaşmış kuruluşlar sektörel kalkınmayı desteklemektedir. Bölgesel düzeyde ise BM'ye bağlı beş bölgesel ekonomik komisyon (UNECE, ESCAP, ECA, ECLAC ve ESCWA) bulundukları bölgelerde ekonomik ve sosyal kalkınmayı teşvik etmek, politika geliştirmek ve ülkeler arası işbirliğini güçlendirmek amacıyla faaliyet göstermektedir. Bunun yanında UNCTAD, gelişmekte olan ülkelerin ticaret, finansman ve kalkınma alanlarında yapısal eşitsizliklere ilişkin eleştirilerini temsil eder; bu yönüyle BM içinde Güney'in en güçlü normatif sesini oluşturan kurumsal platformdur.¹⁰⁵ Bu geniş kurumsal ağ, BM'nin kalkınmayı yalnızca ekonomik değil, sosyal, insani, çevresel ve yönetim boyutlarıyla ele alan kapsamlı bir küresel kalkınma mimarisi oluşturmasını sağlamaktadır.

BM kalkınma mimarisinin en belirgin yönlerinden biri, hak temelli yaklaşımı evrensel bir norm haline getirmesidir.¹⁰⁶ Kalkınma bu çerçevede yalnızca ekonomik büyüme ya da altyapı yatırımı olarak değil, bireyin refahı, sosyal haklara erişimi, güvenliği ve eşitliği açısından değerlendirilir.¹⁰⁷ İnsani Gelişme Endeksi gibi araçlar, kalkınmanın ölçüm mantığını kökten değiştirerek ekonomik göstergelerin ötesine geçen bütüncül bir yaklaşımın yerleşmesine katkı sağlamıştır. Bu normatif dönüşüm, donör ülkelerin kalkınma yardımı söylemlerini de etkilemiş; yönetim, yoksullukla mücadele, toplumsal cinsiyet eşitliği, çevresel sürdürülebilirlik gibi alanlar kalkınma yardımlarının temel amaçları arasına girmiştir.

Bu normatif gücün en kapsamlı ifadesi ise 2015 yılında kabul edilen 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve onun çerçevesini oluşturan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'dir. SKH, kalkınmayı küresel ölçekte evrensel bir normlar bütününe

¹⁰⁵ D. Williams, *International Development and Global Politics: History, Theory and Practice*, Abingdon, Routledge, 2012.

¹⁰⁶ Francisco vd., a.g.m.; Dreher vd., a.g.m.

¹⁰⁷ Dreher vd., a.g.m.

dönüştürmüş; gelişmiş devletler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki geleneksel ayrımı aşarak tüm ülkeler için geçerli hedefler ortaya koymuştur. Binyıl Kalkınma Hedefleri yalnızca gelişmekte olan dünyaya odaklanırken, SKH hem zengin hem yoksul ülkeleri kapsayan bir evrensellik anlayışıyla tasarlanmıştır. Bu yaklaşım, kalkınmanın modern dünyada yalnızca “Güney’in meselesi” olmadığı, eşitsizlikler, çevresel yıkım, şehirleşme sorunları, sürdürülebilir üretim ve tüketim gibi alanların tüm ülkeler için ortak bir meydan okuma haline geldiği yönündeki normatif dönüşümü pekiştirmiştir.

SKH aynı zamanda kalkınma alanındaki çok boyutluluğu derinleştirmiştir. Yoksulluk, eşitsizlik, enerji, şehirleşme, iklim değişikliği, yönetim, barış ve adalet gibi son derece farklı alanları tek bir hedef seti içinde bütünleştirmesi, kalkınma kavramını genişletmiş ve küresel kamu politikalarının temel referans çerçevesi haline getirmiştir. SKH’nin ortaya koyduğu bu geniş vizyon, donör ülkelerin kalkınma politikalarını önemli ölçüde dönüştürmüştür. Donör hükümetler ve kalkınma ajansları, yardım programlarını SKH ile uyumlu hale getirmek üzere yeniden yapılandırmış; yoksullukla mücadele, cinsiyet eşitliği, iklim finansmanı ve sürdürülebilir altyapı gibi alanların mali payı giderek artmıştır.

BM’nin insan hakları, kalkınma ve kalkınma hakları konusunda normatif katkısı büyük olmuşsa da dönüştürücü kapasitesi çok düşüktür. Bretton Woods kurumları sağlanan fonlarla kalkınma finansmanında çok güçlü kaynaklara sahipken, BM tüm dünya ülkelerinin söz sahibi olduğu ve kolektif iyinin savunulduğu güçsüz forumlar niteliğindedir. BM sistemi çok taraflılığın sembolü olmakla birlikte, fonların finansmanının önemli bölümü Batılı donörlere bağımlı olduğundan normatif ve operasyonel öncelikleri bu donörlerin politikalarından etkilenir.¹⁰⁸ Yine de Küresel

¹⁰⁸ S. Strange, *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*, Cambridge University Press, 1996, s. 165

Güney'in sesini duyurabileceği forumlar barındırması bakımından görece demokratiktir.¹⁰⁹ Bu çoğulcu yapısı nedeniyle küresel finans sisteminde belirleyici role sahip olması pek olası görülmemektedir. Kuzeyli diplomatlar BM'nin küresel finans konusunda etkin olmasını uzmanlık eksikliği ve yetersizlikle eleştirmiş bunu bir şaka olarak nitelemişlerdir.¹¹⁰

Avrupa Birliği ise, finansman kapasitesi, kurumsal bütünleşmiş yapısı ve normatif yönelimleri itibarıyla Batılı kalkınma yardım mimarisinin en karmaşık ve çok katmanlı aktörlerinden biridir. AB Komisyonu, özellikle DG INTPA (eski DEVCO) aracılığıyla Birliğin kalkınma politikalarının tasarımını, uygulamasını ve koordinasyonunu yürütürken; Avrupa Dış Eylem Servisi (EEAS) kalkınma işbirliğinin dış politika hedefleriyle uyumlu hale getirilmesinde kritik bir rol oynar. Avrupa Yatırım Bankası (EIB) ise altyapı, enerji, iklim ve özel sektör geliştirme alanlarında sağladığı yüksek hacimli finansmanla AB'nin kalkınma portföyünün yatırım ayağını oluşturur. GIZ ve AFD gibi üye devletlerin ulusal kalkınma ajansları ve dış yardım kurumları AB'nin toplam yardım hacminin büyük bölümünü teşkil ederek çok merkezli fakat ortak çerçeveye bağlı bir kalkınma mimarisi yaratır.

AB'nin kalkınma yaklaşımının en belirgin yönü, uluslararası literatürde “normative power Europe” olarak kavramsallaştırılan normatif gücüdür.¹¹¹ AB, kalkınmayı yalnızca ekonomik bir süreç olarak değil, insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi, kapsayıcılık ve iyi yönetim ilkeleri temelinde ilerletilmesi gereken bir dönüşüm olarak çerçeveler, bu nedenle AB kalkınma programlarında siyasi koşulluluk,

¹⁰⁹ J. E. Stiglitz vd., *The Stiglitz Report: Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis*, The New Press, 2010, s. 126.

¹¹⁰ A.g.e., s. Xxix.

¹¹¹ Ian Manners, “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”, *Journal of Common Market Studies*, 40(2), 2002, s. 235–258.

demokratik reform beklentisi ve yönetim standartları sıkça yer alır.¹¹² Tarihsel olarak Afrika, Karayip ve Pasifik (AKP) ülkeleriyle yürütülen Lomé ve ardından Cotonou Anlaşmaları, AB'nin kalkınma politikasını hem post-sömürge bağları üzerinden şekillendirmiş hem de ticaret-kalkınma-insan hakları üçgenine dayalı bir model oluşturmuştur.¹¹³ Bununla birlikte bu ülkelere sağlanan yardımların ticari motivasyonla olabileceği değerlendirilmektedir.¹¹⁴

Bunun yanında AB, yardım politikasını geniş kapsamlı dış politika hedeflerinin bir aracı olarak da kullanmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren Doğu Avrupa'ya öncelik verilerek yardımlar siyasal ve ekonomik hedeflere yönelik bir araç olarak kullanılmıştır. Göç yönetimi, sınır güvenliği, karşılıklı ekonomik bağımlılık ve ticaret ilişkileri, özellikle 2015 sonrası dönemde AB kalkınma mimarisinin belirleyici boyutları haline gelmiş, çıkarlar normların önüne geçmiştir.¹¹⁵ Kalkınma fonlarının göç akımlarını yönetme, güvenlik risklerini azaltma ve ticari açılımları destekleme amacıyla yönlendirilmesi, AB'nin kalkınma işbirliğinin stratejik doğasını daha görünür kılmaktadır. Bu durum Strange'in kavramsallaştırmasında yapılar arası ilişkiye, bu örnekte refah yapısı ile güvenlik yapısı arasındaki ilişkiye, bir örnek oluşturmaktadır. Böylece AB, hem küresel ölçekte en büyük yardım sağlayıcı konumunu sürdürmekte hem de normatif değerlerini ekonomik ve jeopolitik çıkarlarıyla harmanlayan karmaşık bir kalkınma aktörü olarak uluslararası yardım mimarisinde merkezi bir rol oynamaktadır.

¹¹² C. Schmitt (Ed.), *From Colonialism to International Aid: External Actors and Social Protection in the Global South*, Cham, Palgrave Macmillan, 2020, s. 360.

¹¹³ A.g.e.

¹¹⁴ Berthélemy, a.g.m.

¹¹⁵ Francisco, a.g.m.

c. Ulusal Ajanslar: Yapısal Gücün Uygulayıcı ve Dönüştürücü Kurumları

Batılı uluslararası yardım mimarisinin sahadaki en görünür aktörleri ulusal kalkınma ajanslarıdır. Bu ajanslar yalnızca donör devletlerin kalkınma politikalarının yürütücüleri değil, aynı zamanda norm üretim süreçlerine katılan, kalkınma pratiklerini şekillendiren ve alıcı ülkelerin kalkınma gündemlerine doğrudan müdahil olan kurumsal yapılardır. Modern yardım mimarisinde ulusal kalkınma ajanslarının işlevi kritik önemdedir; zira bu kurumlar hem dış politika hedefleri hem de kalkınma normları arasında bir köprü işlevi görerek sahadaki gerçek güç ilişkilerinin somutlaştığı alanı temsil ederler.¹¹⁶

Ulusal ajansların çoğu İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kalkınma yardımının kurumsallaştığı dönemde ortaya çıkmıştır. Zaman içinde bu kurumlar profesyonelleşmiş, teknik uzmanlığa dayalı geniş bir bürokratik yapı geliştirmiş ve Batılı donörlerin küresel kalkınma politikalarının hem uygulayıcıları hem de tasarımcıları haline gelmiştir. Başta ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa ve İskandinav ülkelerinin kalkınma ajansları geleneksel dış yardım mimarisinin en önemli kurumları durumundadır.

Ulusal kalkınma ajanslarının tarihsel gelişimi, iki ana dinamik üzerinden şekillenmiştir. İlk olarak Soğuk Savaş jeopolitiği içerisinde ittifak ilişkileri kurulması ve komünizmin çevrenmesi dış yardımların önemli bir belirleyini olmuştur.¹¹⁷ Bunun yanında BM, DAC ve Bretton Woods mimarisi ile uluslararası kalkınma fikrinin kurumsallaşması kalkınma yardımlarını uluslararası ilişkilerin önemli bir alanı haline getirmiştir.

¹¹⁶ J. C. Berthélemy ve A. Tichit, “Bilateral donors’ aid allocation decisions—A three-dimensional panel analysis”, *International Review of Economics and Finance*, C. 13, S. 3, 2004, s. 253–274, doi:10.1016/j.iref.2003.11.004.

¹¹⁷ D. Williams, *International Development and Global Politics: History, Theory and Practice*, Abingdon, Routledge, 2012.

ÜLKE	KURUM ADI (KISALTMASI)
ABD	USAID (Uluslararası Kalkınma Ajansı)
Almanya	GIZ (Teknik İş Birliği) & KfW (Finansman)
Birleşik Krallık	FCDO (Dışişleri, İngiliz Milletler Topluluğu ve Kalkınma Ofisi)
Fransa	AFD (Fransız Kalkınma Ajansı)
Japonya	JICA (Japonya Uluslararası İş Birliği Ajansı)
Kanada	CIDA (Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı)
İsveç	SIDA (İsveç Uluslararası Kalkınma Ajansı)
Avustralya	DFAT (Dışişleri ve Ticaret Bakanlığı)

Tablo 1. Batılı Ulusal Kalkınma Yardımı Kurumları

1950’lerden itibaren Batılı devletler, kalkınma yardımını dış politikanın tamamlayıcı unsuru olarak görerek ve bu faaliyeti uzmanlaşmış kurumlar aracılığıyla yürütmeye başladılar. 1960’larda yardım faaliyetlerinin profesyonelleşmesi hızlandı; teknik yardım ekipleri, saha ofisleri ve tematik uzmanlık alanları oluşturulmaya başladı.

1970’ler ve 1980’ler, ulusal ajansların hem kapsam hem de bütçe açısından büyüdüğü dönem oldu. Bu dönemde ajanslar yalnızca finansman sağlayan değil, aynı zamanda politika tasarlayan aktörlere dönüştüler. 1990’lardan itibaren ise yönetim, demokratikleşme ve insan hakları temalarının yükselişi, ajansların misyonunu teknik-kalkınmacı faaliyetlerden normatif-siyasi faaliyetlere doğru genişletti.¹¹⁸ Bu tarihsel bağlam, ulusal ajansların hem teknik kapasite üreten hem de donör devletlerin uluslararası politik çıkarlarını operasyonelleştiren hibrit kurumlar haline gelmesine yol açmıştır.

Batılı kalkınma ajanslarının tümünde ortak olan belirgin kurumsal mantıklar vardır. Öncelikle ulusal kalkınma ajanslarının her biri teknik uzman kadroları, tematik

¹¹⁸ C. Lancaster, *Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics*, Chicago: University of Chicago Press, 2007.

birimler, saha ofisleri ve değerlendirme merkezleri ile kendi uzmanlaşmış bürokratik yapılarına sahiptir.¹¹⁹ Bu kalkınma alanının profesyonelleşmesine önemli bir katkı sunar.

Ulusal kalkınma ajansları dış politika ile kalkınma hedeflerinin bütünleştiren politikalar izlerler.¹²⁰ Güvenlik, ticaret, g  , enerji ve jeopolitik çıkarlarla uyumlu program tasarımları dolayısıyla kalkınma ajansları aynı zamanda politik araçların icracıları olarak görülebilir.¹²¹

Ulusal kalkınma ajansları uluslararası forumlarda belirlenen normatif  er veyi taşıma, yayma ve uygulamada temel uygulayıcı kurumlardır. Faaliyetlerini Paris, Akra ve Busan normlarının operasyonel karşılığı olarak  er veleyip s rd r rl r. İyi yönetişim, şeffaflık, koşulluluk, bağlı olmayan yardım gibi normatif standartların sahaya yansıtılması bu faaliyet süreçlerinde gerçekleşir.

Performans, izleme ve değerlendirme kültürü, proje döngüsü yönetimi, mantıksal  er ve, etki değerlendirmeleri ile yerleşik ve standart proje yönetim süreçlerini benimserler.¹²² Raporlama, yayımcılık, politika notları ve veri sistemleri ile bilgi üretimi konusunda işlev y r t rl r ve kalkınma epistemolojisine katkı sağlarlar. Bu nedenle ulusal ajanslar hem Batılı yardım mimarisinin omurgasını hem de normatif taşıyıcılarını temsil eder.

¹¹⁹ C. Schmitt (Ed.), *From Colonialism to International Aid: External Actors and Social Protection in the Global South*, Cham, Palgrave Macmillan, 2020.

¹²⁰ R. Cardwell ve P. L. Ghazalian, “The effects of aid agency independence on bilateral aid allocation decisions”, *World Development*, 2018.

¹²¹ A. Alesina ve D. Dollar, “Who gives foreign aid to whom and why?”, *Journal of Economic Growth*, C. 5, S. 1, 2000, s. 33–63.

¹²² C. Schmitt (Ed.), *From Colonialism to International Aid: External Actors and Social Protection in the Global South*, Cham, Palgrave Macmillan, 2020, s. 276.

III. Normatif Yapı: Disipline Edici Güç Olarak Yardım İlkeleri

Kalkınma yardımlarında norm, belirli bir aktör grubunun (donörler, çok taraflı örgütler, alıcı hükümetler vb.) ahlaki veya uygun olanı temel alarak taahhüt ettiği spesifik davranış ve uygulama standartları olarak tanımlanabilir. Bir ilkenin norm sayılabilmesi için ahlaki bir gereklilik duygusu barındırması, eylemden sorumlu bir aktör kimliğinin tanımlanmış olması ve bu aktörden beklenen spesifik bir davranışı net bir şekilde ortaya koyması gerekir.

Kalkınma yardımlarındaki normatif yapı iki üst norm ve ona bağlı diğer normlar şeklinde şematize edilebilir.¹²³ Yoksulluğun azaltılması ve yardımların etkinliği üst normlardır. Bu iki hedef, kalkınma söyleminin ana meşruiyet kaynağını oluşturarak Paris Deklarasyonu (2005), Akra Eylem Gündemi (2008) ve Busan Ortaklık Belgesi (2011) gibi forumlarda ayrıntılı biçimde kodlanmıştır.¹²⁴ Bu üst normların altında ise bunlara bağlı olarak geliştirilen bir dizi operasyonel norm yardım mimarisinin pratik çerçevesini belirlemektedir.¹²⁵ Ülke sahipliği, uyum, donör koordinasyonu, sonuç odaklılık, karşılıklı hesap verebilirlik, şeffaflık, yardımların bağlı olmaması, iyi yönetim koşulluluğu ve küresel hedeflere uyumluluk bu operasyonel normların başlıcalarıdır.¹²⁶

Ancak kalkınma yardımlarındaki bu normatif yapının üzerinde gömülü ve görünmez bir norm seti vardır. Bu norm seti liberal uluslararasılık normları olarak ifade edilebilir. Özellikle koşulluluk mekanizmalarıyla birlikte liberal uluslararası düzenin

¹²³ P. Taylor, K. Macdonald, S. Huckstep ve Y. Sun, “Shifting Norms, Multiplying Actors, Turbulent Times”, *Development Policy Review*, C. 41, 2023.

¹²⁴ OECD, *Aid Effectiveness 2011: Progress in Implementing the Paris Declaration*, Better Aid Series, Paris, OECD Publishing, 2012, <https://doi.org/10.1787/9789264125780-en>.

¹²⁵ OECD, *Poverty Reduction, The DAC Guidelines*, Paris, OECD Publishing, 2001, <https://doi.org/10.1787/9789264194779-en>.

¹²⁶ P. Taylor, K. Macdonald, S. Huckstep ve Y. Sun, “Shifting Norms, Multiplying Actors, Turbulent Times”, *Development Policy Review*, C. 41, 2023.

insan hakları, hukukun üstünlüğü, serbest ticaret ve neoliberal ekonomi politikalarının alıcı ülkeler tarafından benimsenmesi beklenir. Bunları liberal uluslararası düzenin meta-normları olarak ifade edebiliriz.

Bu bağlamda liberal düzenin meta-normları ve yardım normları, uluslararası alanda kalkınma ve kalkınma yardımlarının tanımlanmasında önemli bir paradigmatic çerçeveyi temsil eder. Liberal düzenin meta-normları, devletlerin kalkınması için gerekli olan siyasal ve ekonomik çerçeveyi dayatıp bunu evrensel tek bir gerçeklik olarak sunarken, yardım normları ise üst normlar olan yoksulluğun azaltılması ve yardımların etkinliği temalarında yardımların daha etkin, verimli ve adil olarak tahsis edilmesini sağlayacak teknik normlar olarak kurgulanır. Ancak her iki norm seti pratikte tutarsızlıklar ve çıkarlarla gölgelenir.

a. Liberal Uluslararası Düzenin Meta Normları

Meta-normlar, uluslararası yardım mimarisinin sadece teknik bir işleyiş değil, aynı zamanda belirli bir dünya görüşünün kurumsallaşmış hali olduğunu gösteren en üst hiyerarşik katmandır. Bu katmanın merkezinde yer alan liberal uluslararasılık, yardımı basit bir kaynak aktarımı olmaktan çıkarıp, devletlerin "kural temelli bir düzen" içerisinde birbirine bağlandığı ve belirli davranış kalıplarını benimsediği bir araç olarak kurgular. Bu çerçevede yardımlar; serbest piyasa ilkeleri, çok taraflılık, hukukun üstünlüğü ve bireysel haklar gibi liberal değerlerin alıcı ülkelerde kurumsallaşmasını ve küresel olarak yayılmasını hedefler.

Bu norm seti, Batı merkezli değerlerin ve tarihsel deneyimlerin tüm insanlık için geçerli ve üstün olduğu Avrupa evrenselciliği inancına dayanır. Temelleri aydınlanmaya götürülebilecek bu tekçi evrenselci anlayış, hakikatin ve değerlerin zaman ve mekandan bağımsız olarak herkes için geçerli homojen bir olgu olduğunu savunur. Bu anlayışın

doğal bir sonucu tarihin tüm ülkeler için benzer doğrusal bir gelişim biçiminde olacağı ve tüm ülkelerin refah, barış ve adalete ulaşması için toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılarını Batı'nın önerdiği şekilde düzenlemeleri gerektiği anlamına gelir. Bu bakış açısı, Avrupa emperyalizminin meşrulaştırılmasında ve çeşitliliğin bastırılmasında tarihsel bir rol oynamıştır.¹²⁷ Hatta bazı yazarlara göre bu yalnızca Batı'nın dayatması dolayısıyla da olmaz, bazı ülkeler Batılı kurum ve normları bir direniş mekanizması olarak gönüllü olarak benimserler.¹²⁸

Sömürgeci dönemin kökenlerinde bulunan felsefi ve hukuki tartışmalar ve erken dönem şarkiyatçılık ve antropoloji çalışmalarından itibaren Batı'nın ahlaki üstünlüğü inancı etkisini dekolonizasyona kadar devam ettirmiş, Batı tipi modern ulus devlet sistemi dünyaya yayılmıştır.¹²⁹ Sömürge sonrası dönemde ise bu ulus devletlerin refah, barış ve adalete kavuşmalarının, yani sağlam ekonomik ve siyasal yapılara sahip olmalarının ancak Batı'nın önerdiği biçimde olabileceği bir ön kabul haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak kimi yazarlara göre gönüllü kimilerine göre zorla bu yapılar Batı dışı dünya tarafından benimsenmiştir.¹³⁰ Elbette emperyalizme ve onun dayattığı siyasal, ekonomik ve sosyal düzenlemelere direnen yerel topluluklar olduysa da modern ulus devlet sistemi içerisinde pek bir şansları olmamıştır.

Bugünün liberal normatif düzeni tarihsel olarak bu kökenden beslense de salt gücün ötesinde uluslararası kurumlar, rejimler ve epistemik yapılarla çok daha güçlü ve

¹²⁷ A. Acharya, "Global International Relations (IR) and Regional Worlds: A New Agenda for International Studies", *International Studies Quarterly*, C. 58, S. 4, 2014, s. 647-659.

¹²⁸ P. Bilgin, "Thinking past 'Western' IR?", *Third World Quarterly*, C. 29, S. 1, 2008, s. 5-23.

¹²⁹ T. Kayaoğlu, "Westphalian Eurocentrism in International Relations Theory", *International Studies Review*, C. 12, S. 2, 2010, s. 193-217.

¹³⁰ Literatürdeki farklı yaklaşımlarda, özellikle de postkolonyalizmde, sömürgelerin sömürgeciye benzeme girişimleri farklı açılardan ele alınmıştır. Postkolonyal perspektiflerde maduniyet ve faillik, Pınar Bilgin'e göre ontolojik güvenlik veya Ayşe Zarakol'a göre oto-oryantalizm olarak bahsedilenler aslında aynı temelde, Doğu'nun (ve Güneyin) Batı karşısında var olma çabasında birleşir.

tartışılmaz bir konuma gelmiştir.¹³¹ Soğuk Savaş jeopolitik rekabeti içerisinde normlar ve değerler çıkarların gölgesinde kalmışsa da tek kutuplu düzen Batı kökenli liberal normları küresel hakim durumuna getirmiştir. Bu çerçevede tek kutuplu düzen içerisinde insan hakları, demokrasi ve iyi yönetim daha önce hiç olmadığı kadar öncelenen, evrensel ve tartışılmaz olarak kabul edilen ve tüm dünyaya dikte edilen normatif yapıyı oluşturmuştur. Bu bağlamda yardım alıcısı ülkelerin siyasal ve ekonomik reformları gerçekleştirmeleri, kalkınma yardımının koşulu değil de, kalkınmanın bir koşulu olarak sunulmuştur.

Dolayısıyla meta-normlar, yardım sisteminin ontolojik zeminini oluşturarak; yoksulluğun azaltılması veya teknik etkinlik gibi daha alt düzeydeki normların hangi siyasal ve ekonomik paradigmlar içinde anlam kazanacağını belirler. Kalkınma yardımı, kalkınma için gerekli olarak sunulan niteliklerdeki siyasal ve ekonomik yapıların varlığına bağlanmıştır. İyi yönetim koşulluğu olarak ifade edilen bu ilke, Batı'nın siyasal ve ekonomik doktrinini tekçi evrenselci bir anlayışla tüm devletlere dayatması olarak operasyonel düzeye indirgenmiş bir yansıması haline gelir. Bu durum, yardım mimarisini teknik bir alandan ziyade, küresel sistemin yapısal güç ilişkilerinin ve normatif sınırlarının çizildiği siyasal bir alana dönüştürür.

b. Yardım Normları: Teknik Rasyonalite ve Siyaseti Gizleme Araçları

Yardım normları ise daha mikro düzeyde yardımların etkinliğini ve koordinasyonunu sağlamak üzere belirlenmiş norm setini oluşturmaktadır. Yardım normları özellikle Soğuk Savaş sonrasında belirginleşmiştir. Bu noktada uluslararası kalkınmaya dair forumlar, söz konusu normların üretildiği, kodlandığı, tartışıldığı ve yeniden tanımlandığı kurumsal ve siyasal mekanlar olarak işlev görür. Paris (2005),

¹³¹ J. Mende, R. Heller ve A. Reichwein, "Transcending a Western Bias: Towards a Decolonised and Entangled Perspective in Norms Research", *European Review of International Studies*, C. 9, S. 3, 2022.

Accra (2008) ve Busan (2011) gibi yüksek düzeyli forumlarda üretilen ve kodlanan bu normlar, teknik bir koordinasyondan ziyade, donör ve alıcıların neyin meşru kalkınma olduğuna dair ortak bir anlayışa zorlandığı üretimsel bir güç inşasıdır. Forumlar, donör ve alıcı ülkeler, uluslararası örgütler, sivil toplum aktörleri ve giderek artan ölçüde Güneyli donörlerin bir araya geldiği, kalkınma söyleminin tartışıldığı ve ortak ilkelerin inşa edildiği kurumsal zemini oluştursa da uzun yıllar yalnızca Batılı donör ülkelerin domine ettiği alanlar olarak değerlendirilerek eleştirilmiştir.

Belirtildiği gibi aslında normatif yapı iki üst norm ve ona bağlı diğer normlar şeklinde şematize edilebilir.¹³² Batılı yardımın normatif çerçevesinin en önemli işlevi, yardımı barındırdığı asimetrik güç ilişkilerinden arındırarak salt teknik bir yönetim meselesine indirgemektir.

Üst normlardan ilki olan yoksulluğun azaltılması, yoksulluğun çok boyutlu bir problem olduğu ve ortadan kaldırılması için sağlık, eğitim ve ekonomik boyutların eşzamanlı ele alınması gerektiği fikrine dayanır. Bu norm yardımın amacını belirleyen, dayanışma ve özgecilik öğelerini öne çıkaran ve yardımın insani ve ahlaki yükümlülükler ile yapıldığını ilan eden hayırsever bir söylem olarak görülebilir.

İkinci üst norm olan yardım etkinliği ise küresel kalkınma çabalarını koordine etmek ve yoksulluğu azaltma hedefine ulaşabilmek için donör ve alıcı ülkeler arasındaki ortaklığı, planlamayı ve sistem uyumunu savunan normdur. Buradaki temel anlayış, asıl hedef olan yoksulluğun azaltılmasını temin edecek olan kalkınma yardımlarının nasıl etkin ve verimli bir şekilde sağlanabileceğini tanımlayan teknik bir çerçeve oluşturmaktır. Bu bağlamda ülke sahipliği, uyum, harmonizasyon, sonuç odaklılık, karşılıklı hesap

¹³² P. Taylor, K. Macdonald, S. Huckstep ve Y. Sun, “Shifting Norms, Multiplying Actors, Turbulent Times”, *Development Policy Review*, C. 41, 2023.

verebilirlik, şeffaflık, yardımların bağlı olmaması ve iyi yönetim koşulluğu gibi alt normlar kalkınma yardımlarının etkinliğini sağlamak amacıyla donör ve alıcı ülkelerin benimseyeceği temel ilkeleri oluşturmaktadır.

Bu normlar, yalnızca soyut ilkeler olarak kalmayıp, uluslararası kalkınma işbirliği alanında faaliyet gösteren aktörlerin davranışlarını şekillendiren ve aynı zamanda bu aktörler arasındaki güç ilişkilerini yeniden üreten kurallar bütünü niteliğindedir. Normatif yapı, donörlerin ve alıcıların neyin “iyi yardım”, neyin “meşru kalkınma politikası” olarak görülmesi gerektiğine dair ortak (veya ortak gibi sunulan) bir anlayış üretir. Böylece kalkınma işbirliği alanı, teknik bir politika alanı olmanın ötesinde, yoğun norm üretimi ve normatif müzakere süreçlerinin yaşandığı bir alan haline gelir.

Değerlendirme: Batılı Yardım Normlarındaki Güç Yapısı

Bu genel çerçevede bakıldığında, uluslararası kalkınma işbirliğinin normatif yapısı teknik, tarafsız ve evrensel ilkeler gibi sunulsa da, bu normların üretilmesi ve uygulanması süreci önemli ölçüde Batı ülkelerinin sahip olduğu güç yapısından etkilenmektedir.

Öncelikle normlar ve forumlar daha eşitlikçi bir mimari iddiasında bulunmasına rağmen, donör ülkelerin belirleyici rolü devam etmektedir. Elbette buradaki en temel nedenlerden biri yardım maddi kapasitenin bir tarafta olduğu bir alan-veren ilişkisi halinde kurgulanmasıdır. Bu durum yardım alıcısı ülkelerin uluslararası forumlarda pasif konumda olmasına neden olarak alıcıların donörlerin söylem, norm ve politikalarına uyumunu bir zorunluluk haline getirmektedir. Bu anlamda giderek daha fazla katılımcı olduğu iddia edilen forumlar Batılı donör ülkelerin güdümündeki siyasal alanlar olagelmıştır.

Bir diğ er yapısal g    unsuru, bu normların ve kalkınma bilgisinin belirlendiğı uluslararası kuruluşlar üzerinde Batılı donör ülkelerin kurumsal gücüdür. Bu, devletlerin oy temsili ile doğrudan olabileceğı gibi bu kurumlarda çalışan uzman ve bürokratların ağırlıklı olarak bu ülkelerin vatandaşları olmaları veya bu ülkelerdeki belli eğıtim kurumlarından olmaları ile dolaylı da olabilir.

Norm  retim sürecinin büyük ölçüde Batılı donörler ve onların hakimiyetindeki kurumlar merkezli olması, hem alıcı hem de yükselen donör olan Küresel Güney  lkelerinin karar alma ve norm belirleme süreçlerine sınırlı katılımına yol açmaktadır. Bu durum Batılı donörlerin oyunun kurallarını belirlediğı, Batı merkezci ve tek tip bir kalkınma ve yardım anlayışının yaygınlaşmasına ve kurumsallaşmasına neden olmaktadır.

Normlar her ne kadar teknik gibi gösterilse de oldukça siyasaldır. Liberal uluslararası düzenin meta-normları olarak ifade ettiğimiz normatif küme, Küresel Güney'i doğrudan disipline etmeyi ve neoliberal yapısal bağımlılığı yeniden üretmeyi hedefleyen tahakküm araçlarıdır. Bu disiplin mekanizmasının merkezinde yer alan iyi yönetişim koşulluluğı; yardımları demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi kavramlara bağılayarak Batı'ya alıcı ülkelerin içişlerine müdahale imkanı vermektedir. Bu durum normların tamamen siyasi bir üretimsel g   aracı olduğunu göstermektedir.

İnsan hakları, demokrasi ve iyi yönetişim söylemi ile alıcı ülkelerin siyasi ve ekonomik düzenine doğrudan müdahale edilirken neoliberal ekonomi politikaların dayatılması zaten zayıf ekonomilere sahip ülkeleri daha kırılgan hale getirmektedir. Normlar, neoliberal kalkınma yaklaşımını yeniden üretirken, koşulluluk ve bağılı yardım uygulamaları alıcı ülkelerde bağımlılık ilişkilerini derinleştirmekte ve ulusal sahipliğini

zayıflatmaktadır.¹³³ Bu çerçevede, neoliberal yapısal uyum programlarının yarattığı sosyal zararlar ve yardım etkinliği söyleminin sahadaki yansımaları, mevcut normatif çerçevenin ciddi biçimde eleştiriye açık hale getirmektedir.

İyi yönetim, demokrasi ve insan hakları; liberal düzenin temel siyasi değerleri olarak kalkınma yardımlarında koşul olarak işlev görürken, donörlerin söylemleri ile eylemleri her zaman uyuşmamakta; bazen koşulluluk ilkesine ters düşecek şekilde, insan haklarını ihlal eden rejimleri desteklemeye devam edebilmektedirler. Bu durum, stratejik müttefiklerin bu koşullardan muaf tutularak pragmatik politikaların normlara öncelendiğinin açık bir göstergesidir.

İyi yönetim koşulluluğun uygulamalarındaki çelişkilere ek olarak, yardım normlarının uygulamalarında da bazı çelişkiler ve sorunlar bulunmaktadır. Geleneksel donörler söylemsel olarak bu normları benimseseler de, pratik uygulamada sıklıkla bu normların gerisinde kalmakta ve bu durum normların aşınmasına yol açmaktadır.

Örneğin, kalkınma yardımlarında ülke sahipliği gibi normlar teoride alıcı ülkelerin kendi stratejilerini belirlemesini öngörse de, pratikte bu durum liberal düzenin ekonomik kurallarıyla çerçevelenmiştir. Geleneksel donörler arasındaki koordinasyon, genellikle hakim neoliberal perspektiflere dayalı kalkınma stratejilerinin önceden seçilmesini desteklemekte ve alıcı hükümetlerin de fon alabilmek için bu neoliberal çerçeveye uyum sağlamasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum, alıcı ülkelerin kendi stratejilerini oluşturma özerkliğini büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Bu çerçevede ülke sahipliği ve donör müdahalelerinin yerel sistemlerle bütünleşmesini savunan uyum normları, kağıt üzerinde eşitlikçi görünse de; pratikte alıcı hükümetlerin strateji

¹³³ A. Fuchs, A. Dreher ve P. Nunnenkamp, “Determinants of donor generosity: A survey of the aid budget literature”, *World Development*, C. 56, 2014, s. 172–199.

belgelerini donör beklentilerine göre şekillendirmek zorunda kaldığı biçimsel formalitelere dönüşmekte, alıcı ülkeler politika özerkliğini kaybetmektedir. Benzer şekilde, yardımların parçalanmasını engellemek için kurulan donörler arası uyumlaştırma süreçleri büyük donörlerin tekelinde asimetrik bir yapı üretir.

Ayrıca, tarafları eşit kılması beklenen ama pratikte güç ilişkilerindeki asimetriyi perdelemeye çalışan karşılıklı hesap verebilirlik ve şeffaflık normları uygulamada sadece donörlerin alıcıları denetlediği tek yönlü bir asimetri yaratır. Yardımların bağlı olmaması ilkesi de her ne kadar DAC'ın tüm politika belgelerinde özel olarak değinilen bir norm olsa da Batılı donörlerin kendi ticari çıkarlarını korumak adına uygulamaktan imtina etmeleri bu asimetrinin ve ikiyüzlülüğün yapısal bir sonucudur. Nihayetinde, uluslararası kurumlar aracılığıyla dayatılan bu normlar ağı, ilişkileri eşitler arası bir ortaklığa taşımaktan ziyade, geleneksel donör merkezli ve yukarıdan aşağıya işleyen hiyerarşik düzeni muhafaza etmektedir.

Sonuç olarak Batılı yardım mimarisinin normatif düzeni bir yandan siyasal koşulluluk mekanizmalarıyla liberal uluslararası düzenin normlarını evrensel geçerli olarak sunarken diğer yandan yardımın nasıl yapılacağı konusunda hakim söylemi belirlemektedir. Bu normatif set bir yandan ideal siyasal ve ekonomik yapıları belirlerken diğer yandan iyi yardımın nasıl olacağı konusunda keskin sınırlar çizmektedir. Bununla birlikte uygulamalar oldukça çelişkilidir. Bir yanda uygulamada donör ülkelerin siyasal, ekonomik ve stratejik çıkarları normlara öncelenmekte iken, diğer yanda bu normlar kümesi, Batı merkezci ve tek tip bir kalkınma anlayışını rasyonel bir gereklilikmiş gibi sunan, alıcı ülkeleri disipline eden ve asimetrik ilişkileri perdeleyen yapısal güç unsuru olarak işlev görür.

IV. Kalkınma Yardımları Komitesi (Development Assistance Committee, DAC):

Bilgi Yapısı Üzerindeki Otorite

Günümüz kalkınma yardımlarının çatı ve norm kuruluşu olan Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC), 1960 yılında OECD bünyesinde Kalkınma Yardımları Grubu (DAG) olarak kurulmuş, 1961 yılında ise mevcut adını alarak geleneksel yardım mimarisinin merkezine yerleşmiştir. Bu bölümün temel amacı, OECD Kalkınma Yardımları Komitesi'ni yalnızca istatistiksel veri toplayan teknik bir koordinasyon organı olmanın ötesinde, geleneksel Batı yardım mimarisinin bilgi yapısını (epistemik otoritesini) ve kurumsal gücünü inşa eden nihai hegemonik merkez olarak incelemektir. Susan Strange'in yapısal güç kavramsallaştırması bağlamında DAC, meşru kalkınma yardımlarının tüm çerçevesini belirleyerek küresel refah ve finans yapılarına yön vermektedir. Aynı zamanda, ürettiği normlar ve denetim mekanizmalarıyla, Barnett ve Duvall'ın matrisinde yer alan üretimsel (söylemsel) ve kurumsal tahakkümün küresel çaptaki en somut ve kalıcı uygulayıcısıdır.

DAC; yardımın Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) olma kriterleri, yardım sağlanan ülke statüleri, yardımın sektörel tasnifi, ölçüm ve raporlama yöntemleri ve kalkınma yardımı yönetiminde benimsenecek ilkeler gibi birçok konuda kalkınma yardımlarındaki esasların belirlenmesinde başlıca kuruluştur.¹³⁴ Kalkınma yardımı alanında aktif rol oynayan, gönüllü katılıma dayalı ve genellikle yüksek gelirli donör ülkelerden oluşan bu komite, yalnızca istatistik üreten bir yapı değil, normatif ve yönlendirici bir politika platformudur. Bu anlamda geleneksel donörler ve onların kalkınma yardımlarının çatı

¹³⁴ OECD, Development Assistance Committee (DAC) – About the Committee, erişim tarihi 10 Ocak 2026, <https://www.oecd.org/en/about/committees/development-assistance-committee.html>.

kuruluşu DAC uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetlerinin hakim paradigmasını belirlemektedir.

DAC'a üye ülkeler, kalkınma yardımı politikalarını düzenli olarak raporlamak ve DAC tarafından belirlenen metodolojik standartlara uygun veri sağlamakla yükümlüdür. Üyelik, yalnızca mali katkı sağlanmasını değil; aynı zamanda politika diyaloguna katılımı, karşılıklı değerlendirme süreçlerine (peer review) dahil olmayı ve ortak hedefler doğrultusunda işbirliğini de içermektedir.¹³⁵ Bu yönüyle DAC, yalnızca istatistik üreten bir yapı değil, aynı zamanda normatif ve yönlendirici bir politika platformu niteliği taşımaktadır.

Kurumsal yapı açısından DAC, düzenli aralıklarla gerçekleştirilen komite toplantıları aracılığıyla faaliyetlerini yürütmektedir. Bu toplantılarda üye ülkeler, kalkınma yardımlarına ilişkin güncel gelişmeleri değerlendirmekte, ortak sorun alanlarını tartışmakta ve politika önerileri geliştirmektedir. Karar alma süreçlerinde genel olarak oydaşma (konsensüs) esas alınmakta, bu durum DAC'ın bağlayıcılığından ziyade yönlendirici ve koordinasyon sağlayıcı bir rol üstlenmesine yol açmaktadır.

Özetle, DAC'ın kalkınma yardımları çerçevesindeki belirleyiciliği basit bir düzenleyici işlevin ötesinde Batı ülkelerinin kalkınma ve kalkınma yardımları konusundaki yapısal gücün uygulama biçimidir. DAC'ın ürettiği, dolaşıma soktuğu ve yaygınlaştırdığı kavramlar, normlar ve mekanizmalar; Susan Strange'in yapısal güç ve Barnett ve Duvall'ın kurumsal-üretimsel güç kavramları üzerinden değerlendirildiğinde kalkınmanın ne anlama geldiğini, kaynakların kime ve nasıl akacağını belirleme tekeli Batılı kurumların elinde tutmasını sağlayan stratejik bir tahakküm aracıdır. Dolayısıyla

¹³⁵ OECD, Development Co-operation Peer Reviews and Learning, erişim tarihi 10 Ocak 2026, <https://www.oecd.org/en/topics/development-co-operation-peer-reviews-and-learning.html>.

DAC'ın araçlarını anlamak, modern kalkınma mimarisinin nasıl işlediğini, güç ilişkilerini nasıl yeniden ürettiğini ve kalkınma politikalarının nasıl şekillendiğini kavramak için kritik öneme sahiptir.

a. Resmi Kalkınma Yardımının Sınırları ve Terminolojisi Üzerinde Kurumsal Güç

Resmi Kalkınma Yardımı (RKY), uluslararası kalkınma yardımlarının ölçülmesi ve analiz edilmesinde kullanılan temel kavramlardan biridir. DAC tarafından geliştirilen bu çerçeve, kalkınma yardımlarının ortak bir kavramsal ve metodolojik temel üzerinden ele alınmasını amaçlamaktadır.

DAC'a göre RKY, kamu kaynaklarından sağlanan ve temel amacı geliştirmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasını ve refahını artırmak olan finansal akışları kapsamaktadır.¹³⁶ Bu yardımlar, hibe şeklinde olabileceği gibi, belirli bir asgari hibe unsurunu içeren imtiyazlı krediler şeklinde de sunulabilmektedir. RKY tanımı, kalkınma yardımlarını ticari finansman araçlarından ayırmayı ve yardımların kalkınma odaklı niteliğini vurgulamayı hedeflemektedir.

DAC'a göre bir akımın RKY sayılabilmesi için dört temel kriteri karşılaması gerekir:

- Kaynağın resmi bir aktör tarafından sağlanması (hükümetler veya devlet tarafından yetkilendirilmiş kamu kurumları)
- Alıcıların DAC'ın geliştirmekte olan ülkeler listesindeki resmi alıcı ülkelerden olması

¹³⁶ OECD, *Recommendation on Terms and Conditions of Aid*, OECD/LEGAL/5006, OECD Legal Instruments, erişim tarihi 10 Ocak 2026, <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-5006>.

- Finansmanın amacının ekonomik kalkınma ve refahı teşvik etmek olması
- Sağlanan kaynakların hibe veya yeterli hibe unsuru taşıyan imtiyazlı kredi biçiminde olması

RKY'nin sınırlarının net biçimde tanımlanması, bu kavramın analitik kullanımı açısından kritik öneme sahiptir. DAC çerçevesinde askeri harcamalar, ticari nitelikli krediler ve kalkınma amacı taşımayan mali transferler RKY kapsamı dışında bırakılmaktadır.¹³⁷ Bu ayrım, kalkınma yardımlarının donör ülkelerin savunma veya ticaret politikalarından ayrıştırılmasını ve yalnızca kalkınma hedeflerine hizmet eden finansal akışların analiz edilmesini mümkün kılmaktadır.

Sınırların bu denli net biçimde çizilmesi, salt analitik veya istatistiksel bir zorunluluk değil; Batı'nın kendisini sistemin tek kural koyucusu olarak konumlandığı bir kurumsal güç inşasıdır. Hangi finansal akımların yardım sayılıp hangilerinin dışlanacağını belirleme tekeli, DAC dışındaki aktörlerin ve Küresel Güney'in seçenekler yelpazesini kısıtlayarak yardım sınırlarını Batı'nın tanımladığı bir oyun alanına hapsedmektedir.

DAC tarafından sınırları çizilen bu Resmi Kalkınma Yardımı (RKY); sahada hibeler, imtiyazlı krediler, teknik yardım ve borç silme gibi çeşitli modaliteler üzerinden uygulanmaktadır.

Hibeler, karşılıksız olarak sağlanan geri ödemesiz net kaynak transferi olarak kalkınma yardımlarının en saf ve meşru formu olarak kabul edilir. DAC sistemi içinde özellikle sosyal sektörlere yönlendirilen hibeler büyük önem taşır. Eğitim, sağlık, insani

¹³⁷ RKY sayılmayan diğer akımlar da OECD-DAC tarafından raporlanıp veri tabanında sunulmaktadır. Bunlar; Diğer Resmi Akımlar (Other Official Flows, OOF, DRA) ve Özel Akımlardan (Private Flows, PF, ÖA) oluşmaktadır.

yardım ve yönetim alanlarında yaygındır. Küçük donörlerin en yoğun kullandığı araçtır. Bu araç, kalkınmaya doğrudan katkı sağlaması açısından öne çıkmakla birlikte, donörün siyasi öncelikleri, koşullu hibeler veya görünmez bağlayıcı uygulamalar nedeniyle eleştiri konusu olmuştur. Siyasi koşulluluk (demokratikleşme, insan hakları, dış politika pozisyonları), proje tasarımında donör önceliklerinin baskın olması, bağlı hibeler (mal veya hizmeti donör ülke firmalarından alma şartı) gibi uygulamalar hibeyi de çıkar ve güç ilişkilerinin parçası haline getirir. Yani teknik olarak hibe, siyaseten çoğu zaman koşullu kaynaktır.

İmtiyazlı krediler ise, piyasa faiz oranlarının altında bir maliyetle sağlanan ve belirli bir hibe unsuru taşıyan kredilerdir. DAC, hibe eşdeğeri hesaplama sistemini ile sağlanan kredilerin hibe hesaplamasını standartlaştırmak için geliştirmiştir.¹³⁸ Kredilerin RKY sayılabilmesi için belirli bir hibe eşdeğeri oranını aşması gerekir.¹³⁹ Bu eşik, borçlanmanın alıcı açısından ne kadar uygun olduğunun teknik ölçüsü olarak sunulur, ama aslında donörlerin hangi kredilerini RKY olarak gösterebileceklerini belirleyen siyasi bir sınırdır. İmtiyazlı krediler genellikle altyapı, enerji ve ulaşım projelerinde kullanılır. Kredi ağırlıklı yardım modelinin en büyük eleştirisi, borç sürdürülebilirliği sorunudur. Özellikle 1980–90’larda pek çok Afrika ve Latin Amerika ülkesinin borç krizi yaşaması, kalkınma kredilerinin kalkınmadan çok bağımlılık ürettiği argümanını güçlendirmiştir.

Bu bağlamda hibelerin ve imtiyazlı kredilerin arka planında yatan ticari ve siyasi koşullar, Susan Strange'in çerçevesinde küresel finans ve üretim yapısının Batı tarafından

¹³⁸ OECD, Glossary of Statistical Terms and Concepts of Development Finance, erişim tarihi 8 Ocak 2026, <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/oda-standards/glossary-of-statistical-terms-and-concepts-of-development-finance.html>.

¹³⁹ Bu unsurların hibe eşdeğeri hesaplaması yapılarak toplam akım içerisindeki RKY değeri bulunur. Örneğin, imtiyazlı kredilerin en az %25 hibe unsuru olmalıdır. Piyasa koşullarının altında verilmiş diğer krediler bu hibe unsurunu sağlamıyorsa faiz oranları ne olursa olsun RKY sayılmaz.

nasıl yönetildiğini gösterir. Bu yapı, finansal akışların yönünü ve kurallarını belirleme gücünü tekelleştirerek, alıcı ülkeleri Batı merkezli borç ve teknoloji mimarisinin yapısal bağımlılıklarına entegre eder.

Teknik yardım; donör ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere bilgi ve uzmanlık aktarımı amacıyla uzman gönderme, eğitimler, danışmanlık ve kapasite geliştirme programlarını içerir.¹⁴⁰ Bu biçim, 1960'lardan itibaren kalkınma yardımlarının önemli bir bileşeni olmuştur. Teknik yardım alıcı ülkelerde kapasiteyi artırmayı hedeflese de donör uzmanlarına bağımlılık yaratması ve yerel bilgi üretimini zayıflatması nedeniyle tartışmalıdır. Donör uzmanları üzerinden özelleştirme, deregülasyon, yönetim reformları gibi norm ve politika transferine açıktır. Bunun yanında donör ülkenin ekonomik çıkarlarına uygun müdahaleler şeklinde de tasarlanabilir. Dolayısıyla teknik yardım, bir yandan gerçekten kapasite inşa edebilirken, diğer yandan bilgi hiyerarşisini ve ekonomik bağımlılıkları donör lehine yeniden üreten bir araç olarak da işlev görebilir.

Resmi Kalkınma Yardımları taraflarının sayısı bakımından ikiye ayrılır.¹⁴¹ İki taraflı RKY (Bilateral ODA), bir ülkenin doğrudan başka bir ülkeye sağladığı Resmi Kalkınma Yardımını ifade etmektedir. Bu yardım türü, donör ile alıcı arasındaki doğrudan ilişkiyle karakterize edilir. Donör ve alıcı hükümetler arasında doğrudan müzakerelerle gerçekleştirilen anlaşmalar ve yardım programlarını içermektedir. İki taraflı yardımlar, alıcı ülkelerin özel ihtiyaçlarına ve özgün koşullarına göre yardım programları tasarlanmasına olanak tanımaktadır. İki taraflı yardımlar donör ve alıcı arasındaki özgün ilişkiye dayandığından dolayı donör ülkenin alıcı ülkedeki siyasi, ekonomik ve stratejik

¹⁴⁰ OECD, Glossary of Statistical Terms and Concepts of Development Finance, erişim tarihi 8 Ocak 2026, <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/oda-standards/glossary-of-statistical-terms-and-concepts-of-development-finance.html>.

¹⁴¹ OECD, Glossary of Statistical Terms and Concepts of Development Finance, erişim tarihi 8 Ocak 2026, <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/oda-standards/glossary-of-statistical-terms-and-concepts-of-development-finance.html>.

çıkarları doğrultusunda da tasarlanabilmektedir. Bu bağlamda eski sömürgelerle ilişkileri sürdürme, askeri üs anlaşmaları, ticaret anlaşmaları, göç mutabakatları gibi yan düzeneklerle iç içe geçebilen bir alandır. Birçok yazara göre donör ülkeler, genellikle kendi çıkarlarına öncelik vermekte, alıcı ülkelerin kalkınma gereksinimleri ise ikincil düzeyde kalmaktadır. Bu açıdan donörün jeopolitik, ekonomik ve stratejik çıkarlarını en açık şekilde yansıtan yardım biçimidir.

Çok taraflı RKY (Multilateral ODA) ise, donör ülkelerin aktardıkları fonların uluslararası kuruluşlar aracılığıyla alıcı ülkelere sağlandığı, daha teknik ve kurumsallaşmış bir yardım biçimidir. Çok taraflı RKY; Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi çok taraflı kurumlar tarafından temelde Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne yönelik olarak alıcı ülkelerde insani ve ekonomik gelişimi desteklemek üzere uluslararası kurumların uzmanlığı ve politika çizgisinde yürütülür. Bununla birlikte, uluslararası kurumlarda belli devletlerin daha çok söz sahibi olması dolayısıyla, çok taraflı RKY'nin de bu devletlerin güdümünde olduğu değerlendirilebilir. Örneğin, bazı çok taraflı RKY finansmanlarının ABD ve Japonya gibi büyük donör ülkelerin ticari çıkarlarıyla da bağlantılı olduğu saptanmıştır.¹⁴² Bunun yanında, çok taraflı yardımların iki taraflı yardım kararlarını etkilediği belirtilmiştir.¹⁴³ Literatürde donörlerde sürü davranışı olarak tabir edilen bu durum, donörlerin çok taraflı kuruluşlar ve büyük donörlerden alıcı ve yardım türü konularında etkilenmesi durumudur.

Son olarak Güneyli aktörlerin uluslararası işbirliğinde daha fazla görünür olmasıyla birlikte yaygınlaşan üçgen işbirliği mekanizmalarından bahsetmek gerekir. Üçgen İşbirliği, üç ana aktörü içeren bir uluslararası işbirliği biçimidir. Bu aktörler;

¹⁴² J. C. Berthélemy, "Aid allocation: Comparing donors' behaviours", *Swedish Economic Policy Review*, C. 13, S. 2, 2006, s. 75–109.

¹⁴³ Age.

geleneksel bir donör ülke (veya çok taraflı bir organizasyon), kalkınma yardımı sağlayan bir yükselen ekonomi veya gelişmekte olan ülke ve kalkınma yardımı alan bir başka gelişmekte olan ülkedir. Bu işbirliği türü ne tamamen iki taraflı ne de tamamen çok taraflıdır. Üçgen İşbirliği, kalkınma hedeflerine ulaşmak için birçok paydaşın güçlü yanlarını ve kaynaklarını kullanan melez bir modeldir. Üçgen İşbirliği, karşılıklı fayda ve uzmanlık paylaşımına dayanır. Bu model, benzer kalkınma projelerini başarıyla uygulamış gelişmekte olan ülkelerin bilgi ve deneyimlerinden yararlanır. Geleneksel donör finansal kaynaklar ve teknik destek sağlar, diğer ortak uzmanlık ve deneyim sunar ve yararlanıcı ülke hedeflenen kalkınma yardımından faydalanır.

Genel olarak değerlendirildiğinde DAC'ın RKY çerçevesiyle yardımın sınırları ve terminolojisi çeşitli yönlerden düzenlenmiştir. Tüm bu araçlar; barındırdığı asimetrik ilişkiler, siyasi koşulluluklar, ticari beklentiler ve uzmanlığa dayalı epistemik hiyerarşiler aracılığıyla alıcı ülkeleri doğrudan Batı merkezli küresel finans ve bilgi yapılarına entegre etmenin yanında, kalkınma ve yardım alanındaki yapısal gücün bir uygulama alanı olarak işlev görür.

b. OECD-DAC Sisteminin Araçları ve Uygulama Çerçevesi

OECD Kalkınma Yardımları Komitesi çeşitli araç ve uygulamalarıyla kapsamlı bir yönetim mekanizması olarak işlev görmektedir. DAC'ın yıllar içinde geliştirdiği araçlar; bilgiyi disiplinize eden, kalkınma alanındaki uygulamaları standartlaştıran, normatif ilkeleri kurumsallaştıran, donör performansını izleyen ve kalkınma anlayışını şekillendiren bir sistematik üretir. Bu araçların bütünü, DAC'ın küresel kalkınma rejimindeki merkezi konumunu pekiştirmekte, bir yandan teknik kapasite geliştirirken diğer yandan dünya çapında paradigmadık bir otorite yaratmaktadır. Bu çerçevede DAC bünyesinde oluşturulmuş çeşitli araçlar, mekanizmalar ve kategorizasyonlar da DAC'ın kalkınma yardımları alanındaki kurumsal ve üretimsel gücünde önemli unsurlardır.

Öncelikle DAC bünyesinde, gelişmiş bir sınıflandırma ve istatistik sistemi kullanılarak, tüm Resmi Kalkınma Yardımı akışlarının izlenebildiği bir veri tabanı açık olarak yayınlanmaktadır.¹⁴⁴ Bu veri tabanı, donör, alıcı, sektör, bölge vb. birçok parametre çerçevesinde, yardımların tematik, sektörel ve coğrafi dağılımının karşılaştırılmasına imkan veren analitik bir araç olarak devasa bir bilgi havuzu olmanın ötesinde, donör ülkelerin sektörel stratejilerini, dış politika ve jeopolitik önceliklerini en net yansıtan istatistiklerden birini sunar.

DAC sınıflandırmaları salt teknik bir kategorileştirme ve veri izleme işlevinden öteye geçer; kalkınma sisteminde hangi ülkelerin ne tür yardıma ihtiyaç duyduğu, hangi bölgelerin öncelik taşıdığı ve hangi tematik alanların kalkınmanın doğru hedefleri olarak belirlendiği gibi son derece siyasal ve normatif süreçlere yön veren bir epistemik yapı oluşturur. Bu çerçevede, DAC'ın alıcı ülke sınıflandırması, yardımların yönünü belirleyen teknik olduğu kadar siyasal bir güç mekanizmasıdır.¹⁴⁵ Dünya Bankası'nın kişi başı GNI eşik değerlerine dayanan bu sistem, ülkeleri En Az Gelişmiş, Düşük Gelirli, Alt-Orta Gelirli ve Üst-Orta Gelirli gruplara ayırmakta; ekonomik yükselme gösteren ülkeler belirli eşiklerin aşılmasıyla listeden çıkarılmaktadır. Alıcı ülke sınıflandırması, basit bir teknik liste değildir; küresel kalkınma rejiminde hangi ülkelerin yardıma almaya uygun olduğunu belirleyen epistemik ve siyasal bir güç taşır. Listenin DAC tarafından belirlenmesi, kimin kalkınmaya muhtaç olduğuna veya kime sağlanan yardımın RKY sayılacağına dair küresel tanımlama yetkisinin Batı'da kalması ve Batı merkezli bir normatif üstünlük anlamına gelir. Örneğin, Kuzey Kore gibi rejimler ekonomik

¹⁴⁴ OECD DAC'ın sağlanan RKY'leri donör, alıcı, bölge, sektör vb. birçok parametre çerçevesinde açık olarak yayınladığı kapsamı veri tabanı için bakınız. [https://data-explorer.oecd.org/?lc=en&fs\[0\]=Topic%2C1%7CDevelopment%23DEV%23%7COfficial%20Development%20Assistance%20%28ODA%29%23DEV_ODA%23&pg=0&fc=Topic&bp=true&snb=20](https://data-explorer.oecd.org/?lc=en&fs[0]=Topic%2C1%7CDevelopment%23DEV%23%7COfficial%20Development%20Assistance%20%28ODA%29%23DEV_ODA%23&pg=0&fc=Topic&bp=true&snb=20). Erişim tarihi: 12.04.2006.

¹⁴⁵ OECD, DAC List of ODA Recipients, erişim tarihi 10 Ocak 2026, <https://www.oecd.org/en/topics/oda-eligibility-and-conditions/dac-list-of-oda-recipients.html>.

gelişmişlik seviyelerinden bağımsız olarak listede yer almazlar. Ayrıca bu sınıflandırma, ülkeler için ulusal prestij, borçlanma koşulları ve uluslararası konumları açısından önemli sonuçlar doğurur.

Benzer şekilde DAC'ın donör sınıflandırması da, küresel kalkınma rejiminde norm üretme ve meşruiyet yetkisinin kimlere ait olduğunu belirleyen, yani DAC'ı bir ayrıcalıklılar kulübü haline getiren siyasi bir mekanizmadır. Yüksek gelirli OECD ülkelerinden oluşan DAC üyesi donörler, RKY hacmi kadar raporlama standartları veya kalkınma ilkeleri gibi sistemin kurallarını koyarken; Çin, Hindistan, Brezilya, Türkiye ve Körfez ülkeleri gibi DAC dışı donörler bu sistemin dışında veya sınırında tutulmaktadır.

DAC'ın en önemli üretimsel güç alanlarından biri kalkınma yardımları gündemine yön verme kapasitesidir. Bu bağlamda eş düzey değerlendirme raporları, ülke raporları, kırılma analizleri, rehberler, ilkeler, politika tavsiyeleri ve çalışma grupları DAC paradigmasındaki asimetrik güç ilişkilerinin tekrar üretildiği mekanizmalar haline gelir. En kritik denetim aracı, hukuken bağlayıcı olmayan ancak uluslararası prestij üzerinden donörleri DAC normlarına uymaya zorlayan Eş Düzey Değerlendirme (Peer Review) süreçleridir. Alıcı ülkeleri dışlayarak salt donör perspektifine odaklanan bu süreç, meşru yardım ilkeleri çerçevesinde donör performanslarının değerlendirilme mekanizmasıdır. Bu anlamda yardım mimarisindeki güç yapısının en önemli üretimsel boyutlarıdır.

DAC bünyesindeki raporlar, rehberler ve çalışma grupları, bilgi ve normlar üzerindeki üretimsel gücün en yoğun kullanıldığı ve kalkınmanın depolitize edildiği güç alanlarıdır. DAC'ın bu üretimsel-söylemsel gücü, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi Batılı kavramları evrenselleştiren tematik politika rehberleri ve yeni kalkınma konseptlerinin test edildiği DAC çalışma grupları sayesinde, kalkınma alanındaki uzmanlık meşruiyeti ve bilgi üretimi tamamen Batı kurumlarının tekeline alınarak süreç bütünüyle depolitize edilir.

Rehberler, raporlar, ilkeler ve politika tavsiyelerinin bir uzantısı olarak DAC'ın en önemli rollerinden biri de yardım etkinliği gündeminin oluşumudur. DAC, 2000'li yıllarda yardım etkinliği gündeminin ana mimarı olmuştur. Paris Deklarasyonu (2005), Accra Eylem Gündemi (2008) ve Busan Ortaklık Belgesi (2011) ile ülke sahipliği, uyum, harmonizasyon, sonuç odaklılık ve karşılıklı hesap verebilirlik gibi normlar kurumsallaşmıştır. Bu normlar, hem donör davranışları için performans kriterleri tanımlamış hem de kalkınma işbirliğini teknik bir yönetim alanına dönüştürmüştür. Ancak bu süreçler aynı zamanda donörlerin kendi normlarını evrenselleştirdiği ve alıcı ülkeleri bu normlara uymaya teşvik ettiği için güç asimetrisini yeniden üreten bir yapıya sahiptir.

Son olarak DAC; BM kuruluşları, Dünya Bankası, bölgesel kalkınma bankaları ve insani yardım konsorsiyumlarıyla ortak çalışmalar, kavramsal uyumlaştırmalar ve teknik eşgüdüm mekanizmaları geliştirilir. Bu işbirlikleri DAC normlarının OECD dışına taşarak küresel kalkınma yönetişimi kurumları arasında norm uyumu sağlar. Paris Deklarasyonu, Accra Eylem Gündemi ve Busan Ortaklık Belgesi gibi süreçlerin arkasındaki metodolojik altyapı da büyük ölçüde DAC'ın uzman ağları tarafından şekillendirilmiştir. Bu küresel forumlar aracılığıyla DAC'ın normatif etkisi OECD üyeleri dışındaki ülkelere de yayılmakta, kalkınma alanında ortak bir terminoloji ve ölçüm standardı oluşturulmaktadır. Bu işbirliği ağları, DAC'ın etkisini OECD dışına yayarak, evrensel bir otorite olarak konumlanmasını sağlamaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde DAC'ın araç ve mekanizmaları, donör ülkelerin politikalarını standardize etmekten çok daha fazlasını yapmaktadır. Bu araçlar aracılığıyla DAC, uluslararası kalkınma alanında hem bilgi hem norm hem de uygulama düzeyinde güçlü bir yönetim kapasitesi üretmektedir. DAC'ın mekanizmaları bir yandan uluslararası yardımın koordinasyonunu sağlarken diğer yandan Batı-merkezli kalkınma

anlayışını kurumsallaştırarak küresel kalkınma rejimi üzerinde önemli bir yapısal güç inşa eder.

Değerlendirme: DAC Merkezli Geleneksel Mimaride Yapısal Güç

Geleneksel kalkınma ve yardım mimarisinin kurumsal çeşitliliği Dünya Bankası, IMF, Birleşmiş Milletler sistemi, Avrupa Birliği ve ulusal yardım ajansları ile ilk bakışta birbirinden bağımsız aktörlerden oluşan dağınık bir alan izlenimi verebilir. Ancak bu çeşitlilik, belirli bir normatif ve teknik çerçeve tarafından bir arada tutulur. Bu çerçevenin üretildiği ve standartlaştırıldığı merkezi platform, OECD Kalkınma Yardımları Komitesi'dir.

DAC'ın geleneksel mimarideki merkezi konumu çeşitli boyutlarla kendini gösterir. İlk olarak, yardımın tanımı ve kapsamı DAC tarafından belirlenir. RKY'nin böyle keskin sınırlarla diğer akımlardan ayrılması, çıkarların gizlenerek yardımlarda normatif bir masumiyet izlenimi oluşturmak açısından oldukça işlevseldir. Resmi Kalkınma Yardımı kavramının standartlaştırılması, uluslararası yardımı teknik bir alana dönüştürmüş ve Dünya Bankası'ndan BM'ye kadar birçok kurumun analizlerinde dayandığı epistemik bir referans noktası yaratmıştır.

İkinci olarak DAC, yardım normlarının üretildiği başlıca platformdur. Yoksulluğun azaltılması, yardımın etkinliği, şeffaflık, hesap verebilirlik, uyum, sonuç odaklılık, bağlı olmayan yardım ve iyi yönetim gibi ilkeler, DAC toplantıları ve yüksek düzeyli forumlar aracılığıyla şekillenmiş; ardından Bretton Woods kurumlarından AB politikalarına, BM kalkınma stratejilerinden ulusal yardım ajanslarına kadar geniş bir kurumsal ekosisteme yayılmıştır. Paris Deklarasyonu (2005), Accra Eylem Gündemi (2008) ve Busan Ortaklık Belgesi (2011) gibi dönüm noktaları, DAC'ın normatif liderliğini tescillemiş; DAC'ın oluşturduğu standartlar, küresel kalkınmanın teknik ve

politik yönetim çerçevesi haline gelmiştir. Bu yayılma, yalnızca normların benimsenmesiyle değil, aynı zamanda bütçe süreçlerinin, izleme-değerlendirme mekanizmalarının ve raporlama standartlarının DAC tarafından belirlenen kriterlere göre uyumlaştırılmasıyla gerçekleşmiştir.

Üçüncü olarak DAC, donör davranışının küresel ölçekte koordine edilmesini sağlayan bir platform olarak öne çıkar. Kolektif hedefler, yıllık veri raporlaması, tematik çalışma grupları ve akran değerlendirmesi mekanizması, donörlerin hem birbirlerinden öğrenmelerini hem de belirli normlar etrafında hizalanmalarını sağlar. Dünya Bankası ile IMF'nin teknik koşulluluk çerçeveleri, BM'nin sosyal kalkınma ajandası ve AB'nin normatif yönelimleri birbirini tamamlayıcı nitelikte görünse de, bu kurumların faaliyetlerinin büyük bölümü DAC'ın standartlaştırıcı rolü sayesinde ortaklaşır. Dolayısıyla DAC, görünürde yatay bir mimari içinde işleyen çok sayıda kurumun ortak dilini belirleyen koordinasyon merkezi niteliğindedir.

Dördüncü olarak DAC, yardım mimarisinin siyasi-ekonomik hiyerarşisini tanımlayan kurumsal bir kapı bekçisi işlevi görür. RKY alıcı listeleri, düşük-orta gelir sınıflandırmaları ve yardım etkinliği kriterleri, hangi ülkelerin nasıl yardım alacağına dair küresel kural setini oluşturur. Bu durum, tamamı yüksek gelirli Batılı donörler olan DAC üyesi ülkelerin küresel yardım akışlarının biçimlenmesinde orantısız bir etki sahibi olmasına yol açar.

Son olarak DAC, geleneksel mimariyi yeni aktörlere ve yükselen donörlerin meydan okumalarına karşı yeniden konumlandıran kurumsal alanın da merkezidir. Çin, Hindistan, Brezilya ve Körfez ülkeleri gibi yükselen donörlerin kalkınma işbirliğinde etkisinin artması, DAC'ın hem veri sistemini hem normatif yönelimini güncellemesine yol açmıştır. Ülkelerin “destek akışlarını” daha geniş kapsamlı ölçmeye yönelik TOSSD girişimi, DAC'ın bu değişen küresel ekosistemi yakalama çabasının bir göstergesidir.

Böylece DAC, hem Batılı mimarinin tarihsel normlarını koruyan hem de yükselen donörlerin yarattığı baskı karşısında sistemi yeniden şekillendirmeye çalışan dinamik bir düzenleyici merkez olarak konumlanmaktadır.

Bu mimarinin kalbinde yer alan kalkınma paradigması ve normatif çerçeve, neyin "meşru kalkınma" veya "iyi yönetim" olduğunu tanımlayarak Batı'nın tartışılmaz bir epistemik otorite ve üretimsel güç (söylem inşası) kurmasını sağlar. Dünya Bankası, IMF, AB ve nihayetinde tüm bu yapının çatısını kuran DAC gibi kurumlar, bu üretilmiş söylemi evrensel kurallara dönüştürerek kalkınma ve yardım alanındaki politika seçeneklerini daraltan bir kurumsal güç aygıtı olarak işlev görür. Uygulama biçimleri ise bu kurumsal ve normatif hegemonyayı sahanın kılcal damarlarına kadar indirerek, alıcı devletleri Batı merkezli küresel finans ve üretim yapılarına entegre eden yeni bağımlılık ilişkileri üretir.

Sonuç olarak, bu bölüm boyunca incelenen geleneksel Batı yardım mimarisi, birbirinden kopuk iyi niyetli politikalar veya teknik prosedürler bütünü değildir. Aksine; kalkınma paradigması, kurumsal yapı, normatif çerçeve ve uygulama pratiklerinin birbirini besleyerek yeniden ürettiği devasa bir yapısal güç alanıdır. Tüm bu unsurlar tezin ana kavramsal çerçevesiyle değerlendirildiğinde DAC, geleneksel kalkınma mimarisinin yalnızca bir bileşeni değil, bu mimarinin teknik standardizasyonu, norm üretimi ve yönetim koordinasyonunun merkezi olarak Batılı devletlerin kalkınma yardımları üzerindeki yapısal iktidarını meşrulaştıran ve depolitize eden başat aygıt olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, tezin sonraki bölümünde ele alınacağı üzere; yükselen güçlerin kendi yardım ilkelerini, ulusal ajanslarını ve yeni kalkınma bankalarını inşa etmeleri basit birer dış politika hamlesi değil, doğrudan Batı'nın inşa ettiği bu çok katmanlı yapısal, kurumsal ve epistemik güce karşı verilen yapısal bir mücadele ve karşı-güç inşası olarak ele alınacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: YÜKSELEN GÜÇLER VE ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ

Bir önceki bölümde detaylıca incelendiği üzere, geleneksel Batı yardım mimarisi ve özellikle DAC, küresel finans ve bilgi yapısını kontrol eden, yükselen güçleri ve Küresel Güney'i belirli bir oyun alanına hapseden çok katmanlı bir yapısal iktidar merkezidir. Bu bölümün temel amacı, Çin, Hindistan ve Brezilya gibi yükselen güçlerin uluslararası kalkınma işbirliği sahnesindeki artan etkinliklerini salt bir finansal çeşitlenme veya basit bir dış politika hamlesi olarak değil; doğrudan bu Batı merkezli epistemik ve kurumsal tahakküme karşı verilmiş yapısal bir mücadele ve karşı-güç inşası olarak incelemektir. Susan Strange ve Barnett ile Duvall'ın kavramsal çerçeveleri ışığında bu bölüm; yükselen güçlerin Güney-Güney İşbirliği söylemleriyle nasıl alternatif bir üretimsel güç inşa ettiklerini, kurdukları yeni kalkınma bankaları ve ulusal ajanslarla geleneksel kurumların tekeli nasıl kırdıklarını ve nihayetinde uluslararası sistemde edilgen kural uygulayıcıları olmaktan çıkıp oyunun kurallarını yeniden yazan kural koyucu aktörlere nasıl dönüştüklerini analiz edecektir.

I. Yükselen Donörler ve Güney-Güney İşbirliği

Yükselen güçlerin uluslararası kalkınma yardımları alanındaki rolü giderek artan bir önem kazanmaktadır. Bu gelişme, küresel ekonomik güç dengesinin Transatlantik ekseninden özellikle Asya'ya ve diğer yükselen güçlere doğru kaymasının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.¹⁴⁶ Yükselen güçler, işbirliği faaliyetlerine katılımlarıyla birlikte yaygın olarak yükselen donörler olarak anılmaya başlamışlar, işbirliği çerçevesi genel olarak “Güney-Güney İşbirliği” olarak çerçevelenmiştir.

¹⁴⁶ F. Quadir, “Rising donors and the new narrative of ‘South–South’ cooperation: What prospects for changing the landscape of development assistance programmes?”, *Third World Quarterly*, C. 34, S. 2, 2013, s. 321–338, doi:10.1080/01436597.2013.775788.

Güney-Güney İşbirliği'nin kesin bir tanımı olmasa da, Küresel Güney'deki gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarında, insani yardım ve kalkınma işbirliğinden askeri yardıma kadar birçok alandaki işbirliği faaliyetlerini kapsadığı kabul edilmektedir. Güney-Güney İşbirliği'nde; gelişmekte olan ülkelerin özellikle uzmanlık veya mali destek sağlayarak başka gelişmekte olan ülkelere ekonomik ve sosyal refahın artırılması hedeflenmektedir.¹⁴⁷

Yükselen donörlerin kalkınma işbirliği faaliyetlerindeki Güney-Güney İşbirliği söyleminde, donörlerin tarihsel olarak madun milletlerden olduğu ve sömürgecilikle mücadele ettikleri vurgulanmaktadır.¹⁴⁸ Güney-Güney İşbirliği'nin kökleri 1955'teki Bandung Konferansı ve Bağlantısızlar Hareketi'ne kadar götürülebilir. Bandung Konferansı, dekolonizasyon sonrası yeni bağımsız olmuş Asyalı ve Afrikalı devletlerin ortak saygı ve egemenlik temelinde bir araya geldiği bir platform olmuştu. Konferans; eski sömürge ülkelerinin insani, kültürel, ekonomik ve siyasi işbirliğini vurguluyordu.

Yükselen güçler, kalkınma işbirliği faaliyetlerine başlangıçta çoğunlukla kurumsal bir çerçeveden yoksun, tekil ve proje temelli politikalarla yönelmiş; ancak zaman içerisinde bu faaliyetler belirli ölçülerde kurumsallaşmıştır. Bununla birlikte, her bir yükselen donör kendi tarihsel deneyimleri, dış politika öncelikleri ve kalkınma anlayışları doğrultusunda özgün politika ve söylemler benimsemiş; ortak ve kapsayıcı bir

¹⁴⁷ F. Zimmermann ve K. Smith, "Policy Arena: More Actors, More Money, More Ideas for International Development Cooperation", *Journal of International Development*, C. 23, S. 5 (2011), s. 722–738.

¹⁴⁸ S. Appe, "Directions in a post-aid world? South–South development cooperation and CSOs in Latin America", *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, C. 29, S. 2, 2018, s. 308–324, doi:10.1007/S11266-017-9838-0.

kurumsal çatı altında hareket etmemiştir. Bu nedenle literatürde yükselen donörlerin homojen ve kolektif bir blok oluşturmadıkları vurgulanmaktadır.¹⁴⁹

Yükselen donörler tarafından finanse edilen projeler, birçok bölgede ulaşım ve ekonomik entegrasyonu iyileştirmiştir. Örneğin, Çin'in Afrika'daki altyapı yatırımları, ticaret ve ekonomik büyümeyi teşvik etmiştir. Yükselen donörlerin ortaya çıkışı, uluslararası yardım kaynaklarını çeşitlendirmiş ve alıcı ülkelere daha fazla seçenek sunmuştur, bu da geleneksel donörlere olan bağımlılığı azaltmıştır.¹⁵⁰

Bunun yanı sıra, yükselen donörlerin kalkınma işbirliği faaliyetlerini büyük ölçüde OECD-DAC sistemi dışında yürütmeleri, kendi söylemlerini, uygulama biçimlerini ve sektörel önceliklerini belirlemeleri ve bu doğrultuda Güney-Güney İşbirliği söylemi etrafında kısmi bir ortaklaşma geliştirmeleri, geleneksel kalkınma yardımı mimarisinde bir paradigma değişimine ve meşruiyet tartışmalarına yol açmaktadır.¹⁵¹ Özellikle; ortaklık, karşılıklı fayda ve koşulsuz yardım kavramlarına odaklanılması, kalkınma yardımlarında yeni paradigmlar ihtimalini güçlendirmiştir.¹⁵² Bu bakımdan yükselen donörler, geleneksel donörlerin hakim paradigmasına bir meydan okuma olarak değerlendirilmektedir.¹⁵³

Yükselen donörler ile birlikte ortaya çıkan meydan okuma ve paradigma değişimi tartışmaları bu ülkelerin kalkınma işbirliği faaliyetlerini sürdürürken kullandığı söylem

¹⁴⁹ D. Rowlands, "Individual BRICS or a Collective Bloc? Convergence and Divergence Amongst 'Emerging Donor' Nations", *Cambridge Review of International Affairs*, C. 25, No. 4 (2012), <https://doi.org/10.1080/09557571.2012.710578>.

¹⁵⁰ N. Woods, "Whose aid? Whose influence? China, emerging donors and the silent revolution in development assistance", *International Affairs*, C. 84, S. 6, 2008, s. 1205–1221.

¹⁵¹ C. Six, "The rise of postcolonial states as donors: A challenge to the development paradigm?", *Third World Quarterly*, C. 30, S. 6, 2009, s. 1103–1121, doi:10.1080/01436590903037366.

¹⁵² F. Zimmermann ve K. Smith, "Policy Arena: More Actors, More Money, More Ideas for International Development Cooperation", *Journal of International Development*, C. 23, S. 5 (2011), s. 722–738.

¹⁵³ G. T. Chin ve F. Quadir, "Introduction: Rising states, rising donors and the global aid regime", *Cambridge Review of International Affairs*, C. 25, S. 4, 2012, s. 493–506, doi:10.1080/09557571.2012.744642.

ve normların Batılı donörlerden farklılaşmasının yanında politikalarının da farklılaşması, dolayısıyla alternatif finansman mekanizmaları geliştirmeleriyle ilişkilidir. Bu çerçevede bu bölümün devamında yükselen donörlerin Güney-Güney İşbirliği söylemleri, uygulama biçimleri ve sektörel odaklarının yanı sıra, gelişmekte olan kurumsal ve kolektif girişimlerine odaklanacaktır.

II. Güney-Güney İşbirliği'nin Söylemsel ve Normatif Yapısı

Yükselen güçlerin kalkınma işbirliğinin en belirleyici özelliklerinden biri, işbirliği mimarisine katılımlarını tanımlamak ve gerekçelendirmek için kullandıkları kendilerine özgü söylemler ve normatif çerçeveleridir. Birçok Batılı donör tarafından tarihsel olarak kullanılan teknokratik ve hayırsever dilin aksine yükselen donörler faaliyetlerini Güney-Güney İşbirliği'nin siyasi ve duygusal diliyle çerçevelerler.

Her ülkenin söylemleri ve faaliyetlerini çerçeveleme biçimleri özgündür, ancak ortak temalar da vardır. Örneğin; Brezilya özellikle Afrikalı kökenlerinden dolayı dayanışma ve tarihsel sorumluluğu öne çıkarırken, Güney Afrika pan-Afrikanist söylem çerçevesine de yer verir.

Bu çerçevede egemenliğe saygı ve iç işlerine karışmama, eşit ortaklık ve yatay işbirliği, karşılıklı fayda ve kazan-kazan, dayanışma ve ortak kalkınma, talep odaklılık ve yerel sahipliği, koşulsuzluk gibi ilkeler Güney-Güney İşbirliği'nin söylemsel ve normatif yapısını oluşturur.

Bu alt bölümün temel amacı, yükselen güçlerin Güney-Güney İşbirliği etrafında şekillendirdikleri söylemleri ve normatif ilkeleri salt diplomatik bir dil seçimi veya ahlaki bir duruş olarak değil; geleneksel Batı merkezli yardım mimarisinin tahakkümüne karşı örülmüş stratejik bir "karşı-güç" inşası olarak incelemektir. Batılı donörlerin hayırseverlik ve koşulluluk üzerine kurduğu hiyerarşik yardım dili, Barnett ve Duvall'ın

kavramsallaştırmasıyla alıcı devletlerin kimliklerini ve hareket alanlarını kısıtlayan bir kurumsal ve üretimsel güç aygıtıdır. Yükselen güçlerin egemenlik, eşitlik ve kazan-kazan gibi ilkeler etrafında inşa ettiği bu yeni normatif yapı ise, Batı'nın bu epistemik ve kurumsal tekeline meydan okuyan, uluslararası sistemde kalkınmanın ne anlama geldiğini ve kimin özne olduğunu yeniden tanımlayan bir karşı-üretimsel güç stratejisidir.

a. Yatay Kimlik İnşası: Eşit Ortaklık, Yatay İşbirliği ve Dayanışma

Yükselen donörler, alıcı ülkelerle olan ilişkilerinin zengin bir veren ile yoksul bir yalvaran hiyerarşisine değil; eşitlik ve karşılıklı saygıya dayandığı konusunun altını çizerler. Bu söylem ortaklığı, eşitliği ve karşılıklı faydayı vurgulamaktadır.¹⁵⁴ Sağlayıcı, bir donör veya hayırsever bir hami olarak gösterilmekten kaçınılır. Bunun yerine Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkeler kendilerini kalkınma ortakları; yardım alan ülkeleri ise ortaklar veya dostlar olarak adlandırırlar.¹⁵⁵ Bu söylem temelinde tek yönlü cömertliği çağrıştıran yardım yerine kalkınma işbirliği ve kalkınma ortaklığı tercih edilmektedir. Böylece Güney-Güney İşbirliği hiyerarşik donör-alıcı ilişkisinden ziyade eşit ortak arasında kurulan karşılık faydanın temel alındığı bir ilişki olarak sunulur.

Eşitlik normu aslında Vestfalyan sistemin temelidir. Güney-Güney İşbirliğinde ise her ne kadar iki taraf arasında maddi güç dengesizliği olsa da resmi ilişkilerdeki egemen eşitliği ve karşılıklı saygının göstergesidir. Uluslararası konferanslarda da yükselen güçler yardımın yönetiminde alıcı ülkelerin sesinin duyulmasını savunurlar.¹⁵⁶ Örneğin, Busan Ortaklığı Anlaşması'nda (2011), yükselen güçler gelişmekte olan alıcı ülkelerle

¹⁵⁴ F. Quadir, "Rising donors and the new narrative of 'South-South' cooperation: What prospects for changing the landscape of development assistance programmes?", *Third World Quarterly*, C. 34, S. 2, 2013, s. 321-338, doi:10.1080/01436597.2013.775788.

¹⁵⁵ A.g.m.

¹⁵⁶ F. Zimmermann ve K. Smith, "Policy arena: More actors, more money, more ideas for international development cooperation", *Journal of International Development*, C. 23, S. 5, 2011, s. 722-738.

birleşerek kapsayıcı ortaklık ve farklılaştırılmış sorumluluklar gibi ifadelerin metne dahil edilmesini sağlamış, donör odaklı rejime karşı çıkmışlardır. Özetle, bir norm olarak eşitlik, yükselen donörlerin ortak hükümetlerin isteklerine karşı daha saygılı ve uyumlu olmaya ve yeni sömürgecilik görünümünden kaçınmaya itmektedir.

Dayanışma söylemi de yükselen güçler tarafından sıklıkla kullanılır.¹⁵⁷ Bu norm biraz soyut olsa da temelleri güçlüdür. Gelişmekte olan ülkelerin ortak bir kimliğe ve kadere sahip olduğu, bu nedenle kalkınma zorluklarının üstesinden gelmede birbirlerine destek olmaları gerektiği fikrine dayanmaktadır. Dayanışma aynı zamanda, hiyerarşik bir himaye ilişkisinden ziyade bir yoldaşlık ima eden yatay işbirliği kavramını da besler.

Dayanışma teması; din, dil, sömürgecilik geçmişi gibi ortak tarihi ve kültürel bağlar çerçevesinde sıkça kullanılır. Örneğin Suudi Arabistan, Katar gibi Arap donörler İslami dayanışma anlayışını benimserken, Dayanışma Diplomasisi söylemini geliştiren Brezilya Portekizce konuşan Afrika ülkelerine yönelik faaliyetlerinde ortak sömürge geçmişi ve Afrika kökenli kölelerin Brezilya'ya getirilmesi gibi tarihi ve kültürel bağları öne çıkararak tarihsel borç ve sorumluluklarını vurgulamıştır. Güney Afrika da benzer şekilde, Afrikalı ülkelere yaptığı yardımı apartheid ve sömürgecilikle mücadeleye dayanan bir dayanışma olarak çerçeveler.

En kapsayıcı dayanışma söylemi Güney-Güney dayanışmasının Kuzey'den farklı bir kolektif Güney olduğu anlatısıdır. Birçok Asya-Afrika forumunda yeniden canlanan Bandung Ruhu, küresel adaletsizliklere karşı bir denge unsuru olarak Küresel Güney arasında birlik, dostluk ve işbirliği olarak ifade edilen bir dayanışma anlayışına sahiptir. Bu dayanışma anlayışı, uluslararası forumlarda birlikte hareket edilmesi, küresel

¹⁵⁷ F. Zimmermann ve K. Smith, “Policy Arena: More Actors, More Money, More Ideas for International Development Cooperation”, *Journal of International Development*, C. 23, S. 5 (2011), s. 722–738.

yönetişimde reform yapılması, Dünya Bankası-IMF'de gelişmekte olan ülkelerin sesinin daha fazla duyurulması veya temsil edilmeyen ülkelerle bir dayanışma eylemi olarak BRICS Bankası gibi alternatif forumlar oluşturulması gibi konularda etkin bir siyasete olanak tanımaktadır.

Çin, Hindistan ve Brezilya gibi yükselen güçlerin kendilerini donör yerine kalkınma ortakları, alıcıları ise dostlar olarak adlandırmaları basit bir diplomatik nezaket veya retorik değildir. Bu terminolojik tercih aksine, Batı'nın hiyerarşik kurtarıcı donör ve pasif ve muhtaç alıcı tanımlamasını yıkarak, eşitlikçi yeni bir kimlik ve meşruiyet alanı inşa eden stratejik bir karşı-üretimsel güç hamlesidir.

Bu söylemlerin kullanımı Barnett ve Duvall'ın matrisinde üretimsel güce denk gelir. Çünkü üretimsel güç; söylemler, kelimeler ve anlam sistemleri aracılığıyla aktörlerin kimliklerini (özelliklerini) ve dünyada neyin meşru olduğunu inşa etme kapasitesidir. Batı, donör-alıcı kelimelerini kullanarak hiyerarşik bir kimlik üretirken; yükselen güçler ortak ve yatay işbirliği söylemini kullanarak bu hiyerarşik kimliği parçalamakta ve eşitler arası yeni bir özellik inşa etmektedir. Bu anlamda bu söylemler Batı'nın üretimsel gücüne karşı yeni ve eşitlikçi bir kimlik inşası niteliğindedir.

b. Koşulluluğa Direniş: Egemenlik, İç İşlerine Karışmama ve Koşulsuzluk

Yükselen donörlerin söylemlerinde belki de en sık atıfta bulunulan ilke, ortak ülkelerin egemenliğine duyulan mutlak saygı ve onların iç işlerine karışmama taahhüdüdür. Bu ilke tarihsel deneyimlere dayanmaktadır; yükselen donörlerin çoğu geçmişte bizzat sömürge yönetimine veya dış müdahaleye maruz kalmış olup egemenlik meselelerine karşı hassasiyetlerini korumaktadırlar.

Bu durum aynı zamanda, Batılı donörlerin ve Bretton Woods kurumlarının yardımları alıcı ülkelerdeki ekonomik reformlara veya yönetim yeniliklerine bağladığı

1980'li ve 1990'lı yıllardaki koşulluluk uygulamalarına bir tepki niteliğindedir.¹⁵⁸ Bu nedenle yükselen güçler, müdahale etmemeyi temel bir erdem olarak savunmaktadır.

Egemenlik ile bağlantılı olarak koşulsuzluk normu temel bir yapı taşıdır. Yükselen donörler, yardımlarının genellikle herhangi bir siyasi koşula bağlı olmadığını iddia ederler. Bu, alıcı ülkenin yönetim, ekonomik yönetim veya insan hakları uygulamalarında politika değişikliklerini başlatmak için yardımı bir koz olarak kullanmadıkları anlamına gelir. Yardımlar karşılığında politika reformları veya kurumsal revizyonlar talep edilmez; bu durum, geçmişteki IMF veya birçok Batılı donör uygulamalarından açık bir kopuştur.

Örneğin yardımlar ve krediler, insan hakları normlarına, çok partili demokrasiye bağlılık, ekonomik politika reformları şartına tabi değildir; bu durum, özellikle 1990'lardan bu yana genellikle yönetim koşulluluğunu içeren birçok Batı yardım programından keskin bir fark gösterir. Yardımlar yönetim veya insan hakları kriterlerine bağlanmadığından, resmi hükümet ortak olduğu sürece demokratik veya otoriter fark etmeksizin geniş bir rejim yelpazesıyla birlikte çalışılabilir.

Yükselen donörler bağlamındaki koşulsuzluğun genellikle siyasi ve ekonomik politika koşullarına atıfta bulunduğu unutulmamalıdır. Bu, hiçbir koşulun olmadığı anlamına gelmez. Yükselen donörler genellikle projenin yürütülmesinde kendi şirketlerinin veya personelinin kullanılması gibi teknik veya uygulama koşullarına sahiptir. Bu durum, politika reformu istemekten farklı olsa da bir tür "ekonomik koşul" olarak görülebilir. Örneğin, Çin'in imtiyazlı kredileri tipik olarak finanse edilen proje için bir Çinli yüklenicinin istihdam edilmesini gerektirir; bu durum, Çin'in karşılıklı fayda

¹⁵⁸ C. Six, "The rise of postcolonial states as donors: A challenge to the development paradigm?", *Third World Quarterly*, C. 30, S. 6, 2009, s. 1103–1121, doi:10.1080/01436590903037366.

ilkesine hizmet eden ancak projenin nasıl yürütüleceğine dair bir koşul dayatan bir bağı yardım uygulamasıdır. Çin perspektifinden bakıldığında bu siyasi bir koşul değil, ticari bir düzenlemedir. Benzer şekilde, Hindistan kredileri mal ve hizmetlerin belirli bir yüzdesinin Hindistan'dan tedarik edilmesini zorunlu kılarak yardımı fiilen bağı hale getirir. Dolayısıyla, yükselen donörler koşulsuz olduklarını beyan etseler de, gerçekte bu ifade alıcıların iç politikalarında herhangi bir kısıtlama olmamasını kastetmekte; fonların tedariki veya kullanımı üzerinde hiçbir kısıtlama olmadığı anlamına gelmemektedir. Yine de alıcı hükümetler için, bağı sözleşmeleri kabul etmek ekonomik koşulluluk getirirse de, politika alanlarında kendilerine daha fazla özerklik tanındığı için daha az siyasi koşul tercih edilebilir. Buna karşılık Batı yardımı, hibelerindeki tedariki ilkesel olarak serbest bırakmış olsa da, geçmişte genellikle makroekonomik veya yönetim koşullarıyla birlikte gelmiştir. Yükselen donörler ise hükümetlere işlerini nasıl yürüteceğini söylemekten kaçınırlar, ancak uygulama düzenlemeleri yoluyla kendi ekonomik çıkarlarını sıklıkla güvence altına alırlar.

Egemenliğe saygı ve koşulsuzluk, önceki bölümlerde işlenen Batı'nın yardımlarının yapısal uyum ve yönetim reformlarına bağlamasını koşulluluğu ile çatışmaktadır. Önceki bölümlerde iyi yönetim koşulluğunu alıcı ülkelerin hareket alanını daraltan bir kurumsal güç olarak ele almıştık. Yükselen güçlerin iyi yönetim koşulluğunu gözetmeden faaliyetlerini sürdürmesi yardım rejiminde önemli bir ayrışmayı temsil etmektedir. İyi yönetim koşulluğunun gözetilmemesi Batılı aktörler tarafından mevcut kazanımlara zarar verildiği yönünde eleştirilmektedir.

Yükselen güçlerin yardımlarını siyasi koşullara bağlamamaları, alıcı devletler açısından ise hayati bir işlev görür. Bu durum, Batılı kurumların yönetim reformları dayatarak alıcı ülkelerin egemenlik seçeneklerini kısıtlayan üretimsel ve kurumsal gücüne karşı, Küresel Güney'e alternatif bir politika alanı ve özerklik açmaktadır. Bu

yönüyle egemenliğe saygı ve koşulsuzluk, Batılı donörlerin alıcı ülkelerin siyasi ve ekonomik politikalarını belirleme üzerindeki yapısal gücüne karşı önemli bir normatif ve politik hamle olarak değerlendirilmelidir.

c. Çıkarları Meşrulaştırma: Karşılıklı Fayda, Talep Odaklılık ve Yerel Sahipliği

Yükselen donör söyleminin ayırt edici özelliklerinden biri, kalkınma işbirliğinin hem alıcıya hem de sağlayıcıya somut faydalar sağlaması gerektiğidir. Karşılıklı fayda ilkesi, Güney-Güney yardımını, donöre olan faydaların küçümsendiği veya ikincil görüldüğü geleneksel özgeci yardım çerçevesinden ayırmaktadır.

Karşılıklı fayda ilkesi ile yükselen donörlerin yardım sağlama konusunda çıkarları olduğunu dürüstçe kabul edilir.¹⁵⁹ Bu yaklaşım, tarihsel olarak stratejik çıkarları olsa bile yardımseverlik ve ahlaki yükümlülüğü vurgulama eğiliminde olan Batılı donörlerin fedakar anlatılarından farklıdır.

Karşılıklı fayda, bazı yükselen donörlerin kullandığı yenilikçi finansman düzenlemelerinin de temelini oluşturmaktadır. Örneğin, alıcının altyapı kazandığı, donör ülke firmalarının sözleşmeler aldığı ve genellikle emtia ile geri ödeme yapıldığı yatırım projelerine bağlı imtiyazlı krediler gibi uygulamalar her iki tarafın ekonomik çıkarlarıyla uyumludur. Bazı yazarlar bu tür uygulamaları bağlı yardım veya neo-merkantilist olarak eleştirse de, yükselen donörler bunları kalkınma işbirliğinin tek yönlü bir hediye değil, kalkınma ve ekonomik büyüme için bir ortaklık olması gerektiği ilkesiyle tutarlı, meşru "kazan-kazan" anlaşmaları olarak savunmaktadır.¹⁶⁰

¹⁵⁹ F. Quadir, "Rising donors and the new narrative of 'South-South' cooperation: What prospects for changing the landscape of development assistance programmes?", *Third World Quarterly*, C. 34, S. 2, 2013, s. 321-338, doi:10.1080/01436597.2013.775788.

¹⁶⁰ N. Woods, "Whose aid? Whose influence? China, emerging donors and the silent revolution in development assistance", *International Affairs*, C. 84, S. 6, 2008, s. 1205-1221.

Güney-Güney İşbirliği'ndeki karşılıklı faydanın sadece ekonomik kazançla ilgili olmadığını, aynı zamanda diplomatik destek kazanmak gibi siyasi karşılıklılığa da atıfta bulunduğunu belirtmek gerekir. Donör destek sağlar ve karşılığında onun için önemli olan konularda destek bekler. Geleneksel donörler Soğuk Savaş yardımlarında olduğu gibi elbette bunu uzun zamandır uygulamaktadır, ancak bunu görünür kılmaktan ve karşılıklı fayda olarak çerçevelemekten genellikle kaçınmışlardır. Yükselen donörler ise karşılıklı çıkarı yardım modellerinin temeline dahil etme konusunda daha açıktırlar ve bunu çeşitli şekillerde ifade ederler.

Talep odaklılık ve yerel sahipliği de alıcı ülkelerin kalkınma süreçlerindeki asli rolünü tespit eden ilkeler olarak işlev görür. İşbirliği faaliyetlerin alıcı ülkelerin ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda başlatılması ve projelerin yerel sahipliği hedeflenir. Bu, Paris Deklarasyonu'nda DAC tarafından kabul edilen "ülke sahipliği" ilkesine benzese de Güney-Güney İşbirliği savunucuları geleneksel yardım sağlayıcıların bu ilkeyi çok sonradan kabul ettiğini, oysa GGİ'nin sahipliği her zaman öncelik verdiğini iddia ederler.

Yükselen donörlerin talep odaklı olarak hareket etmesi alıcı ülkelerin kendi ihtiyaçları ve kalkınma süreçleri üzerinde asli söz sahibi olmasını sağlar, bu da egemenliği ve eşitliği pekiştirir. Buna karşılık, geleneksel yardıma yönelik yaygın bir eleştiri, donörlerin genellikle kendi gündemleriyle, kendi kalkınma teorilerine ya da ticari çıkarlarına bağlı şablon projelerle gelmeleri idi.¹⁶¹ Yükselen donörler ise, alıcı ülkenin ihtiyaçlarını en iyi kendisinin bileceği anlayışını benimser.

Talep odaklı yardım aynı zamanda daha az standartlaşmış olma eğilimindedir. Yükselen donörler, her proje ortakla vaka bazında müzakere edildiği için genellikle proje

¹⁶¹ A. Alesina ve D. Dollar, "Who gives foreign aid to whom and why?", *Journal of Economic Growth*, C. 5, S. 1, 2000, s. 33–63.

tasarımı veya projelendirme koşulları için herkese uyan tek bir şablon kullanmazlar, yerel koşullar esas alınır. Bu yaklaşım, çeşitliliğe saygı duyma normlarıyla da uyumludur.

Talep odaklılık, yükselen donörlerin daha az prosedürel karar alma ve uygulama süreçleri olması ve esneklikleriyle birleşince alıcı ülkelerin ihtiyaçlarına çok hızlı bir şekilde yanıt verme imkanı sağlar. Ağır prosedürlü ve süreç odaklı geleneksel donörlerle kıyaslandığı bu durum yüksek bir cazibeye sahiptir.

Alıcının altyapı kazandığı, donör ülke firmalarının sözleşmeler aldığı ve genellikle emtia ile geri ödeme yapıldığı yatırım projelerine bağlı imtiyazlı krediler gibi uygulamalar her iki tarafın ekonomik çıkarlarıyla uyumludur. Kazan-kazan söylemi içerisinde gerçekleştirilen işbirlikleri geleneksel yardımın RKY sınırlarına sığmayan melez bir model niteliğindedir. İmtiyazlı krediler, yatırımlar ve ticaretle birlikte sağlayıcı ve yararlanıcı ülkeler arasında kurulan ekonomik ilişkiler finans ve üretim yapılarında önemli ölçüde derinleşmeye imkan sağlayabilecek düzeydedir. Özellikle Çin'in imtiyazlı kredileri, altyapı projeleri ve ticaret bağları dünyanın bir çok ülkesinde Çin'i birinci ticaret ortağı haline getirmiştir. Bu açıdan bu ilişkiler yükselen güçlerin kendi alternatif finans ve üretim yapılarını inşa etme pratiğidir.

Talep odaklılık ise Batı'nın epistemik otoritesine ve kalkınma alanındaki tekeline yönelik önemli bir karşı hamledir. Batılı yardımın tipik bir özelliği genellikle ticari çıkarlarına bağlı şablon projelerle oluşturulmasıydı. Bu durum, 'kalkınma bilgisinin en doğrusuna biz sahibiz' diyen Batı merkezli epistemik otoritenin sahaya yansımasıydı. Yükselen donörlerin alıcı ülkenin ihtiyaçlarını temel alması, bu yukarıdan aşağıya bilgi tekeline yönelik bir direniş olarak değerlendirilmelidir.

Değerlendirme: Karşı-Üretimsel Güç İnşası Olarak İşbirliği Normları

Genel olarak bakıldığında, egemenlik, eşitlik, karşılıklı fayda, dayanışma, talep odaklılık ve koşulsuzluk etrafında şekillenen bu alternatif normatif çerçeve, Güney-Güney İşbirliği'nin etik ve siyasi temelini oluşturmaktadır. Bu ilkeler, yükselen donörlerin kalkınma alanında maddi kaynakların ötesinde işbirliğinin hangi dil, ilke ve meşruiyet zemininde kurulduğunu dönüştüren söylemsel ve normatif bir çerçevedir.

Donör anlatıları arasındaki farklılıklara rağmen, yükselen güçlerin kalkınma işbirliği söylemlerinde ortak olan temel unsur, geleneksel Batı yardımıyla ister açık ister örtük biçimde olsun kurulan bilinçli bir karşıtlıktır. Geleneksel donör söylemi, tarihsel olarak kendi cömertliğini ve daha yoksul uluslara yardım etme yükümlülüğünü paternalist bir çerçevede inşa etmiştir. Bu yaklaşım, en uç biçimiyle “Beyaz Adamın Yüğü” metaforunda, daha sonraki dönemlerde ise yardımın zengin ülkelerin ahlaki bir görevi olduğu fikrinde somutlaşmıştır. Yükselen donörler ise bu anlatıyı tersine çevirerek, kendilerini ahlaki olarak üstün ya da rehber konumunda değil; benzer tarihsel deneyimleri paylaşan ve halen kalkınma sorunlarıyla yüzleşen aktörler olarak sunarlar. Ortak yoksulluk deneyimleri, sömürgecilik geçmişi veya dış müdahaleye maruz kalmış olma vurgusu, sunulan desteğin öğüt verme ya da düzeltme amacı taşımadığını; aksine anlayış ve empati temelinde şekillendiğini ima eder. Bu çerçevede ilkeler, karşılıklılık ve ortak irade üzerine kurulu bir ortaklık olarak tanımlamalarına olanak tanır. Böylece Güney-Güney İşbirliği, yalnızca alternatif bir finansman veya teknik destek modeli değil; aynı zamanda farklı bir etik ve siyasi tahayyül olarak konumlandırılır.

Bu söylemsel ve normatif çerçeve birden fazla işleve sahiptir. İlk olarak, yardım programlarının hem donör ülkelerin kendi kamuoyları nezdinde hem de ortak ülkelerde meşruiyet kazanmasını sağlar. İkinci olarak, diğer gelişmekte olan ülkelerle kültürel ve tarihsel bir bağlantı kurarak, yükselen donörlerin “bizden biri” olarak algılanmasını

kolaylaştırır. Üçüncü olarak ise, giderek kalabalıklaşan ve rekabetçi hale gelen küresel kalkınma işbirliği alanında bu aktörlerin yaklaşımını farklılaştıran bir kimlik işlevi görür.

Bu normatif çerçeve, yükselen donörlerin Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki birçok hükümet için cazip ortaklar haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Pek çok lider, Çin, Hindistan veya Brezilya gibi ülkeleri kendilerine daha saygılı davrandıkları ve iç işlerine karışmadıkları gerekçesiyle olumlu biçimde değerlendirmektedir. Bununla birlikte, bu yaklaşımın eleştiriden azade olduğu söylenemez. Bazı sivil toplum aktörleri, müdahale etmeme ilkesinin otoriter yönetimlere koşulsuz kaynak aktarımını kolaylaştırabileceği veya karşılıklı fayda söyleminin pratikte donör lehine asimetrisler üretebileceği endişesini dile getirmektedir.

Tüm bu normatif ilkeler tezin kavramsal çerçevesiyle birlikte değerlendirildiğinde; Güney-Güney İşbirliği'nin sadece Batı'ya alternatif bir fon sağlama mekanizması olmadığı açıkça görülmektedir. Aksine bu yapı, Batı'nın IMF veya DAC gibi kurumlar aracılığıyla alıcı ülkelere dayattığı kurumsal kısıtlamaları (kurumsal gücünü) esneten; donör-alıcı hiyerarşisi üzerinden kurulan söylemsel hegemonyayı (üretimsel gücünü) parçalayan ve Susan Strange'in vurguladığı makro düzeydeki finans ve üretim yapılarını Küresel Güney lehine yeniden şekillendirmeyi hedefleyen kapsamlı bir karşı-güç inşasıdır. Yükselen güçler, oluşturdukları bu yeni normatif çerçeveye uluslararası kalkınma alanında Batı'nın kurallarına uyan edilgen birer katılımcı olmaktan çıkıp, küresel güç ilişkilerini kalkınma işbirliği zemini üzerinden yeniden tanımlayan dönüştürücü aktörlere dönüşmektedir.

III. Uygulama Biçimleri ve Pratikler: Krediler, Hibeler, Teknik Yardım ve Uygulama Yaklaşımları

a. Finansal Araçlar ve Teknik İş Birliği Mekanizmaları

Yükselen donörlerin kalkınma işbirliği pratikleri, tekil bir finansman aracına dayanmaktan ziyade, finansal kaynaklar ile teknik kapasite paylaşımını birlikte kullanan çok araçlı bir yapı sergilemektedir. Bu yaklaşım, geleneksel donörlerin ağırlıklı olarak hibe temelli ve sektör bazlı müdahalelerine kıyasla, kalkınma sürecini daha bütüncül ve uygulamaya dönük bir ortaklık olarak kurgulama iddiasını yansıtmaktadır. Yükselen donörler, hibeler, imtiyazlı krediler ve kredi hatlarını teknik yardım, eğitim ve bilgi aktarımıyla tamamlayarak, maddi destek ile kurumsal ve beşeri kapasite inşasını eş zamanlı olarak hedeflemektedir.

Finansal araçlar bakımından yükselen donörler, hibeleri tamamen dışlamamakla birlikte, imtiyazlı kredilere ve kredi hatlarına görece daha fazla ağırlık vermektedir. Bu yönüyle yükselen donörler, DAC donörlerinin görece daha hibe ağırlıklı programlarından ayrışarak; kalkınma finansmanı mantığı içinde kredi temelli araçlara daha sık başvurmaktadır. İmtiyazlı krediler ve ihracat kredileri, özellikle ekonomik getirisi olan altyapı ve üretim projelerinde öne çıkarken; hibeler çoğu zaman sosyal projeler, insani yardım ve sembolik görünürlüğü yüksek kamu yatırımlarında yoğunlaşır.

Bu krediler genellikle uzun vadeli, düşük faizli ve altyapı ya da üretim kapasitesi yaratabilecek projelere yöneliktir. Çeşitli ulusal kurumlar aracılığıyla sağlanan imtiyazlı krediler ve ihracat kredileri, alıcı ülkeler ile donör ülke arasında karmaşık yatırım ve ticaret bağları kurulmasını sağlar. Bu krediler genellikle sübvansiyonlu faiz oranları ve uzun vadelerle sunulur; bu nedenle ekonomik geri dönüş üretmesi beklenen büyük ölçekli altyapı ve üretim projelerinde yoğunlaşmaktadır. Böylece kredi, kalkınma hedefi ile

finansal geri ödeme mantığını aynı pakette birleştiren bir araç işlevi görmektedir. Bu yapı, yükselen donörlerin kalkınma işbirliğini yalnızca “yardım” olarak değil, yatırım, kapasite ve sürdürülebilir finansman mantığıyla birlikte ele aldıklarını göstermektedir.

Bu kredi temelli yaklaşımın iki önemli sonucu vardır. Birincisi, geleneksel donörlerin görece geri çekildiği ekonomik altyapı alanında alıcı ülkeler için yeni bir finansman kaynağı yaratmasıdır. İkincisi ise kredilerin yaygınlaşmasının borç sürdürülebilirliği tartışmalarını gündeme taşıma potansiyelidir. Dolayısıyla yükselen donörlerin kredi kullanımı, alıcı ülkeler açısından hem altyapı açığını kapatma fırsatı hem de borç yükü riski boyutlarını taşıyan çift yönlü bir etki üretir. İmtiyazlı krediler, alıcıların sürekli olarak yüksek borç yüküyle karşı karşıya olması bakımından eleştiriler almaktadır.¹⁶² Özellikle Çin’in kredi hatları “borç tuzağı diplomasi” gibi olumsuz etiketlerle eleştirilmektedir.

İmtiyazlı krediler ve ticari kredilerin kullanıldığı kalkınma finansmanı yükselen donörlerin politika araçlarını DAC donörlerinden önemli ölçüde ayırtmaktadır. Yardım, yatırım ve ticaretin birleştirildiği bu çok araçlı yapı; yalnızca pragmatik bir finansman modeli değil, aynı zamanda DAC’ın Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) sınırlarını ve kurallarını aşan yapısal bir hamledir. DAC’ın hibeleri öncelenmesine rağmen yükselen güçler, Batı’nın tekelindeki bu kurumsal gücü baypas ederek, Küresel Güney için alternatif bir finans yapısı inşa etmektedir.

Finansal desteğin ötesinde, yükselen donörlerin kalkınma işbirliği anlayışında teknik yardım ve kapasite geliştirme merkezi bir yer tutar.¹⁶³ Farklı alanlarda

¹⁶² N. Woods, “Whose aid? Whose influence? China, emerging donors and the silent revolution in development assistance”, *International Affairs*, C. 84, S. 6, 2008, s. 1205–1221.

¹⁶³ S. Appe, “Directions in a post-aid world? South–South development cooperation and CSOs in Latin America”, *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, C. 29, S. 2, 2018, s. 308–324, doi:10.1007/S11266-017-9838-0.

burslar, eğitim, kurs, seminerler, uzman görevlendirmeleri, kurumsal eşleştirme mekanizmaları ile teknik işbirliği programları uygulanır. Bu programlar genellikle, bilgi-deneyim paylaşımı, kapasite geliştirme gibi isimlerle anılır.

Kurumsal eşleştirme (twinning) mekanizmaları da bu yaklaşımın önemli bir unsurudur. Kamu kurumları, araştırma merkezleri veya mesleki eğitim kuruluşları arasında kurulan doğrudan iş birlikleri aracılığıyla, politika uygulamaları, idari kapasite ve teknik uzmanlık karşılıklı olarak aktarılmaktadır. Bu yöntem, kalkınma işbirliğini geçici proje müdahalelerinin ötesine taşıyarak, kurumsal düzeyde sürdürülebilir ilişkiler tesis etmeyi amaçlar. Bilgi, deneyim ve politika aktarımının bu biçimi, Güney-Güney İşbirliği söyleminde sıkça vurgulanan yataylık ve eşitlik iddiasıyla da örtüşmektedir.

Bu teknik işbirliği pratikleri, yükselen donör söyleminde sıkça vurgulanan kalkınma deneyimi paylaşımı, akran öğrenmesi ve kalkınma modelliği iddiasını operasyonel hale getirir. Güney-Güney İşbirliği'nde teknik yardım, dışarıdan reçete sunan danışmanlık modelinden ziyade, benzer kalkınma sorunlarını yaşamış aktörlerin kendi deneyimlerini paylaşması şeklinde sunulur. Böylece yükselen donörler, kendi kalkınma süreçlerinde edindikleri uygulamaya dönük bilgiyi, benzer yapısal sorunlarla karşılaşan ülkelerle paylaşma iddiasında bulunurlar. Örneğin Kore Bilgi Paylaşım Programı, Kore'nin kalkınma işbirliği söylemlerinde Kore'nin kalkınma deneyimiyle de birlikte en önde gelen unsurlardan biridir.¹⁶⁴

¹⁶⁴ J. Kim ve J. Garland, "Development Cooperation and Post-Colonial Critique: An Investigation into the South Korean Model", *Third World Quarterly*, C. 40, S. 7 (2019), s. 1246–1264, <https://doi.org/10.1080/01436597.2019.1590775>; I. Watson, "Governments and NGOs in Asian overseas development assistance: Assessing South Korea's model of foreign aid", *Asian Studies Review*, C. 36, S. 1, 2012, s. 79–103, doi:10.1080/10357823.2011.652067.

Teknik işbirliği mekanizmaları yükselen donörlerin geleneksel donörlerden ayrıştığı önemli bir alandır. Benzer kalkınma süreçlerini yaşamış olan Güney ülkelerinin kalkınma bilgisi ve teknik desteği Kuzey ülkelerinin tam olarak sunamayacağı bir olanaktır. Aslında, dışarıdan reçete sunan Batılı danışmanlık modelinin reddedilmesi, geleneksel donörlerin kalkınma bilgisinin tek meşru üreticisi olma iddiasına (üretimsel gücüne ve epistemik otoritesine) yöneltilmiş doğrudan bir itirazdır. Akran öğrenmesi ve yatay deneyim paylaşımı, Susan Strange'in kavramsallaştırmasıyla Batı-merkezli bilgi yapısına karşı alternatif bir Güney epistemolojisi kurma çabası olarak görülebilir.

Teknik işbirliği ve bilgi paylaşımı alanında giderek daha görünür hale gelen bir diğer uygulama biçimi üçgen işbirliği (triangular cooperation) ve çeşitli ortak finansman düzenekleridir. Üçgen işbirliği, bir yükselen donörün teknik uzmanlığını veya bölgesel deneyimini, bir geleneksel donörün ya da çok taraflı kuruluşun finansal kapasitesi ve kurumsal altyapısıyla birleştiren bir uygulama biçimi olarak tanımlanabilir.

Üçgen işbirliği, yükselen donörler ile OECD-DAC üyesi geleneksel donörleri kalkınma yardımı faaliyetlerinde ortaklar haline getiren özgün uygulamalardır. Bu tür düzeneklerde yükselen donörler çoğu zaman teknik bilgi, saha deneyimi veya kültürel yakınlık sağlarken; geleneksel donörler finansman, izleme-değerlendirme gibi kurumsal kapasitelerini sunar. Bu iş bölümü, her iki tarafın da karşılaştırmalı üstünlüklerini kullanmasına imkan tanır.¹⁶⁵ Örneğin tarım, sağlık veya kamu yönetimi gibi alanlarda yükselen donörlerin “uyarlanabilir kalkınma deneyimi”, geleneksel donörlerin mali ve kurumsal kaynaklarıyla desteklenerek üçüncü bir ülkede uygulanabilir hale getirilir.

¹⁶⁵ S. Appe, “Directions in a post-aid world? South–South development cooperation and CSOs in Latin America”, *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, C. 29, S. 2, 2018, s. 308–324, doi:10.1007/S11266-017-9838-0.

Üçgen işbirliğinin bir diğer versiyonu ise çok taraflı kuruluşlarla yapılan eş finansman düzenekleridir. Birleşmiş Milletler ajansları, bölgesel kalkınma bankaları veya tematik fonlar, yükselen donörler için hem teknik hem de normatif bir ara yüz işlevi görebilir. Bu tür iş birliklerinde çok taraflı kuruluşlar genellikle proje uygulama kapasitesi, idari şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmalarını sağlar; yükselen donörler ise finansman veya teknik katkı sunar. Çok taraflı kurumlar aracılığıyla yürütülen projeler, yükselen donörlerin kalkınma işbirliğini yalnızca ikili dış politika aracı olarak değil küresel kalkınma çabalarına katkı olarak çerçevelemelerine ve uluslararası prestijlerini arttırmalarına imkan tanır.

Üçgen işbirliği, yükselen donörler açısından iki önemli işlev görür. Birincisi, yükselen donörlerin uluslararası kalkınma mimarisinde meşruiyetlerini güçlendirmelerine katkı sağlar; zira projeler yerleşik donörlerle birlikte yürütüldüğünde normatif eleştirilere daha az açık hale gelir. İkincisi ise kurumsal kapasite paylaşımıdır; yükselen donörler, geleneksel donörlerin uzun süredir geliştirdiği izleme, raporlama ve değerlendirme pratiklerinden dolayı olarak faydalanma imkanı bulurlar. Buna karşılık geleneksel donörler de özellikle Küresel Güney bağlamında daha kabul edilebilir bulunan Güneyli ortaklarla çalışarak sahadaki etki ve erişimlerini arttırabilirler. Diğer taraftan geleneksel donör ülkelerin uzman görevlendirmelerine göre çok daha az maliyetli olan yükselen donör uzmanları ile projelerin maliyetini düşürürler.

Üçgen İşbirliği, Busan ve sonrası kalkınma işbirliği forumlarında “farklılaştırılmış sorumluluklar” ve “tamamlayıcılık” anlayışının somut bir tezahürüdür. Geleneksel ve yükselen donörlerin sistem içi ortak uygulamaları olarak kalkınmada küresel ortaklık yapılarıdır. Bu modeller, yükselen donörlerin tamamen DAC sistemi dışında olmadığını, belirli koşullar altında geleneksel donörler ve çok taraflı kuruluşlarla işbirliğine açık olduklarını göstermektedir. Bu durum, yükselen donörlerin kalkınma işbirliği

mimarisinde seçici ve stratejik biçimde mevcut yapılarla etkileşime girdiklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu iş birlikleri, yükselen donörlerin normatif duruşlarını köklü biçimde dönüştürmekten ziyade, mevcut yaklaşımlarını tamamlayıcı ve sınırlı bir araç olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla üçgen işbirliği, yükselen donörlerin kalkınma işbirliğinde yardımcı ama ikincil bir rol oynar; ana eksen hala ikili, talep odaklı ve devlet merkezli uygulamalar etrafında şekillenmektedir. Üçgen işbirliği, Kuzey-Güney ve Güney-Güney İşbirliği arasında köprü kurmanın bir aracı olarak büyük potansiyele sahiptir, ancak küçük ölçekli girişimler ve Güneyli donörler arasında uyumlu çabaların olmaması nedeniyle etkisinin sınırlı kaldığı değerlendirilmektedir.¹⁶⁶

Genel olarak yükselen donörlerin araç seti, kredi-hibe dengesi, borç silme ve yapılandırma işlemleri ve teknik işbirliği bileşenlerinin birlikte kullanımıyla, kalkınma işbirliğini çok araçlı bir ortaklık olarak tasarlanmaktadır. İmtiyazlı krediler altyapı ve üretim kapasitesine hızla kaynak aktarırken, hibeler sosyal-insani alanlarda görünür destek sağlar; teknik işbirliği ise kurumların ve insan kaynağının kapasitesini güçlendirir. Bu bütünleşik yapı, yükselen donörlerin kalkınma işbirliğini yalnızca fon transferi değil, finansman, bilgi ve uygulama kapasitesi bileşimi ve yardım, yatırım ve ticaret bütünlüğü olarak kurguladıklarını göstermektedir.

Yardım, yatırım ve ticaretin birleştirildiği bu çok araçlı yapı; yalnızca pragmatik bir finansman modeli değil, aynı zamanda DAC'ın Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) sınırlarını reddeden yapısal bir hamledir. Yükselen güçler, Batı'nın tekelindeki bu kural koyma tekeline (kurumsal gücüne) meydan okuyarak, Küresel Güney için alternatif bir finans yapısı inşa etmektedir. Öte yandan, dışarıdan reçete sunan Batılı danışmanlık

¹⁶⁶ F. Quadir, "Rising donors and the new narrative of 'South-South' cooperation: What prospects for changing the landscape of development assistance programmes?", *Third World Quarterly*, C. 34, S. 2, 2013, s. 321–338, doi:10.1080/01436597.2013.775788.

modelinin reddedilip akran öğrenmesinin öne çıkarılması, geleneksel donörlerin kalkınma bilgisinin tek meşru üreticisi olma iddiasına yöneltilmiş doğrudan bir itirazdır. Dolayısıyla yükselen donörler; kredi, hibe, ticaret ve yatırımdan oluşan karma finans uygulamaları ile DAC çerçevesindeki Batı yardımının sınırlarını aşarak kurumsal gücün ve hakim finans yapısının altını oyduğu gibi, teknik işbirliği mekanizmaları ile de meşru kalkınma bilgisi alanında Batı'nın epistemik otoritesindeki üretimsel güce karşı bir söylem inşa etmektedir.

b. Sektörel Öncelikler: Yükselen Donör Ortaklıklarında Altyapı, Üretim Sektörleri ve Doğal Kaynaklar

Yükselen donörler yalnızca kalkınma işbirliği hakkında farklı bir söylem kurmakla kalmaz; aynı zamanda kaynaklarını geleneksel donörlerden farklı sektörlerde yoğunlaştırma eğilimi gösterirler. Literatürde öne çıkan temel ayrım, OECD-DAC donörlerinin son on yıllarda yardım portföylerini büyük ölçüde sağlık, eğitim, yönetim ve insani yardım gibi sosyal sektörlere yöneltmesine karşın, birçok yükselen donörün enerji, tarım, sanayi gibi ekonomik altyapı ve üretim sektörlerine öncelik vermesidir.¹⁶⁷ Bu farklılaşma, yükselen donörlerin kalkınmayı temel hizmetlerin finansmanı kadar, büyüme kapasitesini mümkün kılan fiziki ve üretken yatırımların inşası üzerinden düşünmeleriyle yakından ilişkilidir. Dolayısıyla yükselen donörlerin sektörel odakları, sosyal kalkınma alanlarını tamamen dışlamayan; ancak en büyük ağırlığı ekonomik büyümeye etkisi yüksek sektörler veren bir kompozisyon üretir.

Yükselen donörler için altyapı geliştirme, kalkınma işbirliğinin en sembolik ve görünür bileşenidir. Ulaşım (yol, demiryolu, liman, havaalanı), enerji (santraller, iletim hatları, petrol-gaz tesisleri), iletişim ve büyük ölçekli su ve şehircilik projeleri, bu altyapı

¹⁶⁷ C. Six, "The rise of postcolonial states as donors: A challenge to the development paradigm?", *Third World Quarterly*, C. 30, S. 6, 2009, s. 1103–1121, doi:10.1080/01436590903037366.

odağının çekirdek alanlarını oluşturur. Özellikle Çin ve Hindistan'ın finansman paketlerinde altyapının merkezi bir yer tuttuğu; bunun da imtiyazlı krediler ve yatırım bağlantılı düzeneklerle uyumlu olduğu görülür. Altyapı tercihinin bir nedeni, bu projelerin hızlı ekonomik büyüme sağlaması, ekonomik getiri üretebilme ve dolayısıyla kredi geri ödemesini kolaylaştırma kapasitesidir. Bir diğer nedeni ise altyapının kalkınmayı kamuoyuna somut çıktılarla gösterme gücüdür. Yeni bir otoyol, demiryolu veya baraj; bütçe desteği ya da teknik raporlara kıyasla daha kolay görünür, siyasi sahiplenme üretir ve donörün sahadaki varlığını sembolleştirir.

Geleneksel donörlerle karşılaştırıldığında bu vurgu daha da belirginleşir. DAC donörlerinin yardım portföyleri genellikle temel hizmetlere ve yönetişime yoğunlaşırken, altyapı finansmanı görece daha sınırlı kalmış; çoğu durumda çok taraflı kalkınma bankaları veya özel yatırımlara bırakılmıştır. Yükselen donörler ise bu boşluğu dolduran bir rol üstlenerek, alıcı ülkelerin uzun süredir dile getirdiği fiziki altyapı açığı talebine doğrudan yanıt verebilmiştir. Bu nedenle altyapı, yükselen donörlerin “tamamlayıcı” etkisinin en çok hissedildiği sektörlerden biridir.

Yükselen donörlerin sektörel profilinde altyapının hemen yanında üretim sektörleri yer alır. Özellikle enerji projeleri, hem altyapının tamamlayıcısı hem de sanayileşme ve ticaret için ön koşul niteliği taşıdığı için yaygın bir odak alanıdır.¹⁶⁸ Enerjiye erişimi artıran projeler, kalkınmanın kaldıraç alanları olarak değerlendirilir. Bu yaklaşımda temel varsayım, ekonomik büyüme ve istihdam yaratımının; enerji arzı, lojistik bağlantısallık ve üretim kapasitesiyle yakından ilişkili olduğudur. Bunun yanında enerji ve doğal kaynaklar, genellikle donör ülkenin ekonomik çıkarlarıyla

¹⁶⁸ Kim, J., Garland, J., (2019), “Development cooperation and post-colonial critique: An investigation into the South Korean model”, *Third World Quarterly*, C. 40, S. 7, s. 1246–1264, doi:10.1080/01436597.2019.1590775.

ilişkilendirilmektedir. Örneğin, Kore de yükselen bir ekonomi olarak özellikle enerji sektörüne ağırlık vererek ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmiştir.¹⁶⁹

Genellikle yükselen donör ülkelerin sektörel odakları karşılaştırmalı üstünlüklerine göre belirlenir. Örneğin Brezilya için tropikal tarım, tarımsal araştırma ve üretim teknikleri; kalkınma işbirliğinin hem teknik hem de sembolik alanlarından biri haline gelmiştir. Bu tür iş birlikleri genellikle bilgi, deneyim ve teknoloji transferi diliyle sunulur. Tarımsal verimlilik, tohum ve üretim teknikleri, kırsal kalkınma pratikleri gibi alanlarda uzmanlık paylaşımı vurgulanır. Sanayi ve üretim kapasitesi inşası ise daha çok altyapı ve enerji yatırımlarının devamı olarak, ortak ülkelerde üretim ve ticaretin genişlemesini kolaylaştıracak projelerle ilişkilendirilir. Üretim sektörleri tercihi, yükselen donörlerin kazan-kazan ve karşılıklı fayda söylemiyle de uyumludur. Enerji, tarım ve sanayi projeleri hem alıcı ülkenin üretim ve ihracat potansiyelini artırma iddiası taşır, hem de donör açısından ekonomik bağları derinleştirme, pazar erişimi veya ticari ortaklıkları genişletme imkanı yaratabilir.

Yükselen donörlerin altyapı ve üretken sektör ağırlığı, sosyal sektörlere hiç kaynak ayırmadıkları anlamına gelmez; ancak sosyal sektörlerdeki katılım biçimleri çoğu zaman geleneksel donörlerden farklılaşır. Sağlık ve eğitim gibi alanlarda, klasik DAC modelinde görülen büyük ölçekli bütçe desteği veya ulusal sistem finansmanı yerine, daha seçici ve proje veya teknik işbirliği temelli müdahaleler öne çıkar. Eğitim alanında burslar, kısa süreli kurslar ve mesleki eğitim merkezleri; sağlık alanında hastane inşası, tıbbi ekip gönderimi, ilaç tedariki veya belirli programlara dönük teknik destekler, yükselen donörlerin tipik araçlarıdır. Bu durum, sosyal sektörlerde bile bina ve tesis gibi

¹⁶⁹ M. Y. Yoon ve C. Moon, “Korean bilateral official development assistance to Africa under Korea’s Initiative for Africa’s Development”, *Journal of East Asian Studies*, C. 14, S. 2, 2014, s. 279–301

altyapı yatırımları ile eğitim ve uzman görevlendirme gibi teknik işbirliği-kapasite geliştirme bileşiminin tercih edildiğini gösterir.

Yükselen donörlerin geleneksel donörlerden en belirgin ayrıştığı sektörlerden biri, yönetim, demokratikleşme ve insan hakları gibi yumuşak alanlardır. Batılı donörlerin önemli kaynak ayırdığı kamu reformu, yargı güçlendirme, sivil toplum destekleri veya seçim programları gibi alanlar, yükselen donör portföylerinde genellikle sınırlı yer tutar. Bunun arkasında müdahale etmeme ve egemenliğe saygı normları bulunur. Bu tür programlar, alıcı ülkelerin iç siyasetine müdahale olarak algılanabileceği için tercih edilmez.

Sonuç olarak yükselen donörler, kalkınma işbirliğinde kendilerine özgü bir sektörel odaklar oluşturmuşlardır. Desteklerinin önemli bir bölümünü altyapıya, üretim sektörlerine ve kapasite inşasına yönlendirirler. Sosyal sektörlerde de yer alırlar; ancak bu katılım çoğu zaman büyük ölçekli hizmet finansmanından ziyade tesis yatırımları, teknik işbirliği ve insani müdahaleler üzerinden yürür. Bu tercihler, yükselen donörlerin kalkınma işbirliğinin sosyal sektör ağırlıklı DAC profillerinden ayrıştığını göstermektedir.

Özellikle Batılı ülkelerin uzun yıllardır terk ettiği altyapı ve üretim sektörlerindeki açığın yükselen donörler tarafından doldurulması önemli bir kırılmayı göstermektedir. Bu alanlara yönelen yükselen donörler kalkınma finansmanındaki Batı tekeline önemli bir alternatif olarak ortaya çıkmakta, kalkınma finansını rekabetçi bir hale getirmektedir. Bu üretim ve finans yapısını dönüştüren bir hamledir. Bunun yanında DAC ülkelerinin yönetim, insan hakları, sivil toplum gibi yumuşak alanlara odaklandığı, kurumsal ve üretimsel gücünü demokratik ve liberal değerlerin alıcı ülkelerde yerleşmesi amacıyla kullandığı bir dönemde yükselen donörler doğrudan enerji, altyapı, yol, köprü ve sanayiye yönelerek kalkınmacı bir itiraz sunmaktadır.

c. Proje Yönetimi ve Ekonomik Koşulluluk: Yeni Bir Yapısal Asimetri

Yükselen donörler kurumsal olarak gelişmiş olmadıklarından, geleneksel donörlerin karmaşık prosedürler, ayrıntılı sonuç çerçeveleri ve çok katmanlı izleme–değerlendirme mekanizmalarıyla karakterize edilen proje döngülerinin aksine, daha hızlı ve daha esnek bir yönetim anlayışını benimserler.¹⁷⁰ Bu yaklaşım, hem ülke sahipliği, müdahale etmeme gibi normatif söylemleriyle uyumludur hem de uygulamada alıcı hükümetler açısından cazip bulunan bir alternatif sunar.

Proje döngüsünün başlangıç noktası genellikle alıcı ülke hükümetinin talebidir. Yükselen donörler, projelerin kendi kalkınma önceliklerine dayatılmasından ziyade, ortak hükümetler tarafından iletilen ihtiyaç ve öncelik listeleri üzerinden şekillenmesini vurgularlar. Bu talepler çoğu zaman diplomatik kanallar aracılığıyla, üst düzey ziyaretler, ekonomik işbirliği toplantıları veya ikili komisyonlar kapsamında gündeme gelir. Çok taraflı koordinasyon platformlarından ziyade ikili ilişkileri esas alan bir işleyiş benimsenmesi alıcı ülke açısından tek bir muhatapla çalışmayı kolaylaştırırken, donör açısından da karar alma süreçlerini merkezileştirir ve hızlandırır. Talep odaklılık ilkesi, yalnızca projelerin hangi sektörde olacağını değil, aynı zamanda ölçeğini ve biçimini de belirler. Bu durum, yükselen donörlerin projeleri önceden tasarlanmış şablonlar yerine vaka bazında ele almasına imkan verir.

Vaka bazında yerel bağlamlara göre belirlenen proje yönetimi ve standart proje şablonlarının kullanılmaması alıcı ülkeler için olumlu bir yandır. Geleneksel donörlerin sıkça kullandığı ayrıntılı mantıksal çerçeveler, evrensel performans göstergeleri veya katı sektörel kriterler, yükselen donörlerde sınırlı ölçüde görülür. Bunun yerine her proje,

¹⁷⁰ F. Quadir, “Rising donors and the new narrative of ‘South–South’ cooperation: What prospects for changing the landscape of development assistance programmes?”, *Third World Quarterly*, C. 34, S. 2, 2013, s. 321–338, doi:10.1080/01436597.2013.775788.

yerel bağlam ve siyasi öncelikler dikkate alınarak özel olarak müzakere edilir. Bu yaklaşım, yerel koşullar ve çeşitliliğe saygı söylemiyle uyumludur. Benzer şekilde daha az bürokratik süreçler ve kısa onay zincirleri hızlı uygulamalara imkan vermektedir. Alıcı ülkeler açısından karmaşık ve uzun bürokratik süreçlere sahip geleneksel donörlere kıyasla hızlı onay ve uygulama süreçleri daha caziptir. Afrikalı ve Asyalı birçok hükümet yetkilisi, yükselen donörlerle çalışmanın “daha hızlı sonuç verdiğini” sıklıkla vurgulamaktadır.¹⁷¹

Projelerin uygulanmasında da çoğu zaman kamu kurumları, devlet işletmeleri veya donör ülkeye bağlı yükleniciler gibi donör hükümetine bağlı organlar süreçlerde merkezi rol oynar. Elçiliklerde görevli ekonomi veya kalkınma müşavirleri, projelerin ilerleyişini izler, alıcı kurumlarla günlük koordinasyonu sağlar ve merkeze raporlama yapar. Bu yapı, proje yönetimini teknik olduğu kadar diplomatik bir faaliyet haline getirir. Yerel sivil toplumun veya bağımsız aktörlerin sürece dahil edilmesi ise genellikle sınırlıdır; proje döngüsü büyük ölçüde devletler arası bir alan olarak kalır.

İzleme ve değerlendirme alanı; resmi, kamusal ve sistematik değerlendirme raporları, bağımsız etki analizleri veya ayrıntılı sonuç çerçeveleri yükselen donör pratiklerinde tarihsel olarak sınırlı yer tutmuştur. Son yıllarda bazı yükselen donörlerin bu alanda kurumsallaşma arayışına girdiği gözlemlense de genel tablo şeffaflık ve karşılaştırılabilirlik açısından eleştiriye açıktır.

Yükselen donörler, kalkınma işbirliği söylemleri koşulsuz olarak sunulsa da uygulamaya bakıldığında, yükselen donörlerin yardımlarının tamamen koşulsuz olmadığı; siyasi koşulluluk ile ticari ve uygulamaya dönük koşulluluk arasında bilinçli

¹⁷¹ C. Six, “The rise of postcolonial states as donors: A challenge to the development paradigm?”, *Third World Quarterly*, C. 30, S. 6, 2009, s. 1103–1121, doi:10.1080/01436590903037366.

bir ayırım yaptıkları görülmektedir. Yükselen donörler, rejim türü veya iç siyasi tercihler temelinde yardımları askıya almaktan kaçınırken, imtiyazlı krediler ve proje finansmanı çoğu zaman donör ülke şirketlerinin, mallarının veya hizmetlerinin kullanılmasını zorunlu kılan bağlı yardım pratikleri içermektedir.¹⁷² Bu tür bağlılıklar, yükselen donör söyleminde “koşulluluk” olarak değil, karşılıklı fayda ve uygulama gerekliliği çerçevesinde meşrulaştırılmaktadır. Ayrıca resmi belgelerde açıkça yer almamakla birlikte, dış politika uyumu ve diplomatik destek gibi örtük siyasi beklentilerin uzun vadeli ilişkiler bağlamında işlev gördüğü de gözlemlenmektedir. Örneğin Çin’in Tek Çin Politikası’na uyum, Güney Kore’nin ise Kuzey Kore ile olan ilişkileri dikkate alma gibi siyasal ve diplomatik beklentileri tarihsel olarak bu tip eğilimlerin var olduğunu göstermektedir. Bu durum, yükselen donörlerin kalkınma işbirliğinin apolitik değil; daha az kurumsallaşmış, daha az görünür ve ilişki temelli bir siyasallık taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla yükselen donörlerin sunduğu model, Batılı normatif koşulluluk anlayışına alternatif bir çerçeve sunsa da, bağlı yardım ve örtük beklentiler yoluyla asimetrik güç ilişkileri üretebilen yapısal gerilimler barındırmaktadır. Son olarak, siyasal koşulluluk olmaması dolayısıyla otoriter ve antidemokratik rejimlerin egemen olduğu ülkelere yardım sağlanmasının da yolu açıktır.

Bununla birlikte, yükselen donörlerin proje seçimi, yönetimi ve izleme süreçlerine ilişkin bu esnek ve merkezi yaklaşım, geleneksel donörler ve uluslararası kalkınma literatürü tarafından çeşitli açılardan eleştirilmektedir.¹⁷³ İlk olarak, her ne kadar yükselen donörler siyasal yönetim koşulluluğunu açık biçimde reddetseler de, projelerin sıklıkla diplomatik ilişkiler, stratejik ortaklıklar ve dış politika öncelikleriyle iç içe geçmesi, örtük

¹⁷² C. Six, “The rise of postcolonial states as donors: A challenge to the development paradigm?”, *Third World Quarterly*, C. 30, S. 6, 2009, s. 1103–1121, doi:10.1080/01436590903037366.

¹⁷³ N. Woods, “Whose aid? Whose influence? China, emerging donors and the silent revolution in development assistance”, *International Affairs*, C. 84, S. 6, 2008, s. 1205–1221.

bir siyasal koşulluluk biçiminin ortaya çıktığı yönünde tartışmalara yol açmaktadır. Bu durum, yardımın teknik ve kalkınmacı niteliğinden ziyade, stratejik ve siyasal bir araç olarak kullanılabildiğı eleştirisini beraberinde getirmektedir.

İkinci olarak, şeffaflık ve hesap verebilirlik eksikliği, yükselen donörlerin kalkınma işbirliği pratiklerine yöneltilen en yaygın eleştiriler arasında yer almaktadır. Proje bütçeleri, ihale süreçleri, uygulayıcı aktörler ve sonuçlara ilişkin kamusal verilerin sınırlı olması; bağımsız izleme ve değerlendirme mekanizmalarının zayıflığı; hem alıcı ülkelerdeki kamuoyunun hem de uluslararası toplumun projeleri denetleme kapasitesini kısıtlamaktadır. Bu durum, yolsuzluk risklerini artırdığı ve kamu kaynaklarının etkin kullanımını zorlaştırdığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Üçüncü olarak, yükselen donörlerin büyük ölçüde ikili ilişkiler üzerinden yürüttükleri proje temelli yaklaşım, yardımın parçalanması (fragmentation) sorununu derinleştirebilmektedir. Çok taraflı koordinasyon mekanizmalarına sınırlı katılım, projelerin ulusal kalkınma stratejileriyle bütüncül biçimde uyumlaştırılmasını ve donörler arası iş bölümünü zorlaştırmaktadır. Bu durum, aynı sektörde mükerrer projelerin ortaya çıkmasına, ölçek ekonomilerinin kaybedilmesine ve genel yardım etkinliğinin azalmasına yol açabilmektedir. Ayrıca standartlaştırılmış proje döngülerinin, ortak performans göstergelerinin ve karşılaştırılabilir etki ölçüm araçlarının sınırlı kullanımı, kalkınma etkilerinin ölçülmesini ve iyi uygulamaların kurumsallaştırılmasını güçleştirdiğı değerlendirilmektedir.

Son olarak, yükselen donörlerin yönetim, insan hakları ve demokratikleşme gibi alanlarda koşulluluk uygulamaktan kaçınmaları, egemenliğe saygı söylemiyle uyumlu olmakla birlikte, Batılı donörlerin uzun vadeli yapısal dönüşüm ve kurumsal reform hedeflerine zarar verdiği ileri sürülmektedir.

Bu çerçevede yükselen donörlerin proje döngüsü modeli, geleneksel donörlerin normatif ve kurumsal yaklaşımlarına kıyasla önemli bir alternatif sunmakla birlikte, şeffaflık, etkinlik, koordinasyon ve sürdürülebilirlik konularında yapısal gerilimler barındıran bir kalkınma işbirliği pratiği olarak değerlendirilebilir. Bir yandan Batı yardımının normatif ve kurumsal çerçevesi dışında faaliyet göstererek geleneksel Batı mimarisinin siyasi koşulluklarına ve kurumsal gücüne meydan okurken, diğer taraftan sahada ekonomik koşulluluk ve örtük diplomatik beklentilerle yeni yapısal güç asimetrisi inşa etmektedir. Bu durum göstermektedir ki yükselen donörler de kendi şirketleri, kredileri, malları ve teknolojilerini dayatarak yeni bir yapısal güç inşa etmektedir.

IV. Kurumlar ve Mekanizmalar: Yükselen Donör İş Birliğinde Ulusal Ajanslar ve Yeni Çok Taraflı Platformlar

Yükselen güçlerin 2000’li yıllardan itibaren hızla genişleyen kalkınma işbirliği faaliyetleri, bu faaliyetleri planlamak, finanse etmek, koordine etmek ve uygulamak üzere geliştirilen kurumsal yapılar ile birlikte düşünülmelidir. Geleneksel donörlerde görülen uzun kurumsallaşma geçmişine sahip, profesyonelleşmiş ve görece özerk yardım bürokrasilerinin aksine, yükselen donörler başlangıçta kalkınma işbirliğini çoğunlukla dışişleri bakanlıkları, ticaret bakanlıkları ve devlet bankaları üzerinden, daha dağınmık ve geçici (ad hoc) mekanizmalarla yürütmüştür.¹⁷⁴ Ancak portföyleri büyüdükçe, hem görünürlük hem koordinasyon ihtiyacı artmış; bu da ulusal ajansların kurulması, bakanlıklar arası eşgüdüm birimlerinin güçlendirilmesi ve özel fonların oluşturulması gibi kurumsal adımları tetiklemiştir.

¹⁷⁴ F. Quadir, “Rising donors and the new narrative of ‘South–South’ cooperation: What prospects for changing the landscape of development assistance programmes?”, *Third World Quarterly*, C. 34, S. 2, 2013, s. 321–338, doi:10.1080/01436597.2013.775788.

Bu dönüşümün iki eşzamanlı boyutu vardır. Birincisi, ulusal düzeyde kalkınma işbirliğini yönetmek üzere geliştirilen ulusal kurumsal mimari; ikincisi ise yükselen güçlerin küresel kalkınma finansmanı düzenini dönüştürme iddiasıyla uyumlu biçimde, yeni çok taraflı platformlar ve bankalar üzerinden kurdukları “kurum inşası” faaliyetleridir.

Bu bölümün temel amacı, yükselen güçlerin kalkınma yardımlarındaki kurumsallaşma adımlarını salt bürokratik bir gelişim süreci olarak değil; Batı'nın küresel kalkınma mimarisindeki kurumsal ve yapısal gücüne karşı örülen stratejik bir meydan okuma olarak incelemektir. Zira bir aktörün alternatif bir kalkınma söylemi (üretimsel güç) inşa etmesi veya yeni finansal kaynaklar (finans yapısı) yaratması, bu vizyonu sahada uygulayacak ve kalıcı kılacak kurumsal mekanizmalar inşa edilmediği sürece eksik kalacaktır. Dolayısıyla, yükselen güçlerin kendi ulusal yardım ajanslarını kurmaları ve yeni çok taraflı kalkınma bankalarına öncülük etmeleri; sistemin kurallarını koyma tekeli (kurumsal gücü) geleneksel Batılı kurumların elinden alma çabasının en somut operasyonel yansımasıdır.

a. Ulusal Yardım Ajansları ve Koordinasyon Organları

Yükselen donörlerin ulusal düzeydeki kurumsallaşma süreçlerinde dikkat çeken ortak eğilim, kalkınma işbirliğinin dış politika hedefleriyle yakın bağıı koruyacak biçimde tasarlanmasıdır. Bu nedenle birçok yükselen donör ülkede kalkınma işbirliği ajansları, OECD-DAC üyesi ülkelerde sıkça görülen yüksek kurumsal özerkliğe sahip yapılardan ziyade, dışişleri bakanlıkları bünyesinde veya doğrudan siyasi yürütmeye yakın konumlarda yapılandırılmıştır. Bu kurumsal tercih, kalkınma işbirliğinin bağımsız

bir politika alanı olmaktan çok, dış politika ve diplomasi araç setinin bir parçası olarak kavranmaya devam ettiğini göstermektedir.¹⁷⁵

Bununla birlikte yükselen donörlerin kurumsal mimarisi, uzun süre tek ve bütünlük bir yardım ajansı modelinden ziyade parçalı bir yapı sergilemiştir. Hibe programları, teknik işbirliği faaliyetleri ve kredi temelli finansman mekanizmaları farklı kurumlar tarafından yürütülmüş; dışişleri, maliye, ekonomi ve ticaret bakanlıklarının yanı sıra devlet bankaları ve özel fonlar kalkınma işbirliği alanında çeşitli roller üstlenmiştir.¹⁷⁶ Bu çok aktörlü yapı, esneklik ve hız sağlamakla birlikte, koordinasyon ve politika bütünlüğü açısından önemli zorluklar doğurmuştur.

Zaman içerisinde artan faaliyet hacmi ve karmaşıklık, bu dağınık yapıları daha üst düzeyde koordine etmeye yönelik kurumsallaşma girişimlerini beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede 2018 yılında Çin’de kurulan Çin Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (CIDCA), parçalı yardım mimarisini merkezileştirme ve bakanlıklar arası eşgüdümü güçlendirme ihtiyacının kurumsal bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. CIDCA, yardım politikalarının formülasyonu ve uygulamanın koordinasyonu görevlerini üstlenmek üzere, doğrudan üst yürütmeye yakın bir konumda yapılandırılmıştır. Bununla birlikte Çin’in kalkınma işbirliği alanındaki finansal hacminin büyük bölümü, CIDCA’dan ziyade Çin İhracat-İthalat Bankası (EXIM Bank) ve Çin Kalkınma Bankası (CDB) gibi politika bankaları üzerinden sağlanan imtiyazlı ve ticari krediler aracılığıyla yürütülmeye devam etmektedir. Ayrıca Güney-Güney İşbirliği Yardım Fonu ve Çin–Birleşmiş Milletler Barış

¹⁷⁵ J. Zhao ve Z. Ouyang, “The Aid Management Systems in BRICS Countries”, *New Development Assistance: Emerging Economies and the New Landscape of Development Assistance* (Ed. Y. Jing, A. Mendez ve Y. Zheng), Palgrave Macmillan, 2020.

¹⁷⁶ C. Six, “The rise of postcolonial states as donors: A challenge to the development paradigm?”, *Third World Quarterly*, C. 30, S. 6, 2009, s. 1103–1121, doi:10.1080/01436590903037366.

ve Kalkınma Fonu gibi özel fonlar, Çin'in kurumsal araç setini çeşitlendiren tamamlayıcı mekanizmalar olarak öne çıkmaktadır.

Hindistan örneğinde ise 2012 yılında Dışışleri Bakanlığı bünyesinde kurulan Kalkınma Ortaklığı İdaresi (Development Partnership Administration, DPA), hibe projelerinin izlenmesi, kapasite geliştirme programlarının yürütülmesi ve farklı işbirliği hatlarının tek çatı altında koordine edilmesi bakımından merkezi bir rol üstlenmiştir. Buna karşın kalkınma işbirliğinin finansal boyutunun temelini büyük ölçüde DPA koordinasyonunda Maliye Bakanlığı ve Hindistan EXIM Bank aracılığıyla yürütülen Kredi Hatları (Lines of Credit) mekanizması oluşturmaktadır.¹⁷⁷ Dışışleri Bakanlığı'na bağlı DPA, Hindistan'da kalkınma işbirliğinin kurumsal olarak bağımsız bir yardım alanından ziyade, dış politika öncelikleriyle iç içe geçmiş bir enstrüman olarak ele alındığını göstermektedir.

Brezilya'nın ulusal kalkınma işbirliği mimarisinde ise ana kurumsal aktör, 1987 yılında Dışışleri Bakanlığı bünyesinde kurulan Brezilya İşbirliği Ajansı (Agência Brasileira de Cooperação, ABC)'dir. ABC'nin ayırt edici özelliği, büyük ölçekli mali kaynak dağıtan bir yapıdan ziyade, uzmanlık paylaşımı, eğitim programları ve kurumlar arası eşleştirme gibi teknik işbirliği faaliyetlerini koordine eden bir merkez olarak konumlanmasıdır. Bu durum, Brezilya'nın kalkınma işbirliğinde finansmandan ziyade teknik kapasite paylaşımına dayalı bir model benimsediğini göstermektedir. Öte yandan Brezilya'nın dış ekonomik varlığının kalkınma etkisi, çoğu zaman ABC'den bağımsız olarak, Ulusal Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Bankası (BNDES) üzerinden yürütülen ihracat kredileri ve proje finansmanları aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Bu ikili yapı,

¹⁷⁷ C. Six, "The rise of postcolonial states as donors: A challenge to the development paradigm?", *Third World Quarterly*, C. 30, S. 6, 2009, s. 1103–1121, doi:10.1080/01436590903037366.

Brezilya örneğinde kalkınma işbirliğinin teknik işbirliği ile ticari ve karma finansman arasında kurumsal olarak ayrıştığını göstermektedir.

Örneklerden de anlaşılabileceği üzere yükselen donörler genel olarak parçalı kurumsal yapılar aracılığıyla kalkınma işbirliği faaliyetlerini sürdürmektedir. Yükselen donörlerin ulusal düzeydeki kurumsallaşmasının, faaliyet hacmi arttıkça koordinasyon ve merkezileşme yönünde güçlendiği; ancak bu sürecin çoğu zaman dışışleri ve diplomasi ekseninden kopmadan ilerlediği görülmektedir.¹⁷⁸ Finansman tarafında ise politika bankaları, kalkınma bankaları ve özel fonlar, kalkınma işbirliği ajanslarının koordinasyon rolünü tamamlayan ve esas mali hacmi üreten kanallar olarak öne çıkmaktadır. Bu parçalı kurumsal yapılar, yükselen donörlerin kalkınma işbirliğini hem dış politika aracı hem de ekonomik-stratejik etki alanı olarak konumlandırmaya devam ettiklerini göstermektedir. Dolayısıyla, yükselen güçlerin kalkınma yardımlarını salt bir dayanışma-hayırseverlik aracı olarak değil; doğrudan Batı'nın tekelindeki küresel finans yapısına alternatifler üreten ve kendi ulusal şirketlerine küresel pazarda alan açan stratejik bir devlet aygıtı olarak kullandıklarını değerlendirebilir.

b. Yeni Çok Taraflı Platformlar ve Güney-Güney Kurum İnşası

Yükselen güçlerin kurumsallaşma yaklaşımı ulusal yardım ajansları ve koordinasyon mekanizmalarının ötesinde yeni çok taraflı kurumların oluşturulmasında da belirgin düzeydedir. Özellikle 2010'lu yıllardan itibaren bu aktörler, küresel kalkınma finansmanı mimarisinde yalnızca katılımcı konumundan çıkarak, doğrudan kurum kurucu bir role yönelmiştir. Bu yönelim, yükselen güçlerin küresel kalkınma yönetişiminde daha görünür, etkili ve kurucu bir pozisyon elde etme arayışını

¹⁷⁸ J. Zhao ve Z. Ouyang, "The Aid Management Systems in BRICS Countries", *New Development Assistance: Emerging Economies and the New Landscape of Development Assistance* (Ed. Y. Jing, A. Mendez ve Y. Zheng), Palgrave Macmillan, 2020.

yansıtmaktadır. Kurum inşası yoluyla izlenen bu strateji, iki temel motivasyonu bir araya getirmektedir. İlk olarak, altyapı finansmanı gibi alanlarda küresel ölçekte hissedilen kaynak ve kapasite boşluğunu doldurma iddiası bu kurumsal yapı marifetiyle gerçekleştirmek amaçlanmaktadır. İkincisi ise, uluslararası kuruluşlardaki temsil ve yönetim tartışmalarında Küresel Güney lehine bir yeniden dengeleme talebidir.¹⁷⁹

Bu bağlamda yükselen güçler, bir yandan Dünya Bankası ve IMF gibi mevcut çok taraflı kurumlar içinde daha fazla temsil ve söz hakkı talep ederken, diğer yandan alternatif veya paralel platformlar oluşturarak kalkınma finansmanı mimarisini fiilen dönüştürmeye yönelmişlerdir. Bu yeni çok taraflılık hamlesi, Güney-Güney İşbirliği'nin eşitlik, talep odaklılık, müdahale etmeme ve karşılıklı fayda gibi normatif iddialarını kurumsal yapılara tercüme etme çabasını da içermektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan yeni platformlar, yalnızca finansal araçlar değil, aynı zamanda alternatif bir kalkınma yönetişimi anlayışının taşıyıcıları olarak konumlandırılmaktadır.¹⁸⁰

Yeni Kalkınma Bankaları: Alternatif Finansman Kanalı ve Kurum İnşası

Yükselen güçlerin öncülüğünde kurulan yeni kalkınma bankaları, bu kurumsal yönelimin en görünür ve sembolik örneklerini oluşturmaktadır. Bu bankalar iki düzeyde önem taşımaktadır. İlk olarak, altyapı ve kalkınma projeleri için büyük ölçekli finansman sağlayarak pratik bir ihtiyaca yanıt vermeyi hedeflemektedirler. İkinci olarak ise, Dünya Bankası ve IMF gibi Bretton Woods kurumlarında uzun süredir dile getirilen temsil adaletsizliği ve yönetim eleştirilerine karşı, Güney liderliğinde “farklı bir kurumsal tasarım” denemesi sunmaktadırlar.

¹⁷⁹ C. Six, “The rise of postcolonial states as donors: A challenge to the development paradigm?”, *Third World Quarterly*, C. 30, S. 6, 2009, s. 1103–1121, doi:10.1080/01436590903037366.

¹⁸⁰ F. Quadir, “Rising donors and the new narrative of ‘South–South’ cooperation: What prospects for changing the landscape of development assistance programmes?”, *Third World Quarterly*, C. 34, S. 2, 2013, s. 321–338, doi:10.1080/01436597.2013.775788.

Bu çerçevede BRICS Yeni Kalkınma Bankası (NDB), yükselen güçlerin çok taraflı kurum inşasının amiral gemisi niteliğindedir. NDB, BRICS ülkelerinin kendi kalkınma önceliklerine daha uygun bir finansman hattı oluşturma iddiasını kurumsal bir çerçeveye taşımaktadır.¹⁸¹ Bankanın altyapı ve sürdürülebilir kalkınmaya verdiği ağırlık, yükselen donörlerin sektörel öncelikleriyle uyumludur. Yönetişim yapısında öne çıkan “kurucu ülkeler arasında eşit temsiliyet” ilkesi ise, oy ağırlığına dayalı hiyerarşik yapılara sahip geleneksel çok taraflı kalkınma bankalarına normatif bir alternatif üretme iddiası taşımaktadır.¹⁸² Özellikle Dünya Bankası ve IMF’nin bir dolar bir oy prensibine karşı bir ülke bir oy prensibini benimseyen NDB, Güney-Güney dayanışması ve eşit ortaklık söylemini kurumsal düzeyde somutlaştırma girişimi olarak değerlendirilebilir.

Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB) ise, daha geniş ve heterojen bir üyelik profiline sahip olması nedeniyle yalnızca bir “Güney kurumu” olarak değil, küresel ölçekte altyapı finansman açığını hedefleyen yeni bir çok taraflı platform olarak öne çıkmaktadır. AIIB’nin bağlantısallık ve altyapı yatırımlarına odaklanması, yükselen güçlerin kalkınmayı öncelikle fiziki altyapı ve üretken kapasite üzerinden tanımlayan yaklaşımını çok taraflı bir çerçevede kurumsallaştırmaktadır. Bankanın ortaya çıkışı, altyapının uzun süre görece ihmal edildiği ya da piyasa mekanizmalarına bırakıldığı kalkınma finansmanı ekosisteminde yeni bir denge arayışını temsil etmektedir.¹⁸³

¹⁸¹ N. Duggan, J. C. Ladines Azalia ve M. Rewizorski, “The structural power of the BRICS (Brazil, Russia, India, China and South Africa) in multilateral development finance: A case study of the New Development Bank”, *International Political Science Review*, C. 43, S. 4, 2022.

¹⁸² Hongying Wang, “The New Development Bank and the Asian Infrastructure Investment Bank: China’s Ambiguous Approach to Global Financial Governance”, *Development and Change*, C. 50, S. 1 (2019), s. 221–244, <https://doi.org/10.1111/dech.12473>.

¹⁸³ J. Zhu, “Two Approaches to Institutionalizing the New Development Assistance: A Comparative Analysis of the Operational Institutions of NDB and AIIB”, *New Development Assistance: Emerging Economies and the New Landscape of Development Assistance* (Ed. Y. Jing, A. Mendez ve Y. Zheng), Palgrave Macmillan, 2020.

Bu yeni bankalar, Dünya Bankası ve bölgesel kalkınma bankaları gibi geleneksel kalkınma bankalarının tekeline alternatif bir altyapı odaklı kalkınma finansmanı hattı oluşturmaktadır. Bu kurumsal mimari, BRICS ülkeleri tarafından oluşturulan İhtiyat Rezervi Düzenlemesi (Contingent Reserve Arrangement, CRA) ile tamamlanmaktadır. CRA, doğrudan bir kalkınma finansmanı aracı olmamakla birlikte, kriz dönemlerinde likidite desteği sağlayarak Batı liderliğindeki finansal kurumlara olan bağımlılığı azaltmayı hedefleyen bir tür “mini-IMF” işlevi görmektedir.

Yeni çok taraflı platformların ortaya çıkışı, küresel kalkınma finansmanında rekabetçi bir çoğullaşmayı beraberinde getirmiştir. Alıcı ülkeler açısından bu çoğullaşma, finansmana erişimde seçeneklerin artması ve pazarlık gücünün yükselmesi anlamına gelmektedir. Sistem düzeyinde ise, tek bir norm setine dayalı ve Batı merkezli kalkınma finansmanı rejiminden daha parçalı, çok aktörlü bir yapıya geçiş hızlanmaktadır. Bununla birlikte, bu yeni kurumların uygulama standartları, risk yönetimi, çevresel ve sosyal güvenceler ile şeffaflık alanlarında zaman içinde artan bir “kurumsal yakınlaşma” baskısıyla karşı karşıya kaldıkları da gözlemlenmektedir.¹⁸⁴ Dolayısıyla NDB ve AIIB, bir yandan alternatif kapasite ve söylem üretirken, diğer yandan yerleşik küresel finansal normlarla etkileşim içinde şekillenmekte; bu da yükselen güçlerin kurumsal girişimlerinin hem dönüştürücü hem de sınırlayıcı dinamikler barındırdığını göstermektedir.

Ancak açık bir şekilde görülmektedir ki, bu kurum inşa süreci Batılı aktörlerin uluslararası kurumlar aracılığıyla sahip olduğu yapısal güce karşı önemli bir meydan okuma barındırmaktadır. Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlardaki kota ve oy ağırlığı

¹⁸⁴ Hongying Wang, “The New Development Bank and the Asian Infrastructure Investment Bank: China’s Ambiguous Approach to Global Financial Governance”, *Development and Change*, C. 50, S. 1 (2019), s. 221–244, <https://doi.org/10.1111/dech.12473>.

sistemi, Batı'nın karar alma mekanizmalarını domine ettiği devasa bir kurumsal güç aracıdır. NDB'nin eşit temsiliyet ilkesi ve CRA'nın kriz dönemlerinde IMF şartlıklarını baypas eden mini-IMF işlevi, doğrudan Batı'nın bu kurumsal tahakkümünü kırmaya ve Küresel Güney'in seçenekler yelpazesini genişletmeye yönelik yapısal bir hamledir.

Küresel Güney Forumları: Norm Üretimi, Söylem Birliği ve Kolektif Pazarlık

Yükselen donörlerin çok taraflı düzlemdeki kurucu rolleri, yeni kalkınma bankalarıyla sınırlı olmayıp, Güney-Güney İşbirliği (GGİ) etrafında şekillenen forumlar ve platformlar aracılığıyla norm üretimi ve söylem birliği yaratmayı da kapsamaktadır. GGİ bu bağlamda yalnızca alternatif bir yardım mekanizması değil, kalkınma işbirliğinin nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkin egemenlik, ülke sahipliği, karşılıklı fayda ve müdahale etmeme gibi ilkeleri merkeze alan normatif bir çerçeve sunmaktadır. Bu normlar, Birleşmiş Milletler platformları ve Küresel Güney forumları üzerinden tekrar edilerek güçlendirilmekte ve kolektif bir söylem alanı oluşturulmaktadır.

Bu açıdan G77+Çin, Güney-Güney İşbirliği'nin normatif zeminini koruyan ve uluslararası kalkınma müzakerelerinde Küresel Güney'in kolektif pozisyonunu güçlendiren başlıca platformlardan biridir. Benzer biçimde, Güney-Güney İşbirliği'ne ilişkin yüksek düzeyli konferanslar ve sonuç bildirgeleri, bu ilkeleri kodifiye ederek egemenliğe saygı, siyasi koşulluluğa mesafe ve eşit ortaklık vurgularını yeniden üretmektedir. Böylece yükselen donörler, ikili kalkınma pratiklerini çok taraflı düzlemde genel geçer ilkeler formuna taşıyarak meşrulaştırma imkanı bulmaktadır.

Bu forumların önemli bir işlevi de, kalkınma işbirliğinde OECD-DAC normlarının tek geçerli çerçeve olduğu varsayımına itiraz etmeleridir. Güney-Güney İşbirliği söylemi, farklılaştırılmış sorumluluklar ve çoğul kalkınma modaliteleri argümanını güçlendirerek, kredi, ticaret bağlantılı finansman ve teknik işbirliği gibi

araçların “meşru kalkınma işbirliği” kapsamında savunulmasına olanak tanımaktadır. Bu sayede yükselen donörler, DAC tanımlarına tabi olmaksızın kendi araç setlerini uluslararası alanda görünür ve kabul edilebilir kılabilmektedir. Bu açıdan bu platformlar, uluslararası kalkınma literatürünü ve dilini tekelleştiren Batı'nın üretimsel gücüne ve söylemsel hegemonyasına karşı örülmüş epistemik direniş alanlarıdır. FOCAC veya G77 gibi forumlar aracılığıyla yükselen güçler; neyin doğru ve meşru kalkınma bilgisi olduğuna dair kural koyma otoritesini DAC'ın tekelinden çıkarmaktadır.

Yeni çok taraflılığın bir diğer boyutu, yükselen donörlerin belirli bölgelerle ilişkilerini kurumsallaştırdıkları zirve süreçleri ve tematik forumlardır. Çin-Afrika İşbirliği Forumu (Forum on China–Africa Cooperation, FOCAC), Hindistan–Afrika Forum Zirveleri ve Türkiye–Afrika Ortaklık Zirveleri gibi mekanizmalar, proje duyuru alanları olmanın ötesinde; işbirliğinin sektörel, coğrafi ve finansal önceliklerinin eylem planları ve taahhüt paketleri aracılığıyla ilan edildiği kurumsal düzeneklerdir.¹⁸⁵ Bu platformlar, yardım, kredi, yatırım, eğitim ve borç yapılandırma gibi farklı araçların birlikte sunulduğu paket ortaklık mantığını yansıtmaktadır. Bu tür zirve süreçleri, yükselen donörlerin talep odaklılık söylemiyle uyumlu biçimde, ortak hükümetlerle kolektif pazarlık ve öncelik belirleme kanalları sunarken; aynı zamanda donörlerin görünürlüğünü ve diplomatik sermayesini artırmaktadır. Klasik anlamda çok taraflı kalkınma kurumları olmasalar da, düzenli toplantılar, takip mekanizmaları ve dönemsel taahhütler yoluyla kalkınma işbirliğini kurumsal bir çerçeveye oturtmaktadırlar.

Değerlendirme: Yükselen Güçlerin Karşı Kurumsal Güç İnşası

Özetle yükselen güçler, özel ulusal ajanslar kurarak ve yeni çok taraflı kurumlara öncülük ederek kalkınma işbirliği faaliyetlerini giderek daha fazla kurumsallaştırmıştır.

¹⁸⁵ C. Six, “The rise of postcolonial states as donors: A challenge to the development paradigm?”, *Third World Quarterly*, C. 30, S. 6, 2009, s. 1103–1121, doi:10.1080/01436590903037366.

Bu gelişmeler, yükselen donörlerin rollerinin geçici ve ad hoc katkı sağlayıcılardan, küresel kalkınma gündemini şekillendiren ve sistem kurucu aktörlere doğru olgunlaştığını göstermektedir. Çin'in CIDCA'sı, Hindistan'ın DPA'sı gibi kurumlar yardım programlarını profesyonelleştirme ve süreklilik kazandırma yönünde açık bir iradeyi yansıtmaktadır.

Çok taraflı düzlemde ise BRICS Yeni Kalkınma Bankası (NDB) ve Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB), yükselen ülkelerin yalnızca mevcut kurumlara eklenmekle yetinmediklerini; altyapı yatırımları ve yönetiminde daha eşit temsiliyet gibi kendi önceliklerini somutlaştıran yeni kurumlara liderlik etmeyi amaçladıklarını göstermektedir. Bu kurumsal ekosistemin çeşitlenmesi, kalkınma finansmanında rekabeti ve muhtemel işbirliğini artırmış; alıcı ülkelerin Dünya Bankası ve bölgesel kalkınma bankalarının ötesinde birden fazla kanala erişebilmesini mümkün kılmıştır.

Daha da önemlisi, söz konusu kurumlar, önceki bölümlerde tartışılan değer ve normları kurumsal tasarımlarına yansıtmaktadır. Örneğin NDB'nin eşit hisse yapısı ve üye odaklı proje yaklaşımı, eşitlik ve talep odaklılık ilkelerini somutlaştırırken; ulusal Güney-Güney İşbirliği ajansları, donör merkezli koşulluluk yerine ortak talepleri ve karşılıklı faydayı öne çıkarmaktadır.

Yeni çok taraflı platformlar tartışması, yükselen donörlerin küresel kalkınma mimarisine yaklaşımlarındaki temel ikiliği görünür kılmaktadır. Bir tarafta, temsil adaletsizliği ve siyasal koşulluluk eleştirileri üzerinden inşa edilen bir alternatiflik iddiası yer alırken; diğer tarafta küresel finansman akışlarının, kredi derecelendirme beklentilerinin, risk yönetimi standartlarının ve uluslararası meşruiyet arayışlarının dayattığı kısmi yakınlaşma dinamiği bulunmaktadır. Bu nedenle yükselen donörlerin öncülük ettiği yeni bankalar ve platformlar, çoğu durumda tam bir kopuştan ziyade, paralel kurumsallaşma ve seçici uyum mantığıyla işlemektedir.

Bu çerçevede yükselen donörlerin yeni çok taraflı platformları, küresel kalkınma işbirliği alanındaki yapısal güç üzerinde üç temel etki üretmektedir. İlk olarak, kaynak ve kanal çeşitlenmesi yoluyla alıcı ülkeler için yeni finansman imkanları ortaya çıkmakta ve mevcut kurumlara olan bağımlılık görece azalmaktadır. İkinci olarak, normatif çoğulluk güçlenmekte; kalkınma işbirliğinin tanımı, araçları ve meşruiyeti tek bir normatif rejime indirgenemez hale gelmektedir. Son olarak ise, parçalı yönetim yapısı derinleşmekte; aynı ülkede farklı standartlara, önceliklere ve uygulama pratiklerine sahip çok sayıda aktörün varlığı, koordinasyon, etkinlik ve hesap verebilirlik tartışmalarını daha karmaşık bir zemine taşımaktadır.

Tüm bu kurumsallaşma adımları tezin ana kavramsal çerçevesi ışığında değerlendirildiğinde; yükselen güçlerin başlangıçtaki dağınık yardım pratiklerini, Batı hegemonyasına karşı bilinçli ve sistematik bir karşı-güç inşasına dönüştürdükleri görülmektedir. Ulusal düzeyde dışişleri güdümlü ajanslar ve devlet bankaları aracılığıyla alternatif bir finans ve üretim yapısı inşa edilirken; çok taraflı düzeyde NDB, AIIB ve Küresel Güney forumlarıyla Batı'nın kurumsal ve üretimsel gücüne (kural ve norm koyma tekeline) doğrudan yapısal bir alternatif sunulmaktadır. Kurulan bu ikili kurumsal mimari, yükselen güçleri küresel kalkınma rejiminde yalnızca mevcut kurallara uyan edilgen aktörler (rule-takers) olmaktan çıkarıp, yeni sistemin kurallarını belirleyen (rule-makers) oyun kurucu aktörler konumuna taşımaktadır.

Sonuç olarak; ulusal ajanslardan yeni kalkınma bankalarına ve tematik forumlara uzanan bu yeni kurumsal mimari, yükselen güçlerin sadece Batı'ya alternatif fonlar sunmadığını; aksine küresel finans yapısını yeniden şekillendiren, Batı'nın kurumsal kısıtlamalarını esneten ve kalkınmanın meşru sınırlarını yeniden çizen bütüncül bir karşı-güç inşası yürüttüğünü ortaya koymaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ULUSLARARASI YARDIM MİMARİSİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Uluslararası yardım mimarisi tarihsel olarak II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan, Batı ülkelerinin üzerinde yapısal gücü sahip olduğu bir uluslararası rejim olsa da 2000’li yıllarda yükselen güçlerin de bu alana dahil olması mevcut görünümü belirgin ölçüde değiştirmiştir. DAC dışı donörler veya yükselen donörler olarak tabir edilen bu ülkelerin faaliyetlerindeki kendilerine has söylem, normatif çerçeve, uygulama biçimleri ve kurumsal yapıları geleneksel mimari ile diyalektik bir dönüşümü beraberinde getirmiştir.

Batılı yardım mimarisi; kalkınmanın epistemolojisi, kalkınma yardımlarının normatif yapısı, uygulama biçimleri ve kurumsal yapı arasında kurulan bütünsel ve karşılıklı olarak pekiştirici bir ilişki üzerinden işler. Bu unsurlar birbirinden bağımsız değil, aksine aynı bütünsel yapının farklı düzeydeki üretimsel ve kurumsal güç inşaları olarak birbirini yeniden üretir.

Öncelikle, Batılı yardım mimarisi, hegemonik bir kalkınma paradigmasının bir parçasıdır. Bu kalkınma paradigması, kalkınma bilgisi konusunda Batı’yı merkezileştiren, kalkınmanın doğrusal bir gelişim süreci şeklinde ele alındığı ve evrensel olarak sunulan tekçi bir anlayışa dayanmaktadır. Bu paradigma, kalkınmayı evrensel olarak tanımlanabilir, ölçülebilir ve teknik olarak yönetilebilir bir süreç olarak ele alır. Batı merkezli akademik üretim, uluslararası kuruluş raporları ve en iyi uygulamalar söylemi aracılığıyla üretilir. Evrensellik iddiasıyla yerel bağlamları ikincil plana itme eğilimindedir ve hangi sorunların “kalkınma sorunu” olarak tanımlanacağını sınırlarını çizer. Bu çerçevede “gelişmiş ülkeler”, “gelişmekte olan ülkelere” kalkınma reçeteleri sunmakta ve kalkınma sürecini bu doğrultuda yönlendirmektedir. Oysa söz konusu

Ülkelerin kendi kalkınma deneyimleri tarihsel olarak farklı bir bağlamda gerçekleşmiş ve söz konusu reçeteler uygulanmamıştır.

Bu kalkınma paradigması çerçevesinde hedeflenen kalkınmaya ulaşmak için izlenecek yollar Batılı yardım mimarisi içinde güçlü bir normatif yapı ile çerçevenir. İyi yönetim, demokrasi, insan hakları, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi normlar, kalkınma bilgisinin ahlaki ve siyasi çerçevesini oluşturur. Normatif yapı, yardım faaliyetlerini yalnızca teknik müdahaleler olmaktan çıkararak değer yüklü bir sürece dönüştürür. Aynı zamanda hangi politika tercihlerinin “doğru”, hangilerinin “sorunlu” olduğunu tanımlayarak yardım alan aktörler üzerinde yönlendirici ve disipline edici bir etki yaratır. Böylece kalkınma bilgisi, normlar aracılığıyla evrensel ve meşru bir nitelik kazanır.

Bu bilgi ve normlar, uygulama modaliteleri yoluyla somutlaştırılır. Uygulama modaliteleri, kalkınma bilgisini pratikte uygulanabilir hale getirirken aynı zamanda normatif beklentileri operasyonel gerekliliklere dönüştürür. Yardım alan ülkelerden belirli reformları hayata geçirmeleri, raporlama ve izleme standartlarına uymaları ya da belirlenen göstergeler üzerinden performans sergilemeleri beklenir. Bu süreç, kalkınmanın siyasal boyutlarını görünmez kılarak onu teknik bir yönetim meselesi gibi sunar.

Son olarak Batılı yardım mimarisi, bu üç boyutu taşıyan ve sürdüren bir kurumsal yapı üzerine kuruludur. Çok taraflı kuruluşlar, ulusal donör ajansları, kalkınma bankaları ve uluslararası sivil toplum örgütleri arasında görece istikrarlı bir iş bölümü ve koordinasyon mevcuttur. Bu kurumlar, kalkınma bilgisinin üretildiğı, normların tanımlandığı ve uygulama modalitelerinin standartlaştırıldığı başlıca alanlardır. Kurumsal yapı, yardım mimarisine süreklilik kazandırır ve belirli kalkınma anlayışının küresel ölçekte yeniden üretilmesini sağlar.

Bu dört unsur arasındaki ilişki çok boyutludur. Kalkınma paradigması, “doğru” kalkınma anlayışını tanımlar ve normatif yapıya yön verir; yardım mimarisi normatif yapı çerçevesinde bu anlayışı kurumsal ve mali araçlarla uygulamalara döker ve yeni bilgi üretim süreçlerinde yer alır; normlar ise hem paradigmayı hem de mimariyi meşrulaştırır. Bu ilişkisel yapı içinde Batılı yardım mimarisi, yalnızca yardım dağıtan bir mekanizma değil, kalkınmanın nasıl düşünülmesi ve uygulanması gerektiğini belirleyen bütüncül bir düzen olarak işlev görür. Bu nedenle Batılı yardım mimarisi, bilgi, norm, pratik ve kurumların iç içe geçtiği yapısal bir güç alanı olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede yükselen güçlerin yardım mimarisinde yarattıkları dönüşüm de çok boyutludur.

I. Epistemolojik Boyut

Uzun bir dönem boyunca kalkınma bilgisi, büyük ölçüde Batı’nın entelektüel, kurumsal ve normatif hegemonyası altında şekillenmiş bir alan olmuştur. Kalkınma, evrensel geçerliliğe sahip olduğu varsayılan tekil bir anlayış çerçevesinde tanımlanmış; bu anlayış doğrusal gelişme, serbest piyasa ilkeleri, liberal demokrasi ve iyi yönetim gibi varsayımlar üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda kalkınmaya ilişkin politika reçeteleri, Batılı akademik çevreler, uluslararası finans kuruluşları ve donör kurumlar tarafından üretilmiş; gelişmekte olan ülkelere büyük ölçüde tek sesli ve standartlaştırılmış çözümler sunulmuştur. Bu hegemonik kalkınma anlayışı, özellikle Bretton Woods kurumları, OECD-DAC sistemi ve Washington Uzlaşısı etrafında kurumsallaşmış bir bilgi rejimine dayanmaktaydı.

Zamanla bu Batı merkezli kalkınma bilgisine yönelik eleştiriler artmış ve alternatif kalkınma anlayışları görünürlük kazanmaya başlamıştır. Bu alternatifler büyük ölçüde Batı dışı ülkelere, özellikle de kendi kalkınma süreçlerini Batı’nın önerdiği politika reçetelerini birebir uygulamadan gerçekleştirmiş olan yükselen güçlerden gelmiştir. Çin, Güney Kore, Brezilya veya Hindistan gibi ülkeler, farklı tarihsel, siyasal

ve toplumsal bağlamlarda kalkınmalarını sürdürmüş; bu nedenle Batı'nın evrensel olarak sunduğu reçetelere kıyasla, deneyimle sınanmış ve somut sonuçlar üretmiş kalkınma modelleri sunabilmişlerdir. Bugünün gelişmekte olan ülkeleri açısından bu Güney ülkelerinin kalkınma deneyimleri, hem fiilen uygulanmış olmaları nedeniyle daha gerçekçi, hem de Batılı ülkelerin kendi kalkınma süreçlerinde dahi çoğu zaman takip etmedikleri politikaları dayatmalarına kıyasla daha inandırıcı bir referans noktası oluşturmaktadır.

Bu çerçevede Batılı kalkınma paradigmasına karşı, Çin modeli, Güney Kore'nin kalkınmacı devlet deneyimi, Brezilya'nın tarımsal dönüşüm politikaları ya da Hindistan'ın bilgi teknolojileri sektöründeki yükselişi gibi farklı kalkınma modelleri ve sektörel deneyimler öne çıkmaktadır. Bu çeşitlilik, Güney-Güney İşbirliği'nin en güçlü yönlerinden birini oluşturmaktadır. Zira bu işbirliği yalnızca alternatif kalkınma modelleri sunmakla kalmamakta; aynı zamanda bu modellerin ardındaki deneyimlerin doğrudan aktarılmasını mümkün kılmaktadır. Böylece kalkınma bilgisi, soyut ve normatif reçetelerden ziyade, bağlama duyarlı ve deneyime dayalı bir öğrenme süreci olarak yeniden tanımlanmaktadır.

Bu epistemolojik çoğullaşmanın doğrudan sonuçlarından biri, demokrasi, insan hakları ve neoliberal reformların kalkınma için zorunlu olduğu yönündeki Batılı anlatının ciddi biçimde sorgulanmasıdır. Yükselen donörlerin deneyimleri, otoriter yönetim biçimleri, korumacı politikalar veya devlet kapitalizmi gibi Batı tarafından uzun süre kalkınmaya aykırı görülen unsurların varlığında da yüksek büyüme oranlarının ve yoksulluğun azaltılmasının mümkün olabildiğini göstermiştir. Bu durum, liberal uluslararası düzenin kalkınmaya ilişkin normatif iddialarının altını önemli ölçüde oymuş ve kalkınma ile siyasal rejim arasındaki ilişkiye dair daha esnek ve çoğulcu yorumların önünü açmıştır.

Bu epistemolojik dönüşümün kalkınma yardımları alanındaki en belirgin yansıması, yardım etkinliği anlayışından kalkınma etkinliği anlayışına geçiştir.¹⁸⁶ Uzun süre boyunca kalkınma yardımı, söylemsel düzeyde ticaret ve yatırımdan ayrıştırılmış, adeta kutsallaştırılmış ve ekonomik ya da jeopolitik çıkarlardan arındırılmış bir faaliyet alanı olarak sunulmuştur. Bu ayrım, OECD-DAC sistemi içerisinde sıkı biçimde tanımlanmış Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) kategorisi aracılığıyla kurumsallaştırılmıştır. Ancak yükselen donörlerin pratikleri, kalkınmanın yalnızca yardımla sağlanamayacağını; ticaret, yatırım ve üretken sektörlerin kalkınmanın vazgeçilmez unsurları olduğunu açık biçimde ortaya koymuştur.

Bu anlayış, uluslararası kalkınma tartışmalarında giderek daha fazla kabul görmüş ve çeşitli çok taraflı platformlarda kalkınma etkinliği kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Kalkınma etkinliği, yalnızca yardım akışlarının miktarını değil, kalkınmaya katkı sağlayan tüm resmi ve özel finansal akımları, politika uyumunu ve ortaklık ilişkilerinin niteliğini kapsayan daha geniş bir çerçeveyi ifade etmektedir. Bu doğrultuda, yardımın tek başına değil; yatırım, ticaret ve yerel kapasite geliştirme ile birlikte ele alınması gerektiği yönünde daha kapsayıcı bir anlayış gelişmiştir.

Bu epistemolojik genişlemenin kurumsal bir yansıması olarak Toplam Resmi Sürdürülebilir Kalkınma Desteği (TOSSD) çerçevesi geliştirilmiştir. TOSSD, kalkınmaya katkı sağlayan yalnızca geleneksel yardım akımlarını değil, aynı zamanda kalkınma bankalarının kredilerini, özel sektör yatırımlarını ve karma finansman araçlarını da görünür kılmayı amaçlamaktadır.¹⁸⁷ Bu yaklaşım, kalkınma finansmanına ilişkin

¹⁸⁶ Devex, From Aid Effectiveness to Development Effectiveness, Devex News, 29 Kasım 2011, erişim tarihi 10 Ocak 2026, <https://www.devex.com/news/from-aid-effectiveness-to-development-effectiveness-76786>.

¹⁸⁷ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Total Official Support for Sustainable Development (TOSSD) – Information Flyer, Financing for Development Forum, 2018, erişim tarihi 10 Ocak 2026, <https://www.un.org/esa/ffd/ffdforum/wp-content/uploads/sites/3/2018/04/TOSSD-flyer.pdf>.

anlayışın köklü biçimde değiştiğini; kalkınmanın artık tek bir araç ya da aktör üzerinden değil, çok paydaşlı ve çok araçlı bir ekosistem içinde ele alındığını göstermektedir.

Sonuç olarak yükselen donörlerin kalkınma işbirliği alanına girişi, kalkınma bilgisinin epistemolojik temellerini dönüştürmüş; tek sesli ve Batı merkezli bir bilgi rejiminden, daha çoğulcu, rekabetçi ve deneyime dayalı bir kalkınma anlayışına geçişi hızlandırmıştır. Bu dönüşüm, yalnızca kalkınma modellerinin çeşitlenmesiyle sınırlı kalmamış; kalkınmanın nasıl ölçüldüğü, hangi araçlarla finanse edildiği ve hangi aktörlerin kalkınmanın parçası olarak tanındığına dair köklü bir yeniden düşünme sürecini de beraberinde getirmiştir.

II. Normatif ve Söylemsel Boyut

Önceki bölümlerde de değinildiği üzere, geleneksel Batılı yardım mimarisi kalkınma yardımlarını tarihsel borç, insanlık ve ahlaki sorumluluk söylemi üzerinden meşrulaştırmıştır. Bu söylem, özellikle sömürgecilik sonrası dönemde, kalkınma yardımlarını Batı'nın geçmişteki sömürgeci pratiklerinin telafisi ve küresel eşitsizliklerin giderilmesine yönelik özgeci bir araç olarak sunmuştur. Bununla birlikte, kalkınma yardımlarının ardında jeopolitik, ekonomik ve stratejik çıkarların her zaman var olduğu da yaygın biçimde kabul edilmektedir. Nitekim eleştirel literatürde, sömürgecilik sonrasında yardım ilişkilerinin yeni sömürgeciliğin daha inceltilmiş bir aracı olarak kurgulandığına dair güçlü bir tartışma mevcuttur.

Bu tarihsel bagajın bir sonucu olarak kalkınma yardımları, uzun süre diğer politika alanlarından bilinçli biçimde ayrıştırılmış, ticaret ve yatırım gibi çıkarla daha açık biçimde ilişkilendirilen alanlardan izole edilmiştir. Yardımın bu şekilde ayrık ve ahlaki olarak üstün bir alan olarak kurgulanması, Batılı donörlerin çıkarlarını görünmez kılarken, donör-alıcı ilişkilerinin hiyerarşik ve paternalist bir çerçevede sürdürülmesini

de kolaylaştırmıştır. Bu anlayışta donör, bilgiye ve doğru kalkınma yoluna sahip olan aktör; alıcı ise yönlendirilmesi ve dönüştürülmesi gereken pasif bir özne olarak konumlandırılmıştır.

Geleneksel Batılı donörlerin yardım politikaları, temelde iki tür norm seti etrafında şekillenmiştir. Bunlardan ilki, insan hakları, demokrasi, neoliberal ekonomik politikalar ve kurumlar gibi demokratik yönetim normlarıdır. İkincisi ise yardımların nasıl planlanacağı, uygulanacağı ve değerlendirileceğine ilişkin operasyonel normlardır. Bu normlar, Batı perspektifindeki kalkınma anlayışının doğrudan bir yansımasıdır. Bu anlayış, kalkınmanın tek bir doğru yolu olduğu ve bu yolun evrensel olarak geçerli olduğu varsayımına dayanmakta; Batılı kalkınma doktrinini küresel düzeyde müesses nizamın normatif çerçevesi haline getirmektedir.

Bu normatif yapı, donör ile alıcı arasındaki dikey hiyerarşinin en görünür göstergelerinden biridir. Yardım alabilmek için aranan demokrasi, insan hakları ve neoliberal yönetim kriterleri, çoğu zaman teknik gereklilikler olmaktan ziyade bir tür ödül ve disiplin mekanizması olarak işlemiştir. Batılı yardım paradigmasında bu koşulluluk, iyi yönetişimin kalkınmanın ön koşulu olduğu varsayımıyla meşrulaştırılırken; eleştirel yaklaşımlar tarafından Küresel Kuzey'in çıkarları doğrultusunda alıcı ülkelerin iç işlerine müdahale edilmesi olarak da değerlendirilmiştir.

Bu yerleşik normatif ve söylemsel çerçeveye karşılık, yükselen donörler kalkınma işbirliği alanına kendi söylemleri ve ilkeleriyle girmiştir. Batılı yardım mimarisinin hiyerarşik ve paternalist donör–alıcı ilişkisi yerine, eşitlik, ortaklık ve karşılıklı fayda temelli bir söylem benimsenmiştir. Yükselen donörler, kendilerinin de Küresel Güney'e ait olduklarını ve benzer siyasal, ekonomik ve kalkınma süreçlerinden geçtiklerini vurgulayarak, yardım ilişkisini dikey bir ilişki olmaktan ziyade yatay bir dayanışma pratiği olarak çerçevelemişlerdir. Siyasal koşulluluk ve iç işlerine karışmama

ilkesi, bu yaklaşımın merkezinde yer almış; özellikle eski sömürge ülkeleri olmaları nedeniyle egemenlik konusundaki hassasiyetleri söylemsel olarak güçlü biçimde vurgulanmıştır.

Bu normatif meydan okumanın en dikkat çekici sonuçlarından biri, geleneksel donörlerin söylemlerinde gözlemlenen dönüşümdür. Son yıllarda Batılı donörler, açık biçimde ortaklık, karşılıklılık ve karşılıklı çıkar kavramlarını benimsemeye başlamıştır. Daha önce özgeci ve insani söylemin arkasına gizlenen çıkarlar, artık kalkınma ortaklığı söylemi içerisinde meşru ve açık biçimde ifade edilmektedir. Ticaret ve yatırım bağlantıları yoluyla kalkınmanın desteklenmesi fikri, bu dönüşümün temel unsurlarından biridir. Örneğin Birleşik Krallık, kendisini yalnızca bir donör olarak değil, aynı zamanda bir kalkınma ve küresel ticaret ortağı olarak tanımlamaktadır.¹⁸⁸ Bu söylemsel dönüşüm, önceki bölümde ele alınan kalkınma etkinliği anlayışıyla doğrudan bağlantılıdır.

Geleneksel donörlerin kalkınma yardımlarını çıkarlar ile açık bir şekilde ilişkilendirmeleri, daha öncesinde iç kamuoyuna yönelik meşruiyet için nadiren kullanılıyor olsa da bugün daha açık ve meşru bir şekilde ifade edilmektedir. Bu yükselen donörlerin karşılıklı fayda ve ortak kalkınma anlayışının kazandırdığı en önemli söylemsel yeniliktir. Ticaretin küresel rekabette en önemli unsurlardan biri olduğu günümüzde kalkınma işbirliği ile ekonomik çıkarlar arasında kurulan bu yeni çerçeveleme oldukça işlevseldir.

Yükselen donörlerin normatif çerçeve üzerindeki etkilerinden biri de ülke sahipliği (ownership) ilkesinin güçlenmesidir. Yararlanıcı ülkelerin kendi kalkınma

¹⁸⁸ Foreign, Commonwealth & Development Office, The UK Government's Strategy for International Development, London, HM Government, Mayıs 2022; Foreign, Commonwealth & Development Office, International Development in a Contested World: Ending Extreme Poverty and Tackling Climate Change, London, HM Government, 2023.

önceliklerini belirlemesi ve süreç üzerinde daha fazla söz sahibi olması gerektiği yönündeki vurgu, alıcının pasif bir konumda olduğu klasik yardım anlayışından önemli bir kopuşu temsil etmektedir. Bu ilkenin normatif çerçeveye yerleşmesinde yükselen donörlerin ısrarcı tutumunun belirleyici olduğu söylenebilir.

Buna karşın yönetim koşulluluğunun tamamen ortadan kalkması beklenmemekle birlikte, uygulamada zayıflama ihtimali oldukça yüksektir. Kalkınma finansmanı sağlayıcıları arasında rekabetçi bir mimarinin ortaya çıkması, alıcı ülkelerin Batılı donörleri tek seçenek olarak görmemesine yol açmıştır. Ayrıca günümüzde artan jeopolitik rekabet ortamı, normların uygulanma biçimini de dönüştürmektedir. Geçmişte de jeopolitik nedenlerle normların seçici biçimde uygulandığı bilinirken, güncel küresel siyasette siyasal koşulluluğun demokrasi ve insan hakları temelinden ziyade, askeri ittifaklar ve siyasi hizalanma ekseninde şekillenmesi daha olası görünmektedir. Son olarak, yükselen donörlerin yardım mimarisi içerisindeki bazı operasyonel normları da seçici biçimde benimsediği görülmektedir.

III. Politika Boyutu

Geleneksel Batılı donörler, özellikle Soğuk Savaş sonrasında ve insan güvenliği perspektifinin yükselişiyle birlikte, kalkınma yardımlarını büyük ölçüde temel ihtiyaçlara ve sosyal sektörlere yönlendirmiştir. Eğitim, sağlık ve yoksullukla mücadele gibi alanlar, kalkınma yardımlarının merkezinde yer almış; bu sektörler, kalkınmanın hem ahlaki hem de siyasal olarak meşru başlangıç noktaları olarak görülmüştür. Bu yaklaşım, kalkınmayı bireylerin refahını ve güvenliğini önceleyen bir süreç olarak tanımlayan Batılı kalkınma anlayışıyla uyumludur. Bu dönemde yardım faaliyetleri ağırlıklı olarak hibe kanalları üzerinden yürütülmüş; kalkınma mimarisi içerisinde krediler kullanılsa dahi, yüksek hibe unsuru içeren imtiyazlı finansman araçları teşvik edilmiştir.

Buna karşılık yükselen donörlerin kalkınma işbirliği pratikleri, belirgin biçimde altyapı ve üretim sektörlerine odaklanmaktadır. Ulaştırma, enerji, sanayi ve tarım gibi alanlar, bu aktörler tarafından ekonomik dönüşümün ve sürdürülebilir büyümenin temel taşı olarak görülmektedir. Bu sektörlerdeki faaliyetler ise büyük ölçüde imtiyazlı krediler aracılığıyla finanse edilmektedir. Altyapı ve üretim sektörleri, sosyal sektörlere kıyasla daha görünür ve kısa-orta vadede ölçülebilir çıktılar ürettiği için, birçok alıcı ülke açısından daha cazip bulunmaktadır. Bu yatırımlar, somut fiziksel çıktılar ve hızlı ekonomik büyüme beklentisi sunduğu ölçüde, kalkınma ortakları tarafından tercih edilmektedir.

Yükselen donörlerin altyapı ve üretim sektörlerine yönelimi, aynı zamanda yardım, ticaret ve yatırımın iç içe geçtiği bir kalkınma anlayışıyla yakından bağlantılıdır. Bu yatırımların geri ödemelerinde emtia ve doğal kaynakların kullanılması yaygın bir uygulama olarak öne çıkmaktadır. Yükselen donörler, bu tür düzenlemeleri taraflar arasında artan ticaret hacmi ve kaynak akışı üzerinden karşılıklı çıkar çerçevesinde meşrulaştırmakta; altyapı projelerini hem kalkınmayı destekleyen hem de ortakların ekonomik çıkarlarına hizmet eden araçlar olarak sunmaktadır. Bu yaklaşım, önceki bölümde ele alınan ortaklık ve karşılıklılık söylemiyle uyumludur.

Bununla birlikte yükselen donörlerin kredi ağırlıklı politikaları, özellikle borç sürdürülebilirliği açısından yoğun eleştirilere konu olmaktadır. Bu eleştiriler karşısında yükselen donörlerin, kredi, yatırım ve ticarete dayalı kalkınma anlayışları içerisinde hibe kullanımına sınırlı da olsa daha fazla yer vermeye başladıkları gözlemlenmektedir. Oransal olarak küçük kalan bu hibeler, sembolik ve görünürlük açısından önem taşımaktadır. Özellikle sosyal ve idari altyapı alanlarında gerçekleştirilen hibeler aracılığıyla parlamento binaları, stadyumlar, hastaneler ve kamu yapıları inşa edilmekte;

bu projeler hem yerel düzeyde görünürlük sağlamakta hem de kalkınma işbirliğinin “insani” boyutunun tamamen terk edilmediğini göstermektedir.

Yükselen donörlerin artan etkinliği, başta Çin’in Kuşak ve Yol Girişimi olmak üzere, ticaret yolları, altyapı yatırımları ve doğal kaynaklar etrafında şekillenen yeni bir rekabet alanı yaratmıştır. Bu rekabetçi ortam, geleneksel donörlerin politika uygulamalarında da belirgin bir dönüşümü tetiklemiştir. Uzun süre görece ihmal edilen altyapı ve üretim sektörlerine, Batılı donörler tarafından hızlı bir geri dönüş gözlemlenmektedir. Bu çerçevede hem yeni kurumlar oluşturulmakta hem de mevcut kalkınma finansmanı kurumları reforme edilmektedir.

Geleneksel donörler, altyapı finansmanı, ticaret ve yatırımı artırmaya yönelik olarak kredi ve fon araçlarına yeniden yönelmekte; ticari kredi kanalları ile imtiyazlı kredi mekanizmalarını kalkınma ortaklığı söylemi içine yerleştirmektedir. Bu dönüşüm, yardım etkinliği anlayışından kalkınma etkinliği anlayışına geçişin uygulamadaki en somut yansımalarından biridir. Kamu-özel ortaklıkları, karma finansman araçları ve yardım-yatırım-ticaret bileşimleri giderek daha fazla benimsenmekte; şirketler ve sivil toplum kuruluşları kalkınma finansmanının aktif aktörleri haline gelmektedir. Kurumsal yapılar da büyük ölçüde bu çok aktörlü ve çok araçlı finansman anlayışını koordine edecek şekilde yeniden düzenlenmektedir.

Bu çerçevede ABD ve Avrupa Birliği’nin bu sektörlerle odaklanan kurumsal yapı ve fonları tekrar aktif hale geldi. AB’nin “Küresel Geçit” girişimi (Global Gateway) 2021’de açıklandı ve küresel altyapı için 2027 yılına kadar 300 milyar Euro fon sağlamayı hedeflemektedir.¹⁸⁹ Benzer şekilde G7, 2021’de “Daha İyi Bir Dünyayı Yeniden İnşa Et”

¹⁸⁹ European Investment Bank, European Investment Bank Home Page, erişim tarihi 10 Ocak 2026, <https://www.eib.org/en/index>.

(Build Back Better World, B3W) ortaklığını duyurdu ve bu daha sonra Küresel Altyapı ve Yatırım Ortaklığı'na (Partnership for Global Infrastructure and Investment, PGII) dönüştü.¹⁹⁰ Bu girişimler Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'ne doğrudan bir yanıt olarak yorumlanmaktadır.

Uygulamada koşulluluk meselesi ise daha karmaşık bir tablo sunmaktadır. Özellikle ekonomik koşulluluk, DAC paradigması içerisinde normatif olarak istenmeyen bir uygulama olarak görülmeye devam etmektedir. Bununla birlikte yükselen donörlerin pratiklerinin meşrulaştırıcı etkisiyle, bağlı yardımların gelecekte artış göstermesi ihtimali gündeme gelmektedir. Henüz bu yönde net ve sistematik bir eğilim gözlemlenmemekle birlikte, rekabetçi kalkınma ortamı bu tür uygulamaların daha kabul edilebilir hale gelmesine zemin hazırlamaktadır.

Yükselen donörlerin, geleneksel yardım mimarisine ait bazı uygulamaları da seçici biçimde benimsediği görülmektedir. İzleme ve değerlendirme mekanizmaları, raporlama pratikleri, kısmi veri paylaşımı ve politika belgeleri oluşturma gibi uygulamalar giderek daha fazla kullanılmakta; ancak bu uygulamalar genellikle bağlayıcı taahhütler altına girmeden ve esnek biçimde hayata geçirilmektedir. Bu durum, yükselen donörlerin mevcut mimariyi bütünüyle reddetmek yerine, işlevsel gördükleri unsurları pragmatik biçimde içselleştirdiklerini göstermektedir.

Ayrıca yükselen donörler, uluslararası kurumlara ve çok taraflı fonlara katılımlarını artırmakta; küresel kamu malları, çevresel sürdürülebilirlik ve iklim finansmanı gibi tematik alanlarda daha görünür hale gelmektedir. Bu eğilim, yükselen

¹⁹⁰ The White House, FACT SHEET: President Biden and G7 Leaders Launch Build Back Better World (B3W) Partnership, briefing room statements and releases, erişim tarihi 10 Ocak 2026, <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/statements-releases/2021/06/12/fact-sheet-president-biden-and-g7-leaders-launch-build-back-better-world-b3w-partnership/>.

donörlerin kalkınma işbirliği mimarisi içerisindeki rollerinin yalnızca ikili ilişkilerle sınırlı kalmadığını, çok taraflı düzeyde de genişlediğini göstermektedir.

Son olarak, uygulama düzeyinde geleneksel ve yükselen donörleri bir araya getiren üçgen işbirliği mekanizmaları giderek daha belirgin ve yaygın bir modalite haline gelmektedir. Üçgen ortaklıklar, yükselen donörlerin mevcut kalkınma mimarisini tamamlayıcı rolünün ve farklılaştırılmış sorumluluklar anlayışının doğrudan bir yansımasıdır. Bu mekanizmalar, rekabet ile işbirliğinin iç içe geçtiği yeni bir kalkınma işbirliği pratiğinin oluştuğunu göstermektedir.

Özetle, politika ve uygulama düzeyinde hem geleneksel hem de yükselen donörler uyum sağlamaktadır. Geleneksel donörler odaklarını altyapıyı içerecek şekilde genişleterek, finansmanı harmanlayarak, katı koşullulukları gevşeterek ve yardım süreçlerini hızlandırarak uygulamalarını dönüştürürken; yükselen donörler ise şeffaflığı kademeli olarak artırarak, avantajlı olduğunda koordinasyona girerek ve sürdürülebilirlik ile etki meselelerine dikkat ederek geleneksel mimariyle kısmi bir uyumlaşma göstermektedir.

IV. Kurumsal Boyut

Önceki bölümlerde değinildiği üzere, uluslararası yardım mimarisinin kurumsal yapısı tarihsel olarak iki boyutlu bir çerçeveye dayanmaktaydı. Bu yapı, bir yandan Birleşmiş Milletler sistemi, uluslararası finans kuruluşları ve OECD-DAC gibi çok taraflı kurumları, diğer yandan ise Batılı donör ülkelerin ulusal kalkınma ajanslarını içeren bir kurumsal mimari etrafında şekillenmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde büyük ölçüde yerleşik hale gelen bu mimari, kalkınma yardımlarının normlarını, araçlarını ve uygulama biçimlerini uzun süre belirlemiştir.

Yükselen donörlerin kalkınma işbirliği alanına artan katılımı, bu kurumsal mimaride çok boyutlu bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm, dört temel düzeyde ele alınabilir.

İlk olarak, yükselen donörler kalkınma işbirliği faaliyetlerine başladıkları dönemde, genellikle sınırlı kurumsal ve yasal çerçevelere sahipti. Bu ülkelerin kalkınma işbirliği pratikleri büyük ölçüde ad hoc düzenlemelere, proje bazlı anlaşmalara ve esnek ikili ilişkilere dayanıyordu. Ancak zaman içerisinde bu durum önemli ölçüde değişmiştir. Yükselen donörler, artan faaliyet hacmi ve uluslararası görünürlükle birlikte, kalkınma işbirliğini daha sistematik hale getirmek amacıyla ulusal yasal çerçeveler, resmi strateji belgeleri ve kurumsal koordinasyon mekanizmaları geliştirmeye başlamıştır. Böylece kalkınma işbirliği, geçici ve esnek bir dış politika aracı olmaktan çıkarak, daha kalıcı bir politika alanı haline gelmiştir.

İkinci olarak, yükselen donörlerin artan etkinliği mevcut uluslararası kurumlar içerisinde yeni alanların açılmasına yol açmıştır. Var olan kurumların kapsamaları genişlemiş, yükselen donörlerin taleplerini ve önceliklerini yansıtan yeni gündem maddeleri ortaya çıkmıştır. Özellikle Birleşmiş Milletler sistemi içerisinde Güney-Güney İşbirliği, üçgen işbirliği, deneyim paylaşımı ve kapasite geliştirme gibi alanlar daha görünür ve kurumsallaşmış başlıklar haline gelmiştir. Bu süreçte G77 ve Birleşmiş Milletler Kalkınma İş Birliği Forumu (UN DCF) gibi yeni forumlar oluşturulmuş, mevcut platformların söylem ve faaliyet alanları genişletilmiştir.

Bunun yanında bu bağlamdaki en önemli gelişmelerden biri geleneksel ve yükselen donörleri ortak bir kurumsal çerçevede bir nebze de olsa birleştiren Etkin

Kalkınma İşbirliği İçin Küresel Ortaklık (GPEDC) girişimidir.¹⁹¹ 2011'deki Busan Yüksek Düzeyli Forumu'ndan sonra yükselen donörlerin faaliyetlerinin mevcut mimariyi tamamlayıcı niteliği olduğu yaklaşımı benimsenerek küresel ortaklık anlayışı hakim oldu. Etkin Kalkınma İşbirliği İçin Küresel Ortaklık (GPEDC), yükselen güçlerin kalkınma işbirliği yönetişimine entegre edilerek rekabeti yönetme ve kapsama stratejilerinin önemli bir sonucudur.

Üçüncü olarak, yükselen donörler tarafından yeni uluslararası ve bölgesel kurumlar oluşturulmuştur. Bu çerçevede kalkınma bankaları, özel fonlar ve Güney-Güney İşbirliği'ni teşvik etmeyi amaçlayan çok sayıda yeni kurumsal yapı ortaya çıkmıştır. Örneğin, yükselen ekonomilerin öncülüğünde kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası ve Yeni Kalkınma Bankası, mevcut kalkınma finansmanı mimarisine alternatif ya da tamamlayıcı araçlar olarak konumlandırılmıştır. Buna ek olarak, çeşitli Güney-Güney forumları ve işbirliği platformları aracılığıyla kalkınma deneyimlerinin paylaşılması ve ortak projelerin geliştirilmesi kurumsal bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Bu yeni kurumlar, Batılı kurumların normatif ve operasyonel hakimiyetini doğrudan kırmaktan ziyade, kalkınma mimarisini daha çoğulcu ve rekabetçi hale getirmiştir.

Son olarak, yükselen donörlerin yarattığı bu yeni bağlam, geleneksel donörlerin kendi ulusal kurumsal mekanizmalarını da uyarlamalarını zorunlu kılmıştır. Batılı donörler, kalkınma işbirliği alanında artan rekabet ve değişen öncelikler karşısında, kredi ve finansman mekanizmalarını yeniden yapılandırmış; fonlar, ihracat kredi bankaları (eximbanklar), altyapı ve üretken sektörlerle yönelik programlar oluşturmuştur. Bu uyarlama sürecinde hibe temelli klasik yardım ajanslarının yanı sıra, kalkınma finansmanı kurumları ve kamu-özel ortaklıklarını yöneten yapılar güç kazanmıştır. Örneğin ABD'nin

¹⁹¹ Global Partnership for Effective Development Co-operation, Global Partnership for Effective Development Co-operation Home Page, erişim tarihi 10 Ocak 2026, <https://www.effectivecooperation.org/>.

2019 yılında kurduğu U.S. International Development Finance Corporation (DFC), geleneksel hibe temelli kalkınma yardımı anlayışından piyasa temelli kalkınma finansmanına geçişin kurumsal bir yansıması olarak değerdendirilebilir. DFC, özel sektör yatırımlarını teşvik etmeyi merkeze alan kredi, garanti, siyasi risk sigortası ve özsermaye yatırımı gibi araçlar aracılığıyla kalkınmayı desteklemeyi amaçlamaktadır.¹⁹² Böylece geleneksel donörlerin kurumsal mimarisi de, yardım etkinliği odaklı dar bir çerçeveden çıkarak, kalkınma etkinliğini önceleyen daha karmaşık ve çok araçlı bir yapıya evrilmiştir.

Kurumsal düzeydeki bu dört boyutlu dönüşüm birlikte ele alındığında, kalkınma işbirliği alanındaki kurumsal yapının artık sabit ve tek merkezli bir mimari olmaktan çıktığı görölmektedir. Yükselen donörlerin katkıları, mevcut kurumların genişlemesi, yeni kurumların ortaya çıkması ve geleneksel donörlerin uyarlama çabaları, kalkınma işbirliğini çok katmanlı, rekabetçi ve melez bir kurumsal mimari haline getirmiştir. Bu durum, kalkınma yardımlarının geleceğinin tek bir kurumsal merkezden değil, farklı aktörler ve kurumlar arasındaki etkileşimlerden şekilleneceğine işaret etmektedir.

Dönüşümün Değerdendirmesi

Bu bölüm, uluslararası yardım mimarisinin dönüşümünü Batı merkezli yerleşik düzen ile yükselen donörlerin pratikleri arasındaki etkileşim üzerinden çok katmanlı bir çerçevede ele almıştır. Batılı yardım mimarisinin kalkınma epistemolojisi, normatif yapı, uygulama modaliteleri ve kurumsal düzen arasında kurduğu bütünsel ve kendini yeniden üreten ilişki ağı, yardımın yalnızca mali bir aktarım mekanizması olmadığını; kalkınmanın nasıl tanımlanacağı, ölçüleceğı ve uygulanacağına dair küresel ölçekte

¹⁹² U.S. International Development Finance Corporation, About Us, erişim tarihi 10 Ocak 2026, <https://www.dfc.gov/who-we-are/about-us>.

belirleyici bir güç alanı oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bu yönüyle Batılı yardım mimarisi, teknik ve apolitik bir araçtan ziyade, bilgi, norm ve kurumlar aracılığıyla işleyen yapısal bir düzen olarak değerlendirilmiştir.

2000’li yıllarla birlikte yükselen donörlerin kalkınma işbirliği alanına artan katılımı, bu yerleşik mimarinin her bir boyutunda önemli kırılmalar yaratmıştır. Yükselen güçlerin kendi tarihsel ve bağlamsal kalkınma deneyimlerine dayanan pratikleri, Batı merkezli ve tekçi kalkınma epistemolojisini sorgulanabilir hale getirmiş; kalkınma bilgisinin daha çoğulcu, deneyime dayalı ve bağlama duyarlı biçimde yeniden düşünülmesine katkı sağlamıştır. Bu epistemolojik dönüşüm, kalkınma yardımlarının ticaret ve yatırımdan yalıtılmış bir faaliyet alanı olarak ele alınmasını da geçersiz kılmış; yardım etkinliği anlayışından kalkınma etkinliği anlayışına doğru genişleyen bir perspektifin önünü açmıştır.

Normatif ve söylemsel düzeyde ise yükselen donörlerin eşitlik, ortaklık, karşılıklı fayda ve iç işlerine karışmama vurgusu, Batılı yardım mimarisinin hiyerarşik ve paternalist donör–alıcı ilişkilerini doğrudan hedef almıştır. Bu meydan okuma, yalnızca alternatif bir söylem üretmekle sınırlı kalmamış; geleneksel donörlerin de kendi söylemlerini uyarlamalarına ve çıkar–kalkınma ilişkisini daha açık biçimde ifade etmelerine yol açmıştır. Bununla birlikte normatif koşulluluğun tamamen ortadan kalktığını söylemek güçtür. Aksine, artan jeopolitik rekabet ortamında koşulluluğun biçim değiştirdiği, daha seçici ve siyasi hizalanma temelli bir karakter kazanabileceği görülmektedir.

Politika ve uygulama düzeyinde altyapı ve üretim sektörlerine yönelim, kredi ağırlıklı finansman araçları, karma finansman mekanizmaları ve üçgen işbirliği gibi yeni modaliteler, kalkınma işbirliğinin araç setini önemli ölçüde genişletmiştir. Bu süreç, geleneksel ve yükselen donörler arasında belirli alanlarda yakınsama yaratırken, sektör

öncelikleri, aktör tercihleri ve uygulama biçimleri gibi başlıklarda farklılıkların devam ettiğini de göstermektedir. Ancak oluşan rekabetçi ortamda geleneksel güçlerin kendi politikalarını revize ettiği açık bir şekilde görülmektedir. Geleneksel güçlerin, tekrar altyapı ve üretim odaklı kalkınma işbirliğine yönelmeleri ve yardım dışı finansman mekanizmaları oluşturmaları önemli bir politika değişikliğidir.

Kurumsal düzeyde ise uluslararası yardım mimarisinin artık tek merkezli ve durağan bir yapı olmaktan çıktığı açıktır. Yükselen donörlerin mevcut kurumlar içindeki görünürlüğünün artması, yeni kalkınma finansmanı kurumlarının ortaya çıkması ve geleneksel donörlerin ulusal kurumsal yapılarında gerçekleştirdiği uyarlamalar, kalkınma işbirliğini çok katmanlı, melez ve rekabetçi bir kurumsal mimariye dönüştürmüştür. Bu yeni mimari, ne Batılı yardım düzeninin tamamen çözülmesine ne de yükselen donörlerin alternatif bir hegemonya kurmasına işaret etmektedir. Aksine, farklı aktörlerin norm, araç ve kurumlar üzerinden sürekli müzakere halinde olduğu dinamik bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir.

Sonuç olarak, uluslararası yardım mimarisindeki dönüşümün basit bir güç kayması ya da aktör değişimi olarak değil; bilgi, norm, politika ve kurumların karşılıklı etkileşimiyle şekillenen yapısal bir yeniden yapılanma süreci olarak anlaşılması gerektiğini görülmektedir. Bu dönüşümün nihai yönü henüz netleşmemiş olmakla birlikte, kalkınma işbirliğinin geleceğinin tekil bir kalkınma anlayışı ya da kurumsal merkez etrafında değil, çoğulcu ve rekabetçi bir düzen içinde şekilleneceği açıktır.

SONUÇ

Bu çalışma, uluslararası yardım ve kalkınma işbirliği mimarisinde epistemolojik, normatif, politika ve kurumsal düzeylerde yaşanan dönüşümün, küresel siyasette süregiden güç mücadelesinin en somut ve görünür yansımalarından biri olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde hakim olan tek kutuplu ve Batı merkezli uluslararası düzenin normatif, epistemik ve kurumsal tekeli; yükselen güçlerin ekonomik kapasitelerini artırmaları, dış politika ve finansal araçlarını çeşitlendirmeleri ve alternatif söylemler, anlatılar, siyasal ve ekonomik modeller sunmalarıyla birlikte giderek daha fazla zorlanmaktadır. Bu bağlamda kalkınma yardımları alanı da Batılı donör ülkelerin yapısal gücünün aşınması ve yükselen aktörlerin karşı-yapısal güç inşası hamleleriyle stratejik bir mücadele sahasına dönüşmektedir. Oluşan resim, kalkınma yardımları alanındaki bu rekabetin, yükselen güçler bağlamında uluslararası düzenin geleceği ve "Batı-sonrası" (post-Western) bir uluslararası ilişkiler dünyası tartışmalarının doğrudan bir uzantısı olduğunu göstermektedir.

Yükselen güçlerin küresel siyaset ve ekonomide ana akım aktörler haline gelmeleri, dahası Çin'in bir süper güce dönüşerek ABD hegemonyasına karşı en kapsamlı ve en önemli meydan okuyucu olarak ortaya çıkması, uluslararası düzenin geleceğine dair tartışmaları hızlandırmıştır. Küresel sistemdeki güç dağılımının bu dönüşümü, uluslararası düzen ve Batı-sonrası dünya tartışmalarını teorik olmaktan çıkarıp ampirik bir gerçekliğe dönüştürmüştür. Batı-sonrası kavramı halen çok geniş ve muğlak olsa da genel olarak; küresel güç, kültürel nüfuz ve entelektüel düşüncede Batılı ülkelerin tekel olmaya devam edemeyeceği, diğer devlet ve toplumların bu alanlarda etkilerini arttırarak daha çoğulcu ve çok merkezli bir görünüm oluşacağı anlayışıdır. Bu noktada, gücün topyekun el değiştirmesi gibi bir güç geçişinden ziyade, Batı'nın bu alanlardaki tekelinin sona ereceği, yani gücünün diğer aktörler karşısında görece olarak azalacağının altını

izmek gereklidir. Bu bağlamdaki tartişmaların en ayırt edici özelliği ise mücadelenin sadece maddi kapasitelerle sınırlı kalmayıp; kurumlar, değerler, normlar, epistemoloji, ideoloji, tarih anlatısı, güvenlik mimarisi, uluslararası rejimler, uluslararası finansal sistem, teknoloji, üretim ve ulaştırma altyapıları gibi sistemik unsurlar ekseninde yürütülmesidir.

Özellikle Çin, son yıllarda çok geniş bir medeniyet, güvenlik ve küresel düzen söylemiyle ortaya çıkararak en önemli Batı dışı seslerden biri haline gelmiştir. Bu söylem erevesi genel olarak egemenlik, kültürel görelilik (relativizm) ile çok kutupluluk ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda mevcut uluslararası kuruluşlar, bloklaşmalar, güvenlik anlayışı, ekonomi doktrinleri ve evrensel olarak sunulan insan hakları, liberal demokrasi gibi değerler tartışmaya açılmaktadır. Bunun bir uzantısı olan Pekin Uzlaşısı ise; gelişmekte olan ülkelere Batı paradigmasının dışında alternatif bir ekonomik ve siyasal model olarak sunulmaktadır. Kalkınma yardımı mimarisindeki kurumsal, söylemsel ve uygulama farklılaşmaları da tam olarak bu makro sistemik görünümün ayrılmaz bir parçasıdır.

Yükselen güçlerin kalkınma işbirliği faaliyetleri de bu çerçevede, salt istatistiksel bir kaynak akışının ötesinde bir öneme sahiptir. Kalkınma yardımları, yalnızca dayanışma, yoksulluğın azaltılması veya kapasite geliştirme hedefleri doğrultusunda değil; aynı zamanda ticaretin genişletilmesi, doğal kaynaklara erişimin sağlanması, jeostratejik ve askeri nüfuz alanlarının güçlendirilmesi, küresel ölçekte diplomatik destek ve kolektif eylem kapasitesinin artırılması amacıyla da kullanılmaktadır. Bu yönüyle yardım ve işbirliği faaliyetleri, Batı merkezli güç yoğunluğuna karşı direnişin bir aracı olarak meşrulaştırıcı bir şekilde ervelenebildiği gibi, yeni bağımlılık ilişkilerinin ve g asimetrilerinin yeniden üretilmesine de zemin hazırlayabilmektedir.

Yükselen güçler, kalkınma yardımları alanında tarihsel olarak nispeten homojen politikalar takip eden ve tek sesli bir blok oluşturan Batılı aktörlerden tamamen ayrılmaktadır. Geleneksel donörlerin OECD-DAC merkezli yardım mimarisi, yardım faaliyetlerinin ayrıntılı olarak çerçevelendiği, doğru kalkınma bilgisinin, iyi politikaların ve öncelikli sektörlerin belirlendiği bir paradigmayı yansıtmaktadır. Bu yeni aktörler ise, gerek geliştirdikleri Güney-Güney İşbirliği söylemleriyle gerekse uygulamaya koydukları esnek ve koşulsuz finansman politikalarıyla tamamen "paradigma dışı" hareket etmektedir. Geleneksel Batılı donörlerin iyi yönetim, insan hakları ve demokratikleşme gibi siyasi şartlılık mekanizmalarına karşılık; yükselen güçlerin egemenliğe saygı ve iç işlerine karışmama ilkelerini öne çıkarması Batılı aktörlerin tartışılmaz konumda olan normatif üstünlüğüne zarar vermektedir. Dahası, hakim kalkınma ve yardım paradigmasıyla çelişen kalkınma modelleriyle ve yeni oluşturdukları kurumlarla, DAC donörlerinin uzun süredir ihmal ettiği üretim sektörleri ve altyapı gibi alanlara yönelik imtiyazlı krediler ve ekonomik büyümeye doğrudan etki edecek ticaret ve yatırım mekanizmaları aracılığıyla yararlanıcı ülkeler nezdinde cazip işbirliği olanakları sunmaktadır. Bu durum önceden tekel durumda olan Batılı kalkınma işbirliği mimarisinin kurumsal üstünlüğünü ve meşruiyetini zayıflatmaktadır.

Bu doğrultuda sistemde, hegemonik güçler ile meydan okuyanlar arasında *kapsama* ve *dışlama* stratejilerinin eş zamanlı olarak yürütüldüğü görülmektedir. Buna paralel olarak bu durum kalkınma yardımları literatüründe, yükselen güçlerin rollerinin mevcut sisteme bir *tamamlayıcılık* mı sunduğu yoksa yıkıcı bir *rekabet* mi doğurduğu tartışmasını tetiklemiştir. Bir taraftan yükselen güçlerin uluslararası forumlar ve kurumlara kısmi katılımı yoluyla mevcut paradigma içerisine dahil olmasını sağlayacak kapsama stratejileri izlenmektedir. Bu çerçevede yükselen güçlerin kendi kalkınma deneyimleri ve teknik işbirliği kabiliyetleri dolayısıyla "*farklılaştırılmış sorumluluklar*" anlayışı çerçevesinde mevcut mimaride *tamamlayıcı* bir rolünün olduğu

vurgulanmaktadır. Bu kapsama stratejisinin amacı, yükselen güçlerin hakim paradigmaya dahil edilmesi yoluyla hem kontrol altına alınması, hem de mevcut sistemin meşruiyetinin devam etmesini sağlamaktır. Diğer taraftan dışlama ve itibarsızlaştırma stratejisi izlenmektedir. Bu çerçevede özellikle Çin'in faaliyetlerini küresel kamuoyunda itibarsızlaştırmak amacıyla yoğun bir propaganda yürütülmektedir. Bu doğrultuda Çin'in Kuşak ve Yol İnisiyatifi başta olmak üzere Küresel Güney'deki varlığı; "*haydut yardım*" (rogue aid), "*borç tuzağı diplomasisi*" (debt-trap diplomacy) ve "*yeni-emperyalizm*" (neo-imperialism) gibi olumsuz ve damgalayıcı etiketlerle kavramsallaştırılmaktadır.

Sonuç olarak tüm bunlar; kalkınma yardımlarının teknik veya insani bir dayanışma mekanizması olmanın çok ötesinde, küresel güç dağılımındaki kaymaların, normatif çatışmaların ve Batı-sonrası yeni bir uluslararası düzen inşasının en dinamik ve belirleyici cephelerinden biri olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede uluslararası yardım ve kalkınma işbirliği alanı, küresel düzeyde yaşanan çok boyutlu rekabetin en belirgin kesişim noktalarından biri haline gelmiştir. Kalkınma işbirliği faaliyetleri, Strange'in kavramsallaştırmasındaki ilişkisel ve yapısal güç unsurlarını beraber barındırarak; finans, bilgi, üretim ve güvenlik yapılarında belirleyici bir roldedir. Bu çerçevede yükselen güçlerin kalkınma yardımı alanındaki faaliyetleri, OECD-DAC eksenli geleneksel yardım mimarisinin tekeline, normatif üstünlüğünü ve meşruiyetini zayıflatmaktadır.

Epistemolojik, normatif-söylemsel, kurumsal ve politika boyutlarında yaşanan dönüşümler, kalkınma işbirliği alanında Batılı ülkelerin sahip olduğu yapısal güç ve meşruiyetin, Çin başta olmak üzere yükselen güçlerden gelen bir karşı-yapısal güç inşası ile aşıldığını göstermektedir. Yükselen güçlerin politikaları, normları, söylemleri ve kurumları; kalkınma alanında oyunun kurallarını belirleme kapasitelerini giderek arttırmaktadır. Buna ek olarak, geleneksel Batılı güçlerin de kendi politika araçlarını, söylemlerini ve kurumsal yapılarını yaşadıkları meşruiyet krizi ve değişen rekabet

ortamında yeniden yapılandırmak zorunda kalmaları, yaşanan dönüşümün ciddiyetini ve kalıcılığını teyit etmektedir. Tüm bu gelişmeler, yalnızca yardım ve kalkınma işbirliği alanında değil, küresel siyasetin bütününde güç, çıkar ve düzen üzerine süregelen mücadelenin derinliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda diğer birçok alanda olduğu gibi yardım ve kalkınma alanında da yaşanan köklü dönüşümler göstermektedir ki, var olan düzen çeşitli açılardan zorlanmaktadır. Antonio Gramsci'nin ifadesiyle, “Eski dünya ölmekte, yenisi ise doğmak için çabalamaktadır.”

KAYNAKÇA

- Acharya, Amitav, (2014a), *The End of American World Order*, Cambridge: Polity Press.
- Acharya, Amitav, (2014b), “Global International Relations (IR) and Regional Worlds: A New Agenda for International Studies”, *International Studies Quarterly*, C. 58, S. 4, s. 647-659.
- Alesina, Alberto ve Dollar, David, (2000), “Who gives foreign aid to whom and why?”, *Journal of Economic Growth*, C. 5, S. 1, s. 33–63.
- Anderson, Edward, (2012), “Aid fragmentation and donor transaction costs”, *Economics Letters*, C. 117, s. 799–802.
- Appe, Susan, (2018), “Directions in a post-aid world? South–South development cooperation and CSOs in Latin America”, *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, C. 29, S. 2, s. 308–324.
- Barnett, Michael ve Duvall, Raymond, (2005), “Power in Global Governance”, Michael Barnett ve Raymond Duvall (ed.) içinde, *Power in Global Governance*, New York: Cambridge University Press, s. 1–32.
- Becker, Bastian, (2020), “Colonial legacies in international aid: Policy priorities and actor constellations”, Carina Schmitt (ed.) içinde, *From colonialism to international aid: Global dynamics of social policy*, Cham: Palgrave Macmillan, s. 161–185.
- Berthélemy, Jean-Claude, (2006), “Aid allocation: Comparing donors’ behaviours”, *Swedish Economic Policy Review*, C. 13, S. 2, s. 75–109.
- Berthélemy, Jean-Claude ve Tichit, Ariane, (2004), “Bilateral donors’ aid allocation decisions—A three-dimensional panel analysis”, *International Review of Economics and Finance*, C. 13, S. 3, s. 253–274.
- Bickenbach, Frank, Mbelu, Akwasi ve Nunnenkamp, Peter, (2019), “Is foreign aid concentrated increasingly on needy and deserving recipient countries? An analysis of Theil indices, 1995–2015”, *World Development*, C. 115, s. 1–16.
- Bilgin, Pinar, (2008), “Thinking past 'Western' IR?”, *Third World Quarterly*, C. 29, S. 1, s. 5-23.
- Blackwill, Robert D. ve Harris, Jennifer M., (2016), *War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft*, Cambridge (MA): The Belknap Press of Harvard University Press.

- Bozdağlıoğlu, Yücel ve Özen, Çınar, (2004), “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 1, S. 4, s. 59-79.
- Bunskoek, Raoul ve Shih, Chih-yu, (2021), “‘Community of Common Destiny’ as Post-Western Regionalism: Rethinking China’s Belt and Road Initiative from a Confucian Perspective”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 18, S. 70, s. 85-101.
- Burnside, Craig ve Dollar, David, (2000), “Aid, policies, and growth”, *American Economic Review*, C. 90, S. 4, s. 847–868.
- Cardwell, Ryan ve Ghazalian, Pascal L., (2018), “The effects of aid agency independence on bilateral aid allocation decisions”, *World Development*.
- Chong, Alberto ve Gradstein, Mark, (2008), “What determines foreign aid? The donors’ perspective”, *Journal of Development Economics*, C. 87, S. 1, s. 1–13.
- Dabla-Norris, Era, Minoiu, Camelia ve Zanna, Luis-Felipe, (2015), “Business cycle fluctuations, large macroeconomic shocks, and development aid”, *World Development*, C. 69, s. 44–61.
- Degnbol-Martinussen, John ve Engberg-Pedersen, Poul, (2005), *Aid: Understanding international development cooperation*, Zed Books.
- Devex, (2011), “From Aid Effectiveness to Development Effectiveness”, *Devex News*, 29 Kasım 2011, <https://www.devex.com/news/from-aid-effectiveness-to-development-effectiveness-76786>.
- Dreher, Axel ve Fuchs, Andreas, (2015), “Rogue Aid? An Empirical Analysis of China’s Aid Allocation”, *The Canadian Journal of Economics / Revue Canadienne d’Economie*, C. 48, S. 3, s. 988–1023.
- Dreher, Axel, Lang, Valentin ve Reinsberg, Bernhard, (2024), “Aid effectiveness and donor motives”, *World Development*, C. 176.
- Duggan, Niall, Ladines Azalia, Juan Carlos ve Rewizorski, Marek, (2021), “Introduction: ‘The BRICS, Global Governance, and Challenges for South–South Cooperation in a Post-Western World’”, *International Political Science Review*, C. 43, S. 4.
- Duggan, Niall, Ladines Azalia, Juan Carlos ve Rewizorski, Marek, (2022), “The structural power of the BRICS (Brazil, Russia, India, China and South Africa) in multilateral development finance: A case study of the New Development Bank”, *International Political Science Review*, C. 43, S. 4.
- European Investment Bank, (2026), “*European Investment Bank Home Page*”, <https://www.eib.org/en/index>.

- Evans, Graham ve Newnham, Jeffrey, (2007), *Uluslararası ilişkiler sözlüğü*, (Çev. H. A. Utku), İstanbul: GÖKKUBBE.
- Farrell, Henry ve Newman, Abraham L., (2019), “Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion”, *International Security*, C. 44, S. 1, s. 42–79.
- Flockhart, Trine, (2016), “The coming multi-order world”, *Contemporary Security Policy*, C. 37, S. 1, s. 3-30.
- Foreign, Commonwealth & Development Office, (2022), *The UK Government’s Strategy for International Development*, London: HM Government.
- Foreign, Commonwealth & Development Office, (2023), *International Development in a Contested World: Ending Extreme Poverty and Tackling Climate Change*, London: HM Government.
- Francisco, Paulo, Moreira, Sofia B. ve Caiado, Jorge, (2021), “Identifying differences and similarities between donors regarding the long-term allocation of official development assistance”, *Development Studies Research*, C. 8, S. 1, s. 181–198.
- Frot, Emmanuel ve Santiso, Javier, (2011), “Herding in aid allocation”, *Kyklos*, C. 64, S. 1, s. 54–74.
- Fuchs, Andreas, Dreher, Axel ve Nunnenkamp, Peter, (2014), “Determinants of donor generosity: A survey of the aid budget literature”, *World Development*, C. 56, s. 172–199.
- Global Partnership for Effective Development Co-operation, (2026), “Global Partnership for Effective Development Co-operation Home Page”, <https://www.effectivecooperation.org/>.
- Guillaumont, Patrick, McGillivray, Mark ve Wagner, Laurent, (2015), “Performance assessment, vulnerability, human capital, and the allocation of aid among developing countries”, *World Development*.
- Guzzini, Stefano, (1993), “Structural Power: The Limits of Neorealist Power Analysis”, *International Organization*, C. 47, S. 3.
- Harrigan, Jane ve Wang, Chengang, (2011), “A new approach to the allocation of aid among developing countries: Is the USA different from the rest?”, *World Development*, C. 39, S. 8, s. 1281–1293.
- Healey, John M., (1971), *The economics of aid*, Routledge.
- Heinrich, Tobias, Kobayashi, Yoshiharu ve Bryant, Karl A., (2016), “Public opinion and foreign aid cuts in economic crises”, *World Development*, C. 77, s. 66–79.

- Höra, Etienne, (2022), “Norm Entrepreneurship with Chinese Characteristics? Constructing a 'Green BRI'”, *European Review of International Studies*, C. 9, S. 3, s. 458-482.
- Hopkins, Michael, (1991), “Human development revisited: A new UNDP report”, *World Development*.
- Ikenberry, G. John, (2008), “The Rise of China and the Future of the West”, *Foreign Affairs*, C. 87, S. 1, s. 23–37.
- Kahler, Miles, (2013), “Rising Powers and Global Governance: Negotiating Change in a Resilient Status Quo”, *International Affairs*, C. 89, S. 3, s. 711–729.
- Kayaoğlu, Turan, (2010), “Westphalian Eurocentrism in International Relations Theory”, *International Studies Review*, C. 12, S. 2, s. 193-217.
- Kim, Jiwon ve Garland, Jamal, (2019), “Development cooperation and post-colonial critique: An investigation into the South Korean model”, *Third World Quarterly*, C. 40, S. 7, s. 1246–1264.
- Kupchan, Charles A., (2012), *No One's World: The West, The Rising Rest, and the Coming Global Turn*, Oxford: Oxford University Press.
- Lancaster, Carol, (2007), *Foreign Aid: Diplomacy, Development, Domestic Politics*, Chicago: University of Chicago Press.
- Manners, Ian, (2002), “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”, *Journal of Common Market Studies*, C. 40, S. 2, s. 235–258.
- Mende, Janne, Heller, Regina ve Reichwein, Alexander, (2022), “Transcending a Western Bias: Towards a Decolonised and Entangled Perspective in Norms Research”, *European Review of International Studies*, C. 9, S. 3.
- Miller, Chris, (2022), *Chip War: The Fight for the World's Most Critical Technology*, New York: Simon & Schuster.
- Morgenthau, Hans, (1948), *Politics among nations: The struggle for power and peace*, Alfred A. Knopf.
- Morse, Julia C. ve Keohane, Robert O., (2014), “Contested Multilateralism”, *The Review of International Organizations*, C. 9, S. 4, s. 385–412.
- Murshed, Syed Mansoob, (2003), “Strategic interaction, aid effectiveness and the formation of aid policies in donor nations”, *Journal of Economic Development*, C. 28, s. 189–203.
- Naím, Moisés, (2007), “Rogue Aid”, *Foreign Policy*, S. 159, s. 95-96.

- Nijman, Jan, (2001), “Foreign aid”, Joel Krieger (ed.) içinde, *The Oxford companion to the politics of the world*, 2. bs., Oxford University Press.
- Norrlof, Carla, (2010), *America's Global Advantage: US Hegemony and International Cooperation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- OECD, (2001), *Poverty Reduction, The DAC Guidelines*, Paris: OECD Publishing.
- OECD, (2012), *Aid Effectiveness 2011: Progress in Implementing the Paris Declaration*, Better Aid Series, Paris: OECD Publishing.
- OECD, (2026a), “DAC List of ODA Recipients”, <https://www.oecd.org/en/topics/oda-eligibility-and-conditions/dac-list-of-oda-recipients.html>.
- OECD, (2026b), “Development Assistance Committee (DAC) – About the Committee”, <https://www.oecd.org/en/about/committees/development-assistance-committee.html>.
- OECD, (2026c), “Development Co-operation Peer Reviews and Learning”, <https://www.oecd.org/en/topics/development-co-operation-peer-reviews-and-learning.html>.
- OECD, (2026d), “Glossary of Statistical Terms and Concepts of Development Finance”, <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/oda-standards/glossary-of-statistical-terms-and-concepts-of-development-finance.html>.
- OECD, (2026e), “Recommendation on Terms and Conditions of Aid”, OECD/LEGAL/5006, OECD Legal Instruments, <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-5006>.
- Öniş, Ziya ve Kutlay, Mustafa, (2013), “Rising Powers in a Changing Global Order: The political economy of Turkey in the age of BRICS”, *Third World Quarterly*, C. 34, S. 8, s. 1409–1426.
- Öniş, Ziya ve Kutlay, Mustafa, (2020), “The New Age of Hybridity and Clash of Norms: China, BRICS, and Challenges of Global Governance in a Postliberal International Order”, *Alternatives: Global, Local, Political*, s. 123-142.
- Pacquement, François, (2010), “How development assistance from France and the United Kingdom has evolved: Fifty years on from decolonisation”, *International Development Policy*.
- Quadir, Fahimul, (2013), “Rising donors and the new narrative of ‘South–South’ cooperation: What prospects for changing the landscape of development assistance programmes?”, *Third World Quarterly*, C. 34, S. 2, s. 321–338.

- Rajan, Raghuram G. ve Subramanian, Arvind, (2008), “Aid and growth: What does the cross-country evidence really show?”, *The Review of Economics and Statistics*, C. 90, S. 4, s. 643–665.
- Renwick, Neil ve Gu, Jing, (2020), “Is Development Assistance Getting Better Due to the Widening Role of Emerging Economies?”, Yijia Jing, Alvaro Mendez ve Yu Zheng (ed.) içinde, *New Development Assistance: Emerging Economies and the New Landscape of Development Assistance*, Palgrave Macmillan.
- Riddell, Roger C., (2014), “Does foreign aid really work? An updated assessment”, *Political Economy – Development: International Development Efforts & Strategies eJournal*.
- Rodrik, Dani ve Walt, Stephen, (2022), “How to Build a Better Order: Limiting Great Power Rivalry in an Anarchic World”, *Foreign Affairs*, C. 101, S. 5.
- Rolland, Nadège, (2017), *China’s Eurasian Century? Political and Strategic Implications of the Belt and Road Initiative*, Seattle/Washington: The National Bureau of Asian Research.
- Rowlands, Dane, (2012), “Individual BRICS or a Collective Bloc? Convergence and Divergence Amongst ‘Emerging Donor’ Nations”, *Cambridge Review of International Affairs*, C. 25, S. 4.
- Sachs, Jeffrey D., (2005), *The end of poverty*, Penguin Press.
- Saray, Gökhan, (2014), *Dış yardımlar: Türkiye örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çankırı: Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schmitt, Carina (Ed.), (2020), *From colonialism to international aid: Global dynamics of social policy*, Cham: Palgrave Macmillan.
- Shani, Giorgio, (2008), “Toward a Post-Western IR: The 'Umma,' 'Khalsa Panth,' and Critical International Relations Theory”, *International Studies Review*, C. 10, S. 4, s. 722-734.
- Six, Clemens, (2009), “The rise of postcolonial states as donors: A challenge to the development paradigm?”, *Third World Quarterly*, C. 30, S. 6, s. 1103–1121.
- Sönmezoğlu, Faruk, (1995), *Uluslararası politika ve dış politika analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Stiglitz, Joseph E. vd., (2010), *The Stiglitz Report: Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis*, The New Press.
- Strange, Susan, (1988), *States and Markets: An Introduction to International Political Economy*, London: Pinter Publishers.

- Strange, Susan, (1996), *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stubbs, Thomas H., Kentikelenis, Alexander E. ve King, Lawrence P., (2016), “Catalyzing aid? The IMF and donor behavior in aid allocation”, *World Development*, C. 78, s. 511–528.
- Taylor, Peter, Macdonald, Kate, Huckstep, Sarah ve Sun, Yixian, (2023), “Shifting Norms, Multiplying Actors, Turbulent Times”, *Development Policy Review*, C. 41.
- The White House, (2021), “FACT SHEET: President Biden and G7 Leaders Launch Build Back Better World (B3W) Partnership”, Briefing Room Statements and Releases, <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/statements-releases/2021/06/12/fact-sheet-president-biden-and-g7-leaders-launch-build-back-better-world-b3w-partnership/>.
- U.S. International Development Finance Corporation, (2026), “About Us”, <https://www.dfc.gov/who-we-are/about-us>.
- United Nations, (2018), *Total Official Support for Sustainable Development (TOSSD) – Information Flyer*, Financing for Development Forum, <https://www.un.org/esa/ffd/ffdforum/wp-content/uploads/sites/3/2018/04/TOSSD-flyer.pdf>.
- Van Waeyenberge, Elisa ve Fine, Ben, (2011), “A Knowledge Bank?”, B. Fine, C. Lapavistas ve J. Pincus (ed.) içinde, *The Political Economy of Development: The World Bank, Neoliberalism and Development Research*, London: Pluto Press.
- Walz, Julie ve Ramachandran, Vijaya, (2011), *Brave new world: A literature review of emerging donors and the changing nature of foreign assistance*, (Center for Global Development Working Paper No. 273).
- Wang, Hongying, (2019), “The New Development Bank and the Asian Infrastructure Investment Bank: China’s Ambiguous Approach to Global Financial Governance”, *Development and Change*, C. 50, S. 1, s. 221–244.
- Watson, Iain, (2012), “Governments and NGOs in Asian overseas development assistance: Assessing South Korea’s model of foreign aid”, *Asian Studies Review*, C. 36, S. 1, s. 79–103.
- Williams, David, (2012), *International Development and Global Politics: History, Theory and Practice*, Abingdon: Routledge.

- Wood, Robert E., (1986), *From Marshall Plan to Debt Crisis: Foreign Aid and Development Choices in the World Economy*, Berkeley: University of California Press.
- Woods, Ngaire, (2006), *The Globalizers: The IMF, the World Bank, and Their Borrowers*, Ithaca: Cornell University Press.
- Woods, Ngaire, (2008), “Whose aid? Whose influence? China, emerging donors and the silent revolution in development assistance”, *International Affairs*, C. 84, S. 6, s. 1205–1221.
- World Bank, (2026a), “International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) – Who We Are”, <https://www.worldbank.org/en/who-we-are/ibrd>.
- World Bank, (2026b), “Research at the World Bank – What We Do”, <https://www.worldbank.org/en/research>.
- Wunderlich, Carmen, (2022), “Blinded by Delight? A Plea for De-Moralising the Scholarship on Norm Entrepreneurs”, *European Review of International Studies*, C. 9, S. 3, s. 363-388.
- Yoon, Mi Yung ve Moon, Chung-in, (2014), “Korean bilateral official development assistance to Africa under Korea’s Initiative for Africa’s Development”, *Journal of East Asian Studies*, C. 14, S. 2, s. 279–301.
- Zakaria, Fareed, (2008), “The Future of American Power: How America Can Survive the Rise of the Rest”, *Foreign Affairs*, C. 87, S. 3, s. 18-43.
- Zarakol, Ayşe, (2024), “Rethinking International Order”, *Ethics & International Affairs*, C. 38, S. 2, s. 200-208.
- Zhao, Jianzhi ve Ouyang, Zhe, (2020), “The Aid Management Systems in BRICS Countries”, Yijia Jing, Alvaro Mendez ve Yu Zheng (ed.) içinde, *New Development Assistance: Emerging Economies and the New Landscape of Development Assistance*, Palgrave Macmillan.
- Zhu, Jiejing, (2020), “Two Approaches to Institutionalizing the New Development Assistance: A Comparative Analysis of the Operational Institutions of NDB and AIIB”, Yijia Jing, Alvaro Mendez ve Yu Zheng (ed.) içinde, *New Development Assistance: Emerging Economies and the New Landscape of Development Assistance*, Palgrave Macmillan.
- Zimmermann, Felix ve Smith, Kimberly, (2011), “Policy Arena: More Actors, More Money, More Ideas for International Development Cooperation”, *Journal of International Development*, C. 23, S. 5, s. 722–738.

ÖZET

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Batı merkezli liberal uluslararası düzen küresel ölçekte hakimiyet kazanmış; kalkınma yardımı ve işbirliği alanı ise uzun süre Batılı donörler ve OECD-DAC çerçevesinde şekillenmiştir. Ancak 2000'li yıllarla birlikte Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya ve Güney Afrika gibi yükselen güçlerin ekonomik ve siyasal kapasitelerindeki artış, uluslararası sistemdeki güç dengelerini dönüştürmüş ve bu dönüşüm kalkınma yardımı mimarisine de yansımıştır. Yükselen güçler, kalkınma işbirliği ve yardım faaliyetleri aracılığıyla yalnızca ekonomik çıkarlarını değil, aynı zamanda normatif ve söylemsel iddialarını da küresel düzeyde görünür kılmaya başlamıştır.

Bu tez, yükselen güçlerin kalkınma yardımı ve kalkınma işbirliği alanına artan katılımının, Batılı yardım mimarisi üzerindeki etkilerini çok boyutlu bir çerçevede analiz etmeyi amaçlamaktadır. Tez, kalkınma yardımlarını yalnızca çıkar temelli bir dış politika aracı olarak değil; aynı zamanda normlar, söylemler ve kurumsal yapılar aracılığıyla uluslararası düzen üzerinde yürütülen bir güç mücadelesi alanı olarak ele almaktadır. Bu bağlamda tez, yükselen güçlerin Güney-Güney İşbirliği söylemi çerçevesinde geliştirdikleri yaklaşımın, geleneksel Batılı kalkınma paradigmasıyla hangi noktalarda örtüştüğünü ve hangi açılardan onu zorladığını incelemektedir. Tez, yükselen güçlerin uluslararası kalkınma işbirliği alanında giderek artan biçimde “kural koyucu” aktörler haline gelerek Batılı ülkelerin yapısal güçlerini zayıflattığını ve bu sürecin Batı-sonrası dünya düzeninde çok boyutlu güç rekabetinin doğrudan bir uzantısı olduğunu ileri sürmektedir.

Anahtar kelimeler: Yükselen Güçler, Kalkınma Yardımı Mimarisi, Batı-sonrası Uluslararası İlişkiler, Yapısal Güç, Güney-Güney İşbirliği, Küresel Güç Dönüşümü, Normatif Rekabet

ABSTRACT

With the end of the Cold War, the Western-centric liberal international order gained global dominance, and the field of development aid and cooperation was shaped for a long period under the framework of Western donors and the OECD-DAC. However, since the 2000s, the increase in the economic and political capacities of rising powers such as China, India, Brazil, Russia, and South Africa has transformed the balance of power in the international system, a shift that is clearly reflected in the development aid architecture. Through their development cooperation and aid activities, these rising powers have begun to make not only their economic interests but also their normative and discursive claims visible on a global scale.

This thesis aims to analyze the multidimensional impacts of the increasing participation of rising powers in the field of development aid and cooperation on the Western aid architecture. The study conceptualizes development aid not merely as an interest-based foreign policy tool, but also as an arena of power struggle carried out over the international order through norms, discourses, and institutional structures. In this context, the thesis examines where the approach developed by rising powers within the framework of South-South Cooperation overlaps with the traditional Western development paradigm and in what ways it challenges it. The thesis argues that rising powers are increasingly becoming "rule-setting" actors in the field of international development cooperation, thereby weakening the structural power of Western countries, and that this process is a direct extension of the multidimensional power competition in the post-Western world order.

Keywords: Rising Powers, Development Assistance Architecture, Post-western International Relations, Structural Power, South-South Cooperation, Global Power Shift, Normative Competition